

**T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ELMALI İLÇESİNDE SERADA SÖZLEŞMELİ TARIMIN BENİMSENMESİ
VE YAYILMASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ**

Gülçin GÜRKAN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI**

2017

**T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ELMALI İLÇESİNDE SERADA SÖZLEŞMELİ TARIMIN BENİMSENMESİ
VE YAYILMASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ**

Gülçin GÜRKAN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI**

2017

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

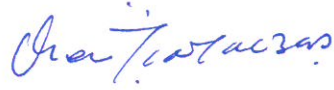
ELMALI İLÇESİNDE SERADA SÖZLEŞMELİ TARIMIN BENİMSENMESİ
VE YAYILMASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ

GÜLÇİN GÜRKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİMDALI

Bu tez 7.2/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Orhan ÖZÇATALBAŞ (Danışman)

Prof. Dr. Murat BOYACI

Doç. Dr. Handan AKÇAÖZ

ÖZET

ELMALI İLÇESİNDE SERADA SÖZLEŞMELİ TARIMIN BENİMSENMESİ VE YAYILMASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ

GÜLÇİN GÜRKAN

Yüksek Lisans Tezi, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Orhan ÖZÇATALBAŞ

Ocak 2017, 97 sayfa

Bu araştırmanın amacı Elmalı ilçesinde serada sözleşmeli tarımın benimsenmesi ve yayılmasını etkileyen faktörleri belirlemektir. Araştırma kapsamında Elmalı ilçesinde sera üretiminin yoğun olarak yapıldığı 16 köyden orana dayalı basit tesadüfi örneklem yöntemi ile 88 üretici belirlenmiştir. Araştırmanın birincil veri kaynakları, anket çalışmasına, ikincil veri kaynakları ise literatür taramalarına dayanmaktadır. Anket uygulamasından elde edilen sürekli verilerin analizi için Mann-Whitney U; kesikli verilerin analizi için ise Ki Kare testi kullanılmıştır. Bu testler sonucunda aralarında ilişki bulunan bağımsız değişkenler, lojistik regresyon modeline dahil edilmiş ve en doğru sonuca ulaştıran model belirlenmiştir. Çalışma sonucuna göre, sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %42'si ortaöğretim mezunu, %88'i 10 dekar ve üzeri araziye sahip, %56'sında traktör bulunmaktadır. Sözleşmeli tarım modeli ile ilgili olarak üreticilerin %56'sı 2008 yılından sonra bilgi sahibi olmuştur. Araştırmada, sözleşmeli tarım modeline karar verirken, fiyat ve satış garantisi ile komşu çiftçinin elde ettiği gelirler en etkili kriterler olarak belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada üreticilerin geleneksel bilgi kaynaklarını modern bilgi kaynaklarına göre daha fazla oranda kullandıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Benimseme, Elmalı, Lojistik Regresyon, Sera, Sözleşmeli Tarım

JÜRİ: Prof. Dr. Orhan ÖZÇATALBAŞ (Danışman)

Prof. Dr. Murat BOYACI

Doç. Dr. Handan AKÇAÖZ

ABSTRACT

ANALYSIS OF THE FACTORS AFFECTING THE DIFFUSION AND ADOPTION OF CONTRACT FARMING IN GREENHOUSE IN ELMALI DISTRICT

Gülçin GÜRKAN

Graduate Thesis, Department of Agricultural Economics

Supervisor: Prof. Dr. Orhan ÖZÇATALBAŞ

January 2017, 97 pages

Present study is an effort to determine the factors affecting diffusion and adoption of contract farming in greenhouse in Elmalı District. Within the scope of the study, 88 farmers were selected as sample farmers from 16 villages using simple random sampling method. For the research questionnaire with respondents was the primary source of and literature review is the secondary source of data. For analysis of obtained data, Mann-Whitney U analysis was used for continuous data and Chi-square was used for discrete data. After these tests correlation was found among independent variables, as a result logistic regression was used as right model for analysis. According to results of the study, 42% of contract farming farmers' education level is middle school, 88% have land ownership of 10 da or above, and 56% don't have their own tractor. Almost 56% of respondents first heard about contract farming after 2008. While deciding for contract farming most important criteria has been price and sale guarantee and income of neighbour farmer. In addition, use of traditional or conventional source of information is more common among farmers as compared to modern sources of information.

Keywords: Adoption, Contract Farming, Elmalı, Greenhouse, Logistic Regression

COMMITTEE: Prof. Dr. Orhan ÖZÇATALBAŞ (Supervisor)

Prof. Dr. Murat BOYACI

Assoc. Prof. Dr. Handan AKÇAÖZ

ÖNSÖZ

Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tarım sektörü ikamesi olmayan ve hayati önem taşıyan bir sektördür. Dünyadaki tarım nüfusunun %54'ü Çin ve Hindistan'da bulunmaktadır. Türkiye'de ise tarım nüfusunun toplam nüfusa oranı %19,4'tür. Kırdan kente göç oranları sürekli artış gösterse de hala nüfusun önemli bir kısmı tarım ile uğraşmaktadır. Değişen bilgi teknolojileri, artan imkanlar, dünya genelinde taleplerin hızla değişmesine neden olmaktadır. Uzun yıllardır tüketici talebi olan gıda kalitesi ve sürdürülebilirlik politikası, dünyanın her yerindeki tarımsal organizasyon kuruluşları tarafından dile getirilmekte ve buna uygun strateji ve politikalar belirlenmektedir. Türkiye'nin tarım politikalarında dikkat çektiği önemli konulardan biri sürdürülebilirliktir. Sürdürülebilir tarım ile sadece beslenme ihtiyacı için kaliteli gıda sağlanmaz, aynı zamanda üretim faktörlerinin etkin ve verimli kullanılmasına ve gelecek nesillere de aktarılmasına yol açar. Sürdürülebilirlik ve gıda kalitesine yönelik oluşturulan stratejilerden bir tanesi de uzun yıllardır var olan sözleşmeli tarım modelidir. Sözleşmeli tarım, üreticilerin en büyük problemlerinden biri olan pazar sorununun çözüm yollarını oluşturmuş, tüketicilerin artan taleplerine yönelik uygun arzın sağlanmasına yardımcı olmuş ve sanayicilerin talep ettikleri hammaddelere istedikleri zaman istedikleri miktar ve kalitede ulaşabilmelerine aracı olmuştur. Bu çalışmada da pilot bir çalışma bölgesi seçilerek, sözleşmeli üretim modelini uygulayan üreticiler ile görüşülmüş ve elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Çalışmanın, ülkemizdeki sözleşmeli tarım modelinin yaygınlaştırılması için hazırlanacak uygulamalara katkı sağlamasını dilerim.

Çalışmanın her aşamasını yoğunluğuna rağmen en ince ayrıntısına kadar kontrol eden,engin bilgi birikimi ve hayat tecrübesi ile beni her zaman doğruya yönlendiren, öğrencisi olmaktan büyük gurur ve onur duyduğum ve bilim insanı olarak kendime örnek aldığım çok kıymetli danışmanım Prof. Dr. Orhan ÖZÇATALBAŞ'a (Akdeniz Üniversitesi Tarım Ekonomisi Bölümü) teşekkür ederim.

Bunun yanında tez çalışması boyunca manevi desteğini üzerimden eksik etmeyen, sabırla beni dinleyen ve tecrübeleriyle beni hep iyiye ve güzele yönlendiren değerli hocam Doç. Handan AKÇAÖZ'e (Akdeniz Üniversitesi Tarım Ekonomisi), takım arkadaşı olmaktan büyük mutluluk duyduğum, çalışmanın her aşamasında maddi manevi bana destek olan, sevgili meslektaşım Tuğba ÜNLÜ'ye ve sonsuz destekleri için sevgili aileme çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ.....	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	viii
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
2. KURAMSAL BİLGİLER ve KAYNAK TARAMA.....	5
2.1. Kuramsal Bilgiler.....	5
2.1.1. Araştırma alanı ile ilgili genel bilgiler.....	5
2.1.2. Sözleşmeli tarıma teorik bakış.....	12
2.2. Kaynak Tarama.....	22
3. MATERYAL ve METOT.....	31
3.1. Materyal.....	31
3.2. Metot.....	33
4. BULGULAR ve TARTIŞMA.....	36
4.1. Üreticilerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri.....	38
4.1.1. Aile genişliği.....	38
4.1.2. Üreticilerin cinsiyeti.....	39
4.1.3. Üreticilerin yaşı.....	40
4.1.4. Üreticilerin eğitim durumu.....	41
4.1.5. Üreticilerin mesleği.....	42
4.1.6. İşletmelerdeki ücretli işgücü varlığı.....	42
4.1.7. Sözleşmeli tarımdan elde edilen gelir.....	43
4.1.8. İşletmelerde sözleşme dışı üretimden elde edilen gelir.....	43
4.1.9. İncelenen işletmelerde tarım dışı gelir varlığı.....	44
4.1.10. Üreticilerin çiftçilik deneyim süresi.....	45
4.2. İncelenen İşletmelerin Genel Özellikleri.....	45
4.2.1. İşletme genişliği.....	46
4.2.2. İncelenen işletmelerdeki hayvan varlığı.....	47
4.2.3. İncelenen işletmelerin alet-ekipman sahipliği.....	48

4.3. Sözleşmeli Tarımın Üretim Sürecine Yönelik Özellikleri.....	51
4.3.1. İncelenen işletmelerdeki ürün deseni.....	52
4.3.2. İncelenen işletmelerde yetiştirilen ürün açısından sözleşmeli tarımın avantajları.....	52
4.3.3. İncelenen işletmelerde yetiştirilen ürün açısından sözleşmeli tarımın dezavantajı.....	53
4.3.4. Sözleşmeli tarımın kullanılmaması durumunda karşılaşılabilecek sorunlar.....	55
4.3.5. İncelenen işletmelerdeki sözleşmeli tarım yapan üreticilerin, bölgedeki diğer sözleşmeli tarım yapan üreticilere göre ürünlerinin verim durumu.....	55
4.3.6. İncelenen İşletmelerde sözleşme dışı üretim yapma durumu.....	56
4.4. Firmanın Sağladığı Destekler.....	57
4.4.1. Fide desteği.....	57
4.4.2. Gübre desteği.....	58
4.4.3. İlaç desteği.....	58
4.4.4. Eğitim ve yayım desteği.....	59
4.4.5. Alet- makine desteği.....	59
4.4.6. İşgücü desteği.....	60
4.5. Firmanın Sözleşme Şartlarını Yerine Getirme Durumu.....	60
4.5.1. Aynı tedarik (Tohum, gübre, fide, ilaç vb. sağlama).....	60
4.5.2. Teknik yardım.....	61
4.5.3. Üretim bedellerinin zamanında ödenmesi.....	61
4.5.4. Ürünün zamanında alınması.....	62
4.5.5. Nakit-kredi desteği.....	63
4.5.6. Eğitim ve yayım hizmetleri.....	63
4.5.7. İşgücü desteği.....	64
4.6. Sözleşmeli Tarımın Benimsenme Süreci.....	64
4.6.1. Sözleşmeli tarımdan haberdar olma yılı.....	64
4.6.2. Sözleşmeli tarıma başlama yılı.....	65
4.6.3. Sözleşmeli tarıma ara verme nedeni.....	65
4.6.4. Üreticilerin hiç sözleşmeli tarım yapmama nedenleri.....	66
4.6.5. Sözleşmeli tarımdan beklenen faydayı sağlama durumu.....	66
4.6.6. Üreticilerin sözleşmeli tarımla ilgili yaşadıkları sorunlar.....	67
4.6.7. Gelecek yıllarda sözleşmeli tarıma devam etme eğilimi.....	68
4.7. Sözleşmeli Tarım Yapmaya Karar Verirken Etkili Olan Faktörler.....	69
4.8. Sözleşmeli Tarıma Karar Vermede Etkili Olan Bilgi Kaynağı.....	73

4.9. Araştırma Bulgularının Lojistik Regresyon Analizleri.....	79
4.9.1. Sosyo-ekonomik özellikler için lojistik regresyon analizi.....	79
4.9.2. İşletme özellikleri için lojistik regresyon analizi.....	80
4.9.3. Sözleşmeli tarımın üretim sürecine yönelik özellikleri için lojistik regresyon analizi.....	81
4.9.4. Firmanın sağladığı destekler için lojistik regresyon analizi.....	81
4.9.5. Firmanın sözleşme şartlarını yerine getirme durumunun lojistik regresyon analizi.....	82
4.9.6. Sözleşmeli tarımın benimsenme süreci için lojistik regresyon analizi	82
4.9.7. Sözleşmeli tarım yapmaya karar verirken etkili olan faktörler için lojistik regresyon analizi.....	83
4.9.8. Sözleşmeli tarıma karar vermede etkili olan bilgi kaynağı için lojistik regresyon analizi.....	84
4.9.9. En uygun çok değişkenli lojistik regresyon modeli.....	85
5. SONUÇ.....	89
6. KAYNAKLAR.....	92
ÖZGEÇMİŞ	

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Simgeler

da	Dekar
ha	Hektar
km ²	Kilometrekare
m	Metre
m ²	Metrekare

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BÜGEM	Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü
ÇKS	Çiftçi Kayıt Sistemi
DCC	Development Cooperation Committee
FAO	Food Agriculture Organization
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GTHB	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
IFAP	International Federation of Agricultural Producers
İTU	İyi Tarım Uygulamaları
OTP	Ortak Tarım Politikası
TİGEM	Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TKV	Türkiye Kalkınma Vakfı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜKAS	Tarımsal Üretim Kayıt Sistemi

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Antalya ili haritası.....	5
Şekil 2.2. Elmalı ilçesi haritası.....	6
Şekil 4.1. Benimseme grupları.....	37

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.1. Antalya ili nüfusu.....	7
Çizelge 2.2. En kalabalık üç Antalya ilçesi (2015).....	7
Çizelge 2.3. Antalya'nın tarım alan varlığı.....	8
Çizelge 2.4. En yüksek 5 ilçenin tarım alan varlığı.....	9
Çizelge 2.5. Antalya örtü altı sebze yetiştiriciliği.....	9
Çizelge 2.6. Antalya ilçelerinde örtü altı sebze yetiştiriciliği.....	10
Çizelge 2.7. Elmalı ilçesinde örtü altı sebze yetiştiriciliği.....	10
Çizelge 2.8. Antalya ilinde ilçelere göre örtü altı süs bitkisi yetiştiriciliği.....	11
Çizelge 2.9. Antalya ilinde ilçelere göre örtü altı tarım alanları.....	11
Çizelge 3.1. Sera işletme sayısı.....	32
Çizelge 4.1. Sosyo-ekonomik özelliklerin analizi.....	38
Çizelge 4.2. Üreticilerin aile genişliği dağılımı.....	39
Çizelge 4.3. İncelenen işletmelerdeki aile genişliği.....	39
Çizelge 4.4. İncelenen işletmelerde üreticilerin cinsiyete göre dağılımı.....	40
Çizelge 4.5. Üreticilerin yaş dağılımı.....	40
Çizelge 4.6. İncelenen işletmelerde üreticilerin yaş gruplarına göre dağılımı....	41
Çizelge 4.7. İncelenen işletmelerde eğitim durumu.....	41
Çizelge 4.8. İncelenen işletmelerde üreticilerin mesleği.....	42
Çizelge 4.9. Toplam işgücü sayısı.....	42
Çizelge 4.10. İncelenen işletmelerdeki üreticilerin sözleşmeli tarımdan elde ettikleri gelir.....	43
Çizelge 4.11. İncelenen işletmelerdeki üreticilerin sözleşme dışı elde ettikleri gelir.....	44
Çizelge 4.12. İncelenen işletmelerde tarım dışı gelir varlığı.....	44
Çizelge 4.13. İncelenen işletmelerdeki üreticilerin çiftçilik deneyim süre dağılımı.....	45
Çizelge 4.14. İncelenen işletmelerde üreticilerin çiftçilik deneyim süresi.....	45
Çizelge 4.15. İşletme özelliklerinin analiz sonuçları.....	46
Çizelge 4.16. İşletme genişliklerinin dağılımı.....	46
Çizelge 4.17. İncelenen işletmelerdeki arazi genişliği.....	47

Çizelge 4.18. İşletmelerdeki hayvan varlıkları.....	47
Çizelge 4.19. İncelenen işletmelerde toplam hayvan varlığı.....	48
Çizelge 4.20. İncelenen işletmelerdeki traktör sahipliği.....	48
Çizelge 4.21. İncelenen işletmelerde pulluk sahipliği.....	49
Çizelge 4.22. İncelenen işletmelerde pülverizatör sahipliği.....	49
Çizelge 4.23. İncelenen işletmelerin tırmık sahipliği.....	50
Çizelge 4.24. İncelenen işletmelerde römork sahipliği.....	50
Çizelge 4.25. İncelenen işletmelerde tohum ekme makinesi sahipliği.....	51
Çizelge 4.26. İncelenen işletmelerde gübre dağıtıcısı sahipliği.....	51
Çizelge 4.27. Sözleşmeli tarımın üretim sürecine yönelik özelliklerinin analizi	52
Çizelge 4.28. İncelenen işletmelerde ürün deseni.....	52
Çizelge 4.29. Yetiştirilen ürün açısından sözleşmeli tarımın avantajları.....	53
Çizelge 4.30. Yetiştirilen ürün açısından sözleşmeli tarımın dezavantajı.....	54
Çizelge 4.31. Sözleşmeli tarım yapılmadığında karşılaşılabilecek sorunlar.....	55
Çizelge 4.32. İncelenen işletmelerin bölgedeki diğer işletmelere göre verim durumu.....	56
Çizelge 4.33. İncelenen işletmelerde sözleşme dışı üretim yapma durumu.....	56
Çizelge 4.34. Firmanın sağladığı desteklerin analizi.....	57
Çizelge 4.35. Firmaların üreticilere sağladığı fide desteği.....	57
Çizelge 4.36. Firmaların üreticilere sağladığı gübre desteği.....	58
Çizelge 4.37. Firmaların üreticilere sağladığı ilaç desteği.....	58
Çizelge 4.38. Firmaların üreticilere eğitim yayım desteği sağlama durumu.....	59
Çizelge 4.39. Firmanın sözleşme şartlarını yerine getirme durumunun analizi	60
Çizelge 4.40. Firmaların aynı tedarik sağlama durumu.....	61
Çizelge 4.41. Firmaların teknik yardım sağlama durumu.....	61
Çizelge 4.42. Firmaların üretim bedellerinin zamanında ödemesi.....	62
Çizelge 4.43. Firmaların ürünleri zamanında alması.....	62
Çizelge 4.44. Firmaların üreticilere sağladığı danışmanlık hizmetleri.....	63
Çizelge 4.45. Sözleşmeli tarımın benimsenme sürecine ait analizler.....	64
Çizelge 4.46. Üreticilerin sözleşmeli tarımdan haberdar olma yılı.....	65
Çizelge 4.47. Üreticilerin sözleşmeli tarıma başlama yılı.....	65
Çizelge 4.48. Üreticilerin sözleşmeli tarıma ara verme nedeni.....	66

Çizelge 4.49. Üreticilerin sözleşmeli tarımı hiç uygulamama nedenleri.....	66
Çizelge 4.50. Sözleşmeli tarımdan beklenen faydayı sağlama durumu.....	67
Çizelge 4.51. Üreticilerin sözleşmeli tarımla ilgili yaşadıkları sorunlar.....	68
Çizelge 4.52. Gelecek yıllarda sözleşmeli tarıma devam etme eğilimi.....	69
Çizelge 4.53. Sözleşmeli tarım yapmaya karar verirken etkili olan faktörlerin analizi.....	69
Çizelge 4.54. Fiyat ve satış garantisi.....	70
Çizelge 4.55. Kredi sağlama.....	70
Çizelge 4.56. Teknik yardım.....	71
Çizelge 4.57. Komşu çiftçinin sağladığı fayda.....	71
Çizelge 4.58. Aynı ve nakdi ödemeler.....	72
Çizelge 4.59. Ürün kalitesi.....	72
Çizelge 4.60. Girdi sağlama.....	73
Çizelge 4.61. Sözleşmeli tarıma karar vermede etkili olan bilgi kaynaklarının analizi.....	74
Çizelge 4.62. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı- kendi deneyimi.....	74
Çizelge 4.63. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı- diğer üreticilerin deneyimi.....	75
Çizelge 4.64. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı- GTHB.....	75
Çizelge 4.65. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı - sözleşme yapılan firma.....	75
Çizelge 4.66. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı – internet.....	76
Çizelge 4.67. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı - yazılı basın.....	76
Çizelge 4.68. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı - görsel basın.....	77
Çizelge 4.69. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı - cep telefonu.....	77
Çizelge 4.70. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı - zirai ilaç bayileri...	78
Çizelge 4.71. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı – komisyoncular.....	78
Çizelge 4.72. Sosyo-ekonomik özellikler için lojistik regresyon analiz sonuçları.....	79
Çizelge 4.73. İşletme özellikleri için lojistik regresyon analiz sonuçları.....	80
Çizelge 4.74. Firmanın sağladığı destekler için lojistik regresyon analiz sonuçları.....	81

Çizelge 4.75. Firmanın sözleşme şartlarını yerine getirme durumu için lojistik regresyon analiz sonuçları.....	82
Çizelge 4.76. Sözleşmeli tarımın benimsenme sürecine ait özellikler için lojistik regresyon analiz sonuçları.....	83
Çizelge 4.77. Sözleşmeli tarım yapmaya karar verirken etkili olan faktörler için lojistik regresyon analizi.....	84
Çizelge 4.78. Sözleşmeli tarıma karar vermede etkili olan bilgi kaynağı için lojistik regresyon analizi.....	85
Çizelge 4.79. En uygun çok değişkenli lojistik regresyon modelinde bağımlı değişkene ait sınıflandırma sonuçları.....	86
Çizelge 4.80. En uygun çok değişkenli lojistik regresyon analiz sonuçları.....	86
Çizelge 4.81. Örnek çalışma.....	87

1. GİRİŞ

Her geçen gün artan dünya nüfusu, tarım sektöründe köklü değişikliklere sebep olmaktadır. Tarım sektörü, gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm ülkelerin ekonomik hayatlarında önemli bir yere sahiptir. İnsanların beslenmesi için gerekli gıda maddesi ve hammadde üreten bu sektörün ikame kaynağı bulunmamaktadır.

Birleşmiş Milletlerin 2050 yılı için öngördüğü dünya nüfusu 9,1 milyardır. Mevcut durumda dahi önemli bir sorun olan açlık ile 2050 yılında nasıl başa çıkılacağı da önemli bir soru işareti oluşturmaktadır. Nüfus ile doğru orantı gösteren talep artışı ve üretim faaliyetlerinin yoğunlaşması sebebiyle, kaynak kullanımında sorunlar yaşanmaktadır (Özçatalbaş 1995).

Her geçen gün değişen tüketici talepleri, değişen dünya nüfusu, teknolojik gelişmeler tarım gıda sektörünü etkilemektedir. Geleneksel tarım gıda sektörü tarım işletmesinden sonraki faaliyetler olarak ele alınırken, günümüzde tarımsal üretimle ilgili girdilerin tüketici masasına kadar birbiri ile ilgili faaliyetlerin oluşturduğu bir zincir olarak ele alınmaktadır (Rehber 2016).

Geleneksel üretim yöntemleri kullanılması, hem insan sağlığına hem de toprak sağlığına ciddi derecede zarar vermektedir. Bu nedenle çeşitli tarım yöntemleri geliştirilmiştir. Sürdürülebilir tarım da bu yöntemlerden bir tanesidir. Günümüz dünyasında, Atlantik'te yakalanan bir balık Prag'da bir restoranda, yanında Hindistan'dan ithal edilen pirinçle birlikte birkaç gün içinde servis edilebilir. Benzer şekilde, Avrupa gıda ürünleri dünyanın geri kalanında satılır ve tüketilir (Anonim 2016c).

Tüm bu anlatılanların merkezinde bulunan sürdürülebilirlik kavramı ise artık tüm dünyada yaygın bir şekilde konuşulmakta ve çeşitli stratejiler ve politikalar oluşturulmaktadır. Birleşmiş Milletler sürdürülebilirlik hedefini gıda güvenliğini sağlamak, beslenme imkanlarını geliştirmek, sürdürülebilir tarımı desteklemek ve herkes için kapsayıcı ve sürdürülebilir bir gelecek inşa etmek olarak belirlerken, G20 liderler zirvesinde, üretilen, tüketilen, satılan gıdanın ekonomik, sosyal, çevresel tüm boyutları ile sürdürülebilir olmasının sağlanmasına yönelik taahhütlerin altı çizilmiştir (Yılmaz 2015).

Sürdürülebilir tarım yöntemi, sadece gıda üretimini sağlamaz. Bunun yanında kaynakların etkin kullanımını ve gelecek nesillere de üretimi devam eden bir toprak bırakmayı sağlar. Sonuç olarak; iç pazarda ve dış pazarda kullanılmak üzere miktar olarak fazla ve kaliteli gıda elde edilirken, üretim maliyetleri düşer. Böylece insan, hava, su ve toprak kirliliği azalır (Özçatalbaş 2014).

Sözleşmeli tarım, çiftçiler yerel şartlara uyum sağladığında ve sahip oldukları bilgileri diğer üreticilerle paylaştıklarında verimli şekilde işlemektedir. Çiftçilerin ihtiyaç duydukları bilgi türleri içinde üretim süreci, hasat süreci ve pazarlama ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Tarımsal üretimi etkileyen en önemli faktörlerden biri kuşkusuz ki pazarlama sürecidir. Çiftçilerin ürünlerini satmaları için, güvenilir yollara, kişilere ve uygun fiyata ihtiyaçları olmaktadır. Üreticilerin bu aşama için hükümetten çeşitli destek talepleri bulunmaktadır ancak hükümetin bu konuda bir politika oluşturması ve faaliyete

geçirmesi uzun süreç almaktadır. Bu nedenledir ki; dünya geneli uygulanan ve hem tüketiciyi hem üreticiyi hem de sanayiciyi içinde bulunduğu zorlu koşullardan kurtaran bir yöntem kullanılmaktadır. Dikey ilişki yollarından biri olarak da tanımlanan bu yöntem, sözleşmeli tarım yöntemidir ve yeni bir uygulama olmayıp, tarihi geçmiş 20. Yüzyılın son çeyreğine kadar gitmektedir (Rehber 2016).

İşletmeler, gerek ekonomik sebeplerle, gerek tüketici taleplerinin değişiklik göstermesi yönüyle büyümeye ihtiyaç duymaktadır. İşletmelerin büyümesi hem niteliksel hem de niceliksel faktörler ile ifade edilmektedir. İşletmeler için iç ve dış büyümeden bahsetmek mümkündür. İç büyüme, şirketlerin kendi sağladığı iç ve dış finansman yöntemi ile gerçekleşmektedir. İhtiyaç haline göre kısa veya uzun dönemli olabilir. Dış büyüme ise, başka işletme ya da işletmelerle ortak hareket etme veya sözleşmeli birliktelik yapma olarak tanımlanmaktadır. Firmaların dış büyüme çeşitleri üç farklı şekilde olabilir. Bunlar; dikey, yatay ve karma büyüme olarak gruplandırılmaktadır (Rehber 2016).

Dikey büyüme; farklı faaliyet konularında çalışan birbirlerini bütünleyen iş kolları arasında oluşturulan birleşme, yatay büyüme; aynı iş kolu veya konuda faaliyet gösteren firmaların birleşmesi, karma büyüme ise; işletmelerin mevcut teknoloji, ürün ve pazarıyla hiçbir ilişkisi olmayan alanlardaki işletmelerle gerçekleştirdikleri birleşmeler olarak tanımlanmaktadır (Rehber 2016).

Sistem teorisi açısından, dikey koordinasyon (işbirliği, entegrasyon) hiyerarşi (tam veya kısmi sahiplik altında), pazarlar (açık pazar ilişkileri) ve network (kooperatif veya şirket ilişkileri) şeklinde üç temel yolu bulunmaktadır (Rehber 2016). Bir örnek vermek gerekirse, yemeklik salça satan bir firmanın domates yetiştiricileri ile kurduğu bir merkez, geriye doğru dikey büyümeyi ifade ederken; bu salçaların işlenmesi ve pazarlanması için oluşturulan firmalar ise ileriye doğru büyümeyi anlatmaktadır. Örnekten de anlaşılacağı gibi dikey büyüme de çift yönlüdür.

Tarım sektörü açısından ele alındığı zaman tarladan sofraya gelene kadar geçen süreçte, birden fazla aşamanın tek bir firma bünyesinde olması bu büyüme şeklini anlatmaktadır. Tarım sektöründe dikey entegrasyon sözleşmeli tarım kavramı ile iç içe kullanılmaktadır. Çünkü günümüzde tarım ve diğer sanayilerle ileri ve geri doğru bütünleşme kaçınılmazdır (Rehber 2016). Elbette ki bu büyüme türleri, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermektedir.

Sözleşmeli tarım uygulamaları gelişmiş ülkelerde neredeyse her üründe kullanılırken, gelişmekte olan ülkelerde ürün sayısı oldukça azdır. Gelecekte olması öngörülen sorunlar da dikkate alındığı zaman, dünya genelinde sözleşmeli tarım yaygın olarak kullanılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere sözleşmeli tarımın uygulama yöntemlerinde gelişmiş ülkelere kıyasla farklılık görülmektedir. Sözleşmeli tarım, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde daha çok organize projeler şeklinde uygulanırken, gelişmiş ülkelerde üretici veya üretici grupları ile firmalar arasında uygulanan özel düzenlemeler şeklindedir (Rehber 2016).

Sözleşmeli tarım, piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olan, tarımsal üretimin çoğunlukla küçük işletmelerce gerçekleştirildiği ve çiftçilerin genellikle alıcılar

karşısında etkin bir biçimde organize olamadığı ülkeler için uygun bir modeldir (Özçelik vd 1999). Sözleşmeli tarım verimli kullanıldığı takdirde, üreticilerin pazarlama sorunları çözülecek, tüketicilerin taleplerine cevap verilecek ve sanayide ham madde arayışına çare bulunacaktır.

Sözleşmeli tarımın Türkiye'deki yaygın kullanımı 1990'lara dayanmaktadır. Geçmişte şeker pancarı ile uygulanmaya başlanan bu yöntem günümüzde sanayi tipi ürünlerde yoğun olarak kullanılmaktadır (Aydın 2005). 2006 yılında Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından sözleşmeli tarımın destekleneceği açıklanmış, uygulamaların nasıl yapılacağı konusunda ise 2008 yılında ilk kez yayınlanan bir kararname ile devlet politikalarının ajandasına girmiştir. 2008 yılında **Sözleşmeli Tarım Usul ve Esasları Yönetmeliği**'nin çıkarılması ile beraber bu konuda belirli standartlar oluşturulmaya başlanmıştır (Anonim 2014a). Ancak yönetmelikteki pek çok madde sözleşmeli tarımın verimliliğini arttırmak amacıyla daha sonraki yıllarda değiştirilmiştir.

Türkiye'de tarımın sanayi ve ticaret kesimlerine entegre edilmesinde bir araç olarak kullanılan sözleşmeli tarım yönteminin avantajları kadar dezavantajları da bulunmaktadır. Teori ve uygulamanın farklılaşmasından kaynaklı oluşan bu problemler, zaman zaman küçük çiftçileri sözleşmeli tarımdan vazgeçmelerine neden olmaktadır.

Ayrıca sözleşmeli tarımın sağlıklı işleyebilmesi için denetimin olması gerekmektedir. Sözleşmenin başlangıç aşamasından sonuna kadar olan süreç tarafsız bir şekilde izlenmeli ve oluşabilecek sorunlar öngörülerek gerekli tedbirler alınmalıdır. Denetleme mekanizmasının da kurulabilmesi için yapılacak olan sözleşmelerin yazılı olması gerekmektedir. Aksi halde ortaya çıkacak sorunların çözümünde herhangi bir yaptırım uygulanması zorlaşmaktadır.

Bu araştırmada Antalya ilinin Elmalı ilçesinde sera üretimi yapan üreticilerin bireysel ve işletme alanındaki özellikleri incelenerek, sözleşmeli tarımın benimsenmesini ve yayılmasını etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca sözleşmeli tarımın avantajları, dezavantajları, sözleşmeli tarımı uygulamaya karar verirken etkili olan faktörler, üretimden beklenen ve elde edilen faydalar, üreticilerin kullandığı bilgi kaynakları ve sözleşme yapılan firma ile ilgili sorunlar da incelenmiştir.

Sözleşmeli tarımın teorik yapısı incelendiği zaman, farklı tanımlar ile karşılaşmak mümkündür. Ancak temeli ortak bir paydaya dayanmaktadır. Uygulama yöntemlerinin farklılık göstermesi de sözleşmeli tarımdan elde edilen verimi değiştirmektedir. Ülkemizde de uzun yıllardır sözleşmeli tarımın yaygınlaşması için çeşitli stratejiler belirlenmiştir. Ancak her alanda olduğu gibi bu alanda da sözleşmeli tarım hakkında iki farklı görüş ortaya atılmıştır. Araştırmamızda her iki görüş incelenmiş ve elde ettiğimiz analiz sonuçları da karşılaştırılmıştır.

Sözleşmeli tarımın Türkiye'de uygulanmaya başlanması yaklaşık 30 yıllık bir süreç olsa da kamu tarafından sözleşmeli tarıma yönelik olarak etkin desteklemelerin artışı son zamanlarda meydana gelmiştir. Ayrıca kamu kapsamında sözleşmeli tarım sınırlı sayıda ürünü kapsamaktadır. Araştırmamızda sera üretiminde özel sektör ile

yapılan sözleşme modelleri dikkate alınmış ve elde edilen veriler ışığında yorumlanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma ile Elmalı ilçesindeki sera üretiminde sözleşmeli tarımın benimsenmesini ve yayılmasını etkileyen faktörler incelenmiş, üreticilerin sözleşmeli tarım ile ilgili sorunları saptanmaya çalışılmış ve daha etkin bir hizmet sunumu için uygun koşullar belirlenmiştir. Ayrıca araştırmamızın Tarım Ekonomisi bilim alanına da literatür desteği sağlaması amaçlanmıştır.

Bu araştırma altı ana bölümden oluşmaktadır. Bölümlerin içerikleri genel olarak aşağıda özetlenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünü giriş bölümü oluşturmaktadır. Bu bölümde, araştırmanın önemi, amacı ve kapsamına detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Sözleşmeli tarımın ve sözleşmeli tarımın tanımlanmasına yardımcı olan diğer faktörlerin de açıklamalarına yer verilmiştir. Sözleşmeli tarımın teorisi ve uygulaması ve mevcut durumundan bahsedilmiştir.

İkinci bölümde ise kuramsal bilgilere ve kaynak taramalarına yer verilmiştir. Bu bölümde araştırma konusu kapsamında, sözleşmeli tarım ile ilgili ayrıntılı tanımlar, dünyadaki ve ülkemizdeki uygulama şekilleri, sözleşmeli tarımı dolaylı olarak kapsayan yardımcı tanımlar, sözleşmeli tarımın tarihi ve geleceği ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca ulusal ve uluslararası literatür kaynakları araştırılmış ve özetlenmiştir.

Üçüncü bölümde, Elmalı ilçesinde serada sözleşmeli tarımın benimsenmesi ve yayılmasını etkileyen faktörlerin analizi için kullanılan materyal ve metot detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde, araştırma bulguları yer almaktadır. Araştırmamızın birincil veri kaynağını oluşturan anket çalışması ile bölgedeki sera üretimi yapan üreticilerin bireysel ve işletme bazındaki bilgileri, sahip oldukları alet- ekipman, hayvan varlıkları, deneyimleri, kullandıkları bilgi kaynakları, sözleşmeli tarıma yönelik bilgileri ve firma ile ilgili bilgiler toplanmış, sonuçlar analiz edilerek sözleşmeli tarıma etki eden faktörler lojistik regresyon analizi ile belirlenmiştir. Ayrıca bu bölümde ülkemizdeki sözleşmeli tarıma yönelik olarak düzenlenen politikalar ve uygulama metotlarına değinilmiş ve elde edilen analiz sonuçları doğrultusunda karşılaştırmalı bir tablo oluşturulmaya çalışılmıştır.

Beşinci ve son bölümde ise, elde edilen analiz sonuçları özetlenmek suretiyle, ülkemizdeki sözleşmeli tarım ile ilgili eksikliklere yer verilmiş ve sözleşmeli tarımın iyileştirilmesi sürecine yönelik bir takım önerilerde bulunulmuştur.

2. KURAMSAL BİLGİLER ve KAYNAK TARAMA

2.1. Kuramsal Bilgiler

2.1.1. Araştırma alanı ile ilgili genel bilgiler

Antalya ili Akdeniz Bölgesi'nin batısında yer alır. Antalya Körfezi ile Batı Torosların arasına kurulmuştur. Yüz ölçümü bakımından Türkiye'nin altıncı büyük ilidir. Güneyinde Akdeniz, batısında Muğla, kuzeyinde Burdur, Isparta, kuzeydoğusunda Konya, doğusunda ise, Karaman ve Mersin illeri yer almaktadır (Anonim 2012a).

İlin bitki örtüsü, alçak kesimlerden yüksek kesimlere doğru olmak üzere; maki ve ormanlık alanlar ile kaplıdır. Kırsal yerleşim alanlarının genellikle dağ eteklerinde birikmesinin sebebi ildeki ovalık alanların yerleşim alanı olamayacak büyüklükte olmasından kaynaklanmaktadır. Köylerin büyük çoğunluğu da ormanlık alanların içinde veya kenarlarında kurulmuştur (Anonim 2012a).

Akdeniz iklimi ile yayla iklimi birkaç kilometre ara ile birleşmektedir. Bu yüzden bir yandan Akdeniz ikliminin, diğer yandan yayla ikliminin tüm bitkileri yetişir. Son zamanlarda sahile özgü olarak nitelendirilen sera üretimi de yaylacılıkta yaygın olarak üretimine devam etmektedir. Yayla seracılığı ile üretilen ürünlerin çeşitliliği de her geçen gün artmaktadır. Yayla seracılığı ile yaz aylarında ürün elde edilirken, kış sezonunda ise sahil seracılığı ürün teslimini devralmaktadır (Anonim 2012a).

Antalya'da toplamda 19 ilçe bulunmaktadır. Sahil kesimi ilçeleri; Gazipaşa, Alanya, Manavgat, Serik, Kemer, Kumluca, Finike, Kale ve Kaş, yayla kesimi ilçeleri; Gündoğmuş, Akseki, İbradi, Korkuteli ve Elmalı, merkez ilçeleri ise Döşemealtı, Aksu, Kepez, Muratpaşa ve Konyaaltı'dır. Antalya'da nüfus verimi kıyı ovalarında toplanmıştır. Gerek şehre yakınlık gerek yaşam standartlarının daha yüksek olması sebebi ile kıyı ovalardaki nüfus yaylalara göre daha fazladır. Yaylaların nüfus artışları genelde yaz sezonu için olmaktadır.

Şekil 2.1. Antalya ili haritası

Elmalı ilçesi ise; Güney Anadolu'yu kapsayan Toros Dağları'nın Batı Akdeniz Bölgesi'nde uzanan kıvrımları arasına sıkışmış çanak şeklindeki bir plato üzerinde kurulmuştur. Toros Dağları'nın bir kolu olan Beydağları ile çevrili olup, şehir merkezinin bulunduğu yer adeta bir çanağı andırır. Bu çanak içinde ilçenin kuzeyinde Elmalı Dağı, doğusunda Tilkicilik Tepesi, batısında Topdağı Tepesi, güneyinde de Elmalı Ovası yer almaktadır (Anonim 2012a).

Şekil 2.2. Elmalı ilçesi haritası

Antalya'nın topoğrafik yapısı dar kıyı düzlükleri ve bunların gerisinde yüksek sıradağlardan oluşmaktadır (Dipova ve Cangir 2011). Bölgedeki en yüksek tepe Beydağları üzerinde yer alan, 3070 m yüksekliğe sahip olan Kızlar Sivrisi'dir. Bulunduğu konum olarak Elmalı ve Finike ilçelerini kapsamaktadır. Bölgedeki diğer tepeler; Elmalı Akdağ üzerinde bulunan Sallanmaz, Ziyaret tepesi, Elmalı Susuz dağı üzerinde bulunan Kohu tepesi, Finike ve Kaş ilçeleri boyunca uzanan Alaca dağın üzerinde bulunan Toylak Karlığı tepesi ve Kemer ilçesinde Beydağları üzerinde bulunan Tünek tepesidir.

Bölgede yer alan su bakımından zengin ve bereketli ovalar; Elmalı, Manavgat, Kasaba, Alara, Alanya ve Finike ovalarıdır. Antalya'da bu ovaların dışında pek çok ova bulunmaktadır. Her birisinin üzerinde ise çok çeşitli tarım ürünleri yetiştirilebilmektedir.

Antalya iklimi genel olarak Akdeniz iklim tipi göstermektedir. Bu iklim tipine göre, yazları sıcak ve kurak kışları ılık ve yağışlı geçmektedir. İç kesimlere doğru ve yukarıya doğru çıkıldıkça sıcaklık derecesi düşüş göstermektedir. Yaz aylarında ortalama sıcaklık 28-36 derece arasındadır. Ocak ayında ise ortalama sıcaklık 10-20 derece arasında değişmektedir. Sahil kesimlerinde yağmur, yayla kesimlerinde ise kar ve yağmur yağışına rastlanmaktadır. İlde yıllık ortalama nisbi nem %64 civarındadır. Yağışın en fazla olduğu dönem Aralık ve Ocak aylarıdır. Elmalı ise; dört tarafının dağlarla çevrili olmasından dolayı, Akdeniz'den gelen ılık ve nemli hava kütlelerinin etkisine kapalı kalır dolayısıyla Akdeniz Bölgesi'nde bulunduğu halde karasal iklimin özellikleri daha ağır basmaktadır (Anonim 2012a).

Kıyıda 500–600 m. yüksekliğe kadar olan yerlerde maki bitki örtüsü egemendir. 600-1200 metre arasında, kızılçam ve meşelerin egemen olduğu, karışık ormanlar ya da yamaç ormanları ortaya çıkar. 1200-2100 metre arasında ise yüksek ormanlar diye adlandırılan ve sedir, köknar, sarıçam, kayın ve çeşitli ardıç türlerinden oluşan orman kuşağı yer alır. Elmalı ilçesinde alçak kesimler antropojen bozkırlarla kaplı iken yüksek kesimlerde yer yer ardıç ve sedir topluluklarına rastlanır (Anonim 2012a).

Antalya, son beş yıl içinde nüfus artışı en fazla olan illerden bir tanesidir. 2015 TÜİK verilerine göre Antalya nüfusu 2.288.456'dır (Çizelge 2.1). Bu nüfusun 1.156.076'sını erkek, 1.132.380'ini ise kadın oluşturmaktadır. Yani toplam nüfusun %51'i erkek; %49'u kadındır. En kalabalık ilçe toplam nüfustaki %22'lik payı ile Kepez'dir (Çizelge 2.2). Yüz ölçümü 20.815 km² olan ilde km² 109 kişi düşmektedir (Anonim 2016e).

Çizelge 2.1. Antalya ili nüfusu

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Nüfus	1.978.333	2.043.482	2.092.537	2.158.265	2.222.562	2.288.456

Kaynak: TÜİK 2016

Çizelge 2.2. En kalabalık üç Antalya ilçesi (2015)

İlçe adı	Nüfus	Oran (%)
Kepez	497.242	21,73
Muratpaşa	477.290	20,86
Alanya	291.643	12,74
Toplam	1.266.175	55,33

Kaynak: TÜİK 2016

Antalya ilinin temel ekonomisini tarım, turizm ve ticaret oluşturmaktadır. Sanayi faaliyetleri de son zamanlarda artış göstermektedir. Antalya ili sahip olduğu tarımsal potansiyel ve iklim yapısının uygunluğu açısından Türkiye'de önemli bir yere sahiptir.

Antalya topraklarının beşte birinde tarım yapılmaktadır (Anonim 2015b). Tarım yapılan alanlar; kıyı kesimi ve yayla kesimi olarak ikiye ayrılır. Kıyı kesimde daha çok tropikal meyveler yetiştirilirken, yayla kesimlerinde ise soğuğa dayanıklı meyveler

yetiştirilmektedir. En çok yetiştirilen tarım ürünlerinin başında domates, hıyar ve portakal yer almaktadır.

Antalya yıllık 3.368.357 ton sebze üretimiyle Türkiye'deki üretimin %13,4'ünü; 1.011.917 ton meyve üretimiyle Türkiye'deki üretimin %6,06'sını karşılar. Antalya diğer üretim kalemleri incelendiği zaman ise Türkiye'nin yıllık tarım ihtiyacının %4,4'ünü karşılamaktadır (Anonim 2015c).

Genel olarak Elmalı ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanır. Meyvecilik ön plandadır. Son yıllarda yeni ürün çeşitleri ve üretim teknikleri ile meyvecilik değişim göstermiştir. Verilen destekler ile seracılık gelişmiştir. İlçede sanayi çok gelişmiş değildir. Mevcut sanayi kuruluşları da ilçenin bu yapısı nedeniyle meyve ve meyve suları ile ilgilidir.

Tarım alanı varlığı;

Türkiye'de toplam tarımsal alan 239.486.273.14 dekadır. Bu alanın %66'sını tahıllar ve diğer bitkisel ürünler, %17'sini nadas alanı, %3'ünü sebze bahçeleri ve %14'ünü meyveler ve baharat bitkileri oluşturmaktadır.

Antalya'nın tarım yapılan alanları toplamda 3.671.721.53 dekadır. Bunların %56'sını tahıllar ve diğer bitkisel ürünler oluştururken, %11'ini nadas alanı, %13'ü sebze bahçeleri, %20'sini meyveler, içecek ve baharat bitkileri ve kalan kısmını da süs bitkileri oluşturmaktadır (Çizelge 2.3).

Çizelge 2.3. Antalya'nın tarım alan varlığı

Tarım alanı varlığı (Dekar)	Alan (da)	Oran (%)
Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin ekilen alanı	2.045.138	55,7
Nadas alanı	390.870	10,6
Sebze bahçeleri alanı	490.730	13,4
Meyveler, içecek ve baharat bitkilerinin alanı	739.730	20,1
Süs bitkileri alanı	5.509,53	0,2
Toplam alan	3.671.721,53	100

Kaynak: GTHB 2015.

Antalya ilinde tarım yapılan alanların genişliği ile ilk sırada yer alan ilçe Korkuteli olup, toplam tarım yapılan alanın %27'sini oluşturmaktadır. Korkuteli'yi Elmalı ilçesi %15'lik oran ile takip etmektedir. Korkuteli ve Elmalı ilçesinin toplam tarım alan varlığı, ilin yaklaşık yarısını kaplamaktadır (Çizelge 2.4).

Çizelge 2.4. En yüksek 5 ilçenin tarım alan varlığı

İlçe Adı	Alan (dekar)	Oran (%)
Korkuteli	1.004.670,00	27,4
Elmalı	553.790,14	15,1
Manavgat	351.445,00	9,6
Serik	350.231,00	9,5
Alanya	245.194,00	6,7
Toplam	3.671.721,53	100

Kaynak: GTHB 2015.

Örtü altı sebzeçilik;

Türkiye’de örtü altı sebzeçiliği toplam 1.201.057 dekar alanda yapılmaktadır. 2014 yılı verilerine göre yıllık üretim miktarı toplam 12.029.446 tondur. Antalya ilinde örtü altı sebze yetiştiriciliği toplam 277.645 dekarlık alanda gerçekleştirilmektedir. Bu alanın %32’sini plastik sera üretimi; %16’sını cam sera üretimi geri kalanını ise sırasıyla alçak tünel ve yüksek tünel üretimi oluşturmaktadır (Çizelge 2.5). Sahil seracılığında çoğunlukla cam sera yetiştiriciliği yapılırken, yayla seracılığında plastik sera yetiştiriciliği yapılmaktadır. Alçak tünel ve yüksek tünel yetiştiricilik oranları ise bölgede oldukça azdır. Plastik sera yetiştiriciliğinden elde edilen üretim verileri dikkate alındığında tüm üretim verilerindeki payı %32’dir. Cam sera yetiştiriciliğinden elde edilen üretim ise %17 oran ile ikinci sırada yer almaktadır.

Çizelge 2.5. Antalya örtü altı sebze yetiştiriciliği

Örtü altı üretim	Alan (dekar)	Oran (%)	Üretim (ton)	Oran (%)
Plastik Sera	174.239	31,8	2.089.205	32,2
Cam Sera	87.497	16,0	1.088.119	16,8
Alçak Tünel	8.797	1,6	40.836	0,6
Yüksek Tünel	7.112	1,3	48.070	0,7
Toplam	277.645	100,0	3.266.230	100,0

Kaynak: GTHB 2015.

Çizelge 2.6’da Antalya ilçelerinde örtü altı sebze yetiştiricilik verileri gösterilmiştir. Örtü altı sebze yetiştiriciliğinde Kumluca ilk sırada yer almaktadır. Toplam alandaki oranı %16’dır. İl genelinde en fazla üretilen sebze domatestir. Kumluca ilçesinde de bu durum benzerlik göstermektedir. İkinci sırada ise Serik ilçesi yer almaktadır. Toplam ekilen alan miktar 43.498 dekardır. Antalya ilindeki payı ise %16’dır. Kumluca ve Serik ilçesini takiben, Aksu ve Gazipaşa ilçeleri yer almaktadır. Toplam ekilen alan miktarı sırası ile %13 ve %12’dir. Antalya’da örtü altı üretimi yoğunlukla sahil kesiminde yapılmaktadır. Yayla seracılığında ise Elmalı ilçesi ilk sırada yer almaktadır. Toplam 9000 dekar olan örtü altı alanında en fazla yetiştirilen ürün domatestir. Yayla seracılığında ikinci sırada 3385 dekar ekim alanı ile Korkuteli yer almaktadır.

Çizelge 2.6. Antalya ilçelerinde örtü altı sebze yetiştiriciliği

Üretim				
İlçeler	Alan (Dekar)	Oran (%)	Ton	Oran (%)
Akseki	4	0,0	31	0,0
Aksu	34.815	12,5	449.028	13,7
Alanya	21.010	7,6	251.660	7,7
Demre	18.624	6,7	266.308	8,2
Döşemealtı	95	0,0	543	0,0
Elmalı	9.000	3,2	117.332	3,6
Finike	11.287	4,1	149.074	4,6
Gazipaşa	34.510	12,4	342.662	10,5
Kaş	19.841	7,1	340.661	10,4
Kemer	231	0,1	1.828	0,1
Kepez	18.049	6,5	187.634	5,7
Konyaaltı	2.995	1,1	38.269	1,2
Korkuteli	3.385	1,2	40.250	1,2
Kumluca	43.955	15,8	478.113	14,6
Manavgat	11.614	4,2	97.044	3,0
Muratpaşa	4.732	1,7	48.629	1,5
Serik	43.498	15,7	457.164	14,0
Toplam	277.645	100,0	3.266.230	100,0

Kaynak: GTHB 2015

Elmalı ilçesinde serada en fazla alanda yetiştirilen ürün domatestir. Toplam alanın %76'sını oluşturmaktadır. İkinci sırada ise %22 ile hıyar yer almaktadır (Çizelge 2.7).

Çizelge 2.7. Elmalı ilçesinde örtü altı sebze yetiştiriciliği

Grup adı	Ürün adı	Alan (Dekar)	Oran (%)	Üretim (Ton)	Oran (%)
Örtü altı (Plastik Sera)	Hıyar	2.000	22,2	14.000	11,9
	Domates	6.880	76,4	102.972	87,8
	Biber (Dolmalık)	60	0,7	180	0,2
	Biber (Sivri)	60	0,7	180	0,2
Toplam		9.000	100,0	117.332	100,0

Kaynak: GTHB 2015

Örtü altı süs bitkisi yetiştiriciliği;

Türkiye'de örtü altı süs bitkisi yetiştiriciliği toplam 13.164.158 dekar alanda yapılmaktadır. Bu alanın %80'ini plastik sera üretimi oluşturmaktadır. Antalya'da toplam örtü altı süs bitkisi üretim alanı 4.572.878 metrekaredir. Üretimin %92'si plastik seralarda gerçekleştirilmektedir. %54'lük ekim alanı ile karanfil ilk sırada yer almaktadır (Anonim 2015c).

Antalya ilinde örtü altı süs bitkisi alanının %68'ini Kepez ilçesi oluşturmaktadır. Elmalı ilçesinde süs bitkisi üretim alanı 51.142 m²'dir. Toplam oranın %1'ini oluşturmaktadır (Çizelge 2.8).

Çizelge 2.8. Antalya ilinde ilçelere göre örtü altı süs bitkisi yetiştiriciliği

Üretim				
İlçeler	Alan (m ²)	Oran (%)	Adet	Oran (%)
Akseki	1.500	0,0	75.000	0,0
Aksu	518.000	11,3	45.025.000	9,6
Alanya	126.000	2,8	742.000	0,2
Elmalı	51.142	1,1	2.364.600	0,5
Kepez	3.085.000	67,5	349.746.000	74,2
Manavgat	139.000	3,0	2.090.750	0,4
Muratpaşa	96.736	2,1	6.191.104	1,3
Serik	555.500	12,1	65.156.000	13,8
Toplam	4.572.878	100,0	471.390.454	100,0

Kaynak: GTHB 2015.

Örtü altı tarım alanları;

Türkiye'de toplam örtü altı tarım alanı 663.621,43 dekadır. Bunun %12'sini cam sera; %47'sini plastik sera oluşturmaktadır. Antalya'da toplam örtü altı tarım alanının %25,8'ini cam sera; %64'ünü plastik sera oluşturmaktadır. Antalya ilinde toplam örtü altı üretiminde söz sahibi olan ilçesi; %17'lik oran ile Kumluca'dır. Elmalı ilçesinde ise bu oran %4'tür (Çizelge 2.9).

Çizelge 2.9. Antalya ilinde ilçelere göre örtü altı tarım alanları

İlçe	Cam sera		Plastik sera		Yüksek tünel		Alçak tünel	
	da	%	da	%	da	%	da	%
Akseki	-	-	5,5	0,0	-	-	-	-
Alanya	3.700,00	5,5	15.376,00	9,3	1.710,00	12,4	2.350,00	19,0
Elmalı	-	-	9.051,14	5,5	-	-	-	-
Finike	2.460,00	3,7	8.827,00	5,3	-	-	-	-
Gazipaşa	13.770,00	20,6	5.440,00	3,3	7.610,00	55,4	1.180,00	9,5
Demre	6.005,00	9,0	12.619,00	7,6	-	-	-	-
Kaş	6.105,00	9,1	13.736,00	8,3	-	-	-	-
Kemer	54	0,1	141	0,1	-	-	33	0,3
Korkuteli	-	-	3.385,00	2,0	-	-	-	-
Kumluca	6.255,00	9,3	36.325,00	21,9	-	-	-	-
Manavgat	260	0,4	4.105,00	2,5	2.679,00	19,5	5.044,00	40,8
Serik	14.264,00	21,3	16.533,00	10,0	1.184,00	8,6	3.750,00	30,3
Aksu	4.170,00	6,2	27.728,00	16,8	-	-	-	-
Döşemealtı	10	0,0	89	0,1	-	-	-	-
Kepez	5.441,00	8,1	9.309,00	5,6	25	0,2	-	-
Konyaaltı	2.435,00	3,6	20	0,0	540	3,9	-	-
Muratpaşa	2.006,14	3,0	2.822,60	1,7	-	-	-	-
Toplam	66.935,14	100,0	165.512,24	100,0	13.748,00	100,0	12.357,00	100,0

Kaynak: GTHB 2015

2.1.2. Sözleşmeli tarıma teorik bakış

Dikey bütünleşme (vertical integration), herhangi bir mal veya hizmetin üretiminden satışına kadar farklı aşamalarında çalışan işletmeler arasındaki birleşmelerdir (Özçelik vd 1999). Dikey entegrasyonda işletmelerin büyüme tipi ileriye ve geriye doğru olabilir. Her büyüme şekli her zaman için olumlu sonuçlar vermemektedir. Doğru birleşme şekilleri tercih edilmesi gerekmektedir. Örneğin süt satışı yapan bir firmanın geriye doğru bütünleşmesi, girdilerine istediği zamanda ulaşmasına, istediği kalite de girdi sağlamasına ve uygun fiyata tedarik etmesine yardımcı olmaktadır. Sözleşmeli tarım da ise işletmelerin faaliyet alanlarını genişletmeleri veya herhangi bir devri söz konusu olmamaktadır (Özçelik vd 1999). Ancak bu konu bir kesinlik arz etmemektedir. Şirketler ve üreticiler uygun gördüğü takdirde ortaklıklar kurabilmektedirler.

Sözleşmeli tarımın başlangıcı 1800'lü yıllara dayanmaktadır. Sözleşmeli tarımın uygulaması her ülkede farklılık göstermektedir. Bu nedenle de pek çok şekilde tanımlamak mümkündür. Sözleşmeli tarımı, üretici ve diğer firmalar arasında sözlü veya yazılı olarak gerçekleştirilen ve bir tarımsal ürünün üretim ve pazarlaması ile ilgili bir veya daha fazla koşulu belirleyen anlaşmalar şeklinde tanımlanmaktadır (Rehber 2016).

Sözleşmeli tarım, firmalar ile üreticiler arasında ürünün ekimi, dikimi veya üretiminden önce yapılan çiftçinin belirli bir ekiliş alanı ve üretimi gerçekleştirme sorumluluğunu yüklenmesine karşın, firmalarında elde edilecek ürünü belirli koşullarda almayı garanti ettiği anlaşmaya dayalı üretim ve pazarlama modeli olarak tanımlanmaktadır (Özçelik vd 1999).

Sözleşmeli tarıma yönelik net bir tanım yapmak pek mümkün değildir. Sözleşmeli tarımın farklı uygulama yöntemleri olmasından kaynaklı birden fazla tanımlamalar yapılsa da, her tanımın aynı çerçeve içerisinde bulunduğunu söylemek mümkündür. Genel çerçeve itibari ile sözleşmeli tarım, ürünlerin kaliteli üretilmesi, işlenmesi ve pazarlanması aşamalarının en az zarar ile yapılması için uygulanan bir yöntemdir.

Rehber (2016) tarafından bildirildiğine göre, Watts sözleşmeli tarımın ilk olarak 1885 yılı sonrası Tayvan'da şeker üretiminde ve 20. Yüzyılın ilk dönemlerine kadar Orta Amerika'da muz üretiminde kullanıldığını belirtmiştir. Günümüzde Avrupa, Amerika ve Japonya gibi üretimde söz sahibi ülkelerin vazgeçilmez bir modeli olmuştur. Sözleşmeli tarımın kullanıldığı ürün yelpazesi gün geçtikçe artış göstermekte ve neredeyse ürünlerin %100'üne yakın bir kısmı sözleşmeli tarım yöntemi ile pazarlanmaktadır. Ancak Türkiye'de henüz bu oran çok düşüktür.

Sözleşmeli tarım, üretim yönetimi açısından ele alındığı zaman sınırlı sözleşmeler ve tam yetkili sözleşmeler olarak iki ana gruba ayrılmaktadır (Rehber 2016). Sınırlı sözleşmeler girdilere bağlı olup ürünlerin alım garantisi veya fiyat garantisi söz konusu değildir. Üretici sözleşme ile tedarik ettiği girdiler için borçlanır. Tam yetkili sözleşmede ise, üretici talep edilen ürün miktarı üzerinden bir anlaşma yapar. Üreticinin uyması gereken teknik koşullar ve fiyat belirlenir. Bu sözleşme tipi ile üretici pazar sorununu çözerken, sanayici firma da hammadde problemini ortadan kaldırır (Rehber 2016).

Sözleşmeli tarım ülkemiz içinde yeni bir kavram değildir. Ülkemiz tarım sektöründe sözleşmeli tarım uzun vadede planlı tarıma geçişin ilk basamağı olarak görülmektedir (Hekimoğlu ve Altındeğer 2012). Sözleşmeli tarım yöntemine çok yerde değinilmiş, benimsenmesi ve yaygınlaştırılması için çeşitli stratejiler, projeler ve hedefler belirlenmiştir. Sözleşmeli tarımdan doğrudan veya dolaylı olarak bahsedilen bazı yerler aşağıda kısaca açıklanmıştır;

Sözleşmeli tarım, 5488 sayılı Tarım Kanununun 13. Maddesinde “*Bakanlık tarım sektöründe sözleşmeli tarımın, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için gerekli düzenlemeleri yapar. Sözleşmeli tarımı özendirmek üzere üreticilere bu Kanunla belirtilen desteklerin verilmesinde öncelik tanınır*” ifadesi ile yer alır (Anonim 2006).

Ayrıca Tarım Kanuna göre; Türk tarımının bir an önce yeterli rekabet gücüne kavuşturulması için bazı hizmetlerin özel sektöre devredilmesi konusu gündeme getirilmiş ve sözleşmeli tarım konusuna da bu bağlamda yer verilmiştir (Anonim 2008).

Devletin belirlediği ve Tarım Strateji Belgesinde yer verdiği (2006–2010) temel amaç, kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulmasına katkı sağlamaktır. Buna bağlı olarak da kaynakların etkin kullanımı çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü rekabet gücü yüksek sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması temel hedef olarak açıklanmıştır.

Stratejik Amaçlar içinde “tarımsal pazarlama alt yapısının iyileştirilmesi ve üreticilerin pazara erişim düzeyinin artırılması, tarım sanayi entegrasyonunun geliştirilmesi, işleme sanayinin rekabet edebilirliğini arttırıcı nitelikte uygun ve kaliteli hammaddenin temin edilmesi ile tüketici tercihlerinin karşılanması amacıyla yönelik tedbirlerin alınmasını belirterek destek verilmektedir” şeklindeki açıklaması yer almaktadır.

2013- 2017 Stratejik Planında sözleşmeli tarım ile ilgili olarak; tarımsal üretim ve arz güvenliği açısından üreticinin sözleşmeli tarıma yönelmesinin fırsat unsuru olduğu belirtilmektedir. Sözleşmeli tarımın yaygınlaştırılarak arz talep dengesini sağlamak ve tarıma dayalı sanayinin ihtiyacı olan hammaddenin kesintisiz temin edilmesi hedeflenmektedir (Anonim 2013).

2016 GTHB Performans Programında; tarımsal üretim kaynaklarını koruyarak kaliteli tarım ürünlerine erişilebilirliği ve gıda güvenliğini sağlamak için, sözleşmeli tarımın yaygınlaştırılmasına yönelik hedefler belirlendiğinden bahsedilmektedir (Anonim 2015d).

Onuncu Kalkınma Planında (2014-2018); toplumun yeterli ve dengeli beslenmesini esas alan, ileri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, örgütlülüğü ve verimliliği yüksek, etkin ve talebe dayalı üretim yapısıyla uluslararası rekabet gücünü arttırmış, doğal kaynakları sürdürülebilir kullanan bir tarım sektörünün oluşturulması amaçlanmaktadır. Bitkisel ürünler piyasasında pazarlama etkinliğinin artırılması için sözleşmeli tarımın yaygınlaştırılması söz konusu olmuştur.

Dünyadaki sözleşmeli tarım modelleri incelendiği zaman sözleşmeli tarımın uygulama yöntemleri dikkate alındığında iki farklı gruptan bahsedilmiştir. Bunlardan ilki özel sözleşmeler ve ikincisi ise sözleşmeli tarım projeleridir. Sözleşmeli tarım projeleri uygulamadaki farklılığından kaynaklı, FAO tarafından beş gruba ayrılmıştır (Eaton ve Shepherd 2001). Bunlar; merkezi, çekirdek, çok taraflı, resmi olmayan ve aracılı sözleşmeli tarım modelleridir.

Üretici-sanayici firma sözleşmeleri olarak bildiğimiz sözleşmeli tarımın aslında her ülkenin ihtiyacına göre düzenlenmiş çok çeşitli modelleri bulunmaktadır (Demirhan 2016). Örneğin; örgütler aracılığı ile yapılan alım ve girdi sözleşmeleri, bankalar aracılığı ile yapılan alım sözleşmeleri veya ihracatçılar aracılığı ile yapılan girdi sözleşmeleri gibi pek çok farklı sözleşmeli tarım yöntemi kullanılmaktadır.

Sözleşmeli tarım tıpkı bir şirket modeli gibi işleyiş göstermektedir. Üreticilerin de alıcıların da tıpkı bir işveren gibi hareket etmesini sağlar. Arzın tespiti sözleşmeli tarımda daha güçlüdür (Will 2015). Sözleşmeler de karşılıklı çıkar ilişkileri söz konusudur. Sözleşmeli tarımın uygulanmasındaki ana neden de tarafların karşılıklı kazanç sağlamalarıdır. Hem üretici hem tüketici hem de sanayici açısından sözleşmeli tarımın uygulanmasının çeşitli nedenleri vardır (Rehber 2016).

Üretici açısından sözleşmeli tarımın uygulama nedenleri arasında **fiyat ve satış garantisi** ilk sırada yer almaktadır. Hiç şüphesiz ki üreticilerin en büyük problemlerinden bir tanesi yetiştirdikleri ürünleri uygun fiyattan ve zamanında satabilmektir. Raf ömrü olmayan ürünler için bu durumun hassasiyeti bir kat daha fazladır. Üreticilerin güvenilir alıcı bulması da bu süreç içerisinde önemli bir yer kaplamaktadır.

Üretici açısından bir başka neden **girdilerin temin edilmesidir**. Esasen üreticiler ürün pazarlama ve girdi tedariki sorunlarını kooperatifler aracılığıyla çözmeye çalışmalıdır (Engindeniz 2008). Ancak gün geçtikçe artan girdi kullanımı, üreticileri olumsuz yönde etkilemektedir. Üreticilerin doğru bilgi kaynağından yararlanamamaları da bu durumun olumsuzluğunu pekiştirmektedir.

Bir diğer neden yetiştirilen **ürünün kalitesidir**. Her geçen gün gelişen teknoloji ile tarımda uygulanan yöntemler hızla değişmektedir. Çoğu üretici bu hıza ayak uydurmakta zorlanır. Elindeki kıt kaynaklarla geleneksel yöntemde devam ettirdiği üretim modeli ile her geçen gün elde edilen verim azalmaktadır.

Üreticiye yapılan **aynı ve nakdi ödemeler** de nedenler arasında incelenebilir. Yine bununla bağlantılı **kredi imkanlarının sağlanması** da bir neden olarak yer almaktadır. Üreticiler kredi başvurularında da zorluk yaşamaktadırlar. Bu sürecin firmalar aracılığı ile yapılması da küçük çiftçilerin avantaj sağlamasına neden olmaktadır.

Tarladan sofraya kadar geçen süreçte üreticilerin ihtiyaç duydukları çok çeşitli bilgiler vardır. Bunların doğru bir kaynaktan alınması gerekmektedir. Eğitim ve yayım hizmetleri Türkiye’de ne kadar fazlaymış gibi görünse de en büyük eksikliklerden bir tanesidir. Sözleşmeli tarım ile de ihtiyaç duyulan **teknik destek** üretim sürecinden pazar aşamasına kadar üreticilere sağlanmaktadır.

Tüketici açısından sözleşmeli tarıma destek verilmesinin nedenleri arasında ise; gıda güvenilirliği, sürdürülebilirlik, ürün kalitesi, izlenebilirlik, talebe uygun ürünler satın alabilmek, istenilen zamanda ve mekanda ve uygun fiyatta aranılan ürünleri bulabilmek tüketiciler açısından desteklenmesindeki nedenler arasında yer almaktadır.

Sanayici firmalar açısından bakıldığında sözleşmeli tarım ile istenilen hammaddeye, istenilen miktarda ve piyasadan daha uygun fiyatlarla ulaşabilmek, güvenilir üreticiler ile çalışabilmek, işgücünü azaltabilmek, dikey bütünleşmeyi sağlamak ve firma açısından kazancın artmasını sağlayabilmek de sanayici firmalar açısından destekleme nedenleri arasında yer almaktadır. Sanayici firmalar açısından bakıldığı zaman hammaddenin tedarik edilmesi her zaman sağlanabilir, ancak arz güvenliğini sağlayabilmek için, sözleşmeli tarımın kullanılması sağlıklı bir tercih olacaktır (Anonim 2009).

Sözleşmeli tarım özellikle tarımın teknolojiden yararlanmasında yeniliklerin yayılması ve benimsenmesinde ürün yetiştiriciliğinin teşvik edilmesinde ve doğal olarak çiftçi gelirinin artmasında etkili olabilmektedir (Benek 2008). Sözleşmeli tarım üreticilere teknoloji transferi yapan bir yöntem olarak incelenebilir (Baumann 2000).

Sözleşmeli tarımın yasal durumu;

Dünyada sözleşmeli tarımla ilgili yasal temeller incelendiğinde, genel yasalar, tarım yasaları, sözleşmeli tarımla ilgili genel yasalar ve ürünlerle ilgili özel düzenlemeler olmak üzere dörtlü bir yapı söz konusudur (Rehber 2016).

Türkiye’de sözleşmeli tarım 1996 yılında çıkarılan tebliğe kadar Borçlar Kanunu hükümlerine göre yapıyordu (Hekimoğlu ve Altındağır 2012). Borçlar Kanunu’na göre ilk madde tarafların yasalara aykırı olmamak koşuluyla sözleşme yapmakta serbest olduklarını ifade eder. Bu ifade genel olarak tüm sözleşme tiplerine uygulanabilecek olan çerçeve bir hüküm niteliğindedir. Ancak taraflar Borçlar Kanunu’nun 181. ve devamında ki maddelerde düzenlenmiş olan değişik tip sözleşmelerden birine uygun olarak bir sözleşme yapabilirler. Kanun maddelerine aykırı olmamak şartıyla yapılan sözleşmeler geçerli sayılacaktır (Hekimoğlu ve Altındağır 2012).

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı 30 Haziran 1996 tarihinde 22.682 sayılı resmi gazetede sözleşmeli tarımsal ürün yetiştiriciliği ile ilgili usul ve esaslar hakkında tebliğ yayınlamıştır. Bu tebliğde ülkemizde sözleşmeli tarım uygulamalarını disipline etmek, uygulamaların yaygınlaşmasını sağlamak ve bu alandaki hukuki boşluğu gidermek amaçlanmıştır. Ancak çıkarılan bu tebliğde bazı maddelerin uygulama açısından uygun olmadığı tartışılmıştır. Eleştiriler dikkate alınıp maddeler iyileştirilince 1 Ağustos 1998’de tekrar tebliğ yayınlanmıştır. 1996 yılından günümüze kadar geçen süreçte sözleşmeli tarım uygulamaları dikkate alınmış ve eksiklikleri gidermeye yönelik, tebliğ maddelerinde gerekli iyileştirmeler yapılmış ve en son da 2008 yılında tekrar yayınlanmıştır (Anonim 2008).

Sözleşmeli tarımın uygulamaları diğer ülkelerde farklılık gösterdiği gibi yasal durumları da farklılık göstermektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sözleşmede

üçüncü kişi olarak devletin yer alması, olası sorunların çözümünde kullanılması amaçlıdır. Bir nevi tahkim kurulu olarak sözleşmede yer alması sağlanmıştır.

FAO'ya göre bir sözleşmenin başlatılabilmesi için bir takım koşullara ihtiyaç vardır. Bu koşullar içinde her iki tarafın kar durumu, fiziksel ve sosyal durumu ve devlet desteklemeleri yer almaktadır (Eaton ve Shepherd 2001). Sözleşmelerin kabul edilebilmesi için, ilk olarak sözleşme tarafları aynı görüşte ve amaçta olmalı, gönüllü olarak sözleşmeleri onaylamalı, sözleşmeyi yapan taraflarda sözleşmeyi geçersiz sayan durumlar olmamalı, üretim ve satış aşamasının tamamını kaplayan bir süreç için bir anlaşma yapılmalı, alıcı sözleşmede fiyat ve ödeme konusundaki sorumluluklarını belirtmiş olmalıdır (Anonim 2012b).

Sözleşmelerde olması gereken maddeler;

Sözleşmeli tarımın sağlıklı şekilde uygulanabilmesi için bazı maddelerin sözleşmede belirtilmesi gerekmektedir. Bu maddeler taraflar açısından da yararlı maddeler olarak belirlenmesi gerekmektedir. Türkiye'de uzun yıllardır uygulanan "sözümüz senettir" tipi sözlü sözleşmeler genellikle tek taraflı yarar sağlamakta, mağdur olan taraf hep üreten taraf olmaktadır. Bir sözleşmenin hazırlanması için konu ile ilgili bilgi birikiminin tam olması ve uygulama için de iş akışının biliniyor olması gerekmektedir. Ancak ülkemizde bu durum sağlıklı bir şekilde uygulanmamaktadır. Genelde sanayici firma tarafından yazılan sözleşmeler, hatta çoğu zaman farklı konular için hazırlanmış üzerinde küçük değişiklik yapılmış ve yeni bir üretim sözleşmesi oluşturulmuş ve üreticilere imzalatılmaktadır. Üreticilerin sözleşme maddelerine itiraz hakkının bulunmaması ve çoğu zaman okumadan imzalatılması, üreticiler açısından genellikle olumsuz sonuçlanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde sözleşmeli tarımda en sık yaşanan sorunlardan bir tanesi de, sözleşmeli tarım hakkında uzman kişilerin olmamasıdır (Bourque vd 2011). Sözleşme şartlarının taraflar açısından yarar sağlayacak şekilde olabilmesi için çıkarılan tebliğ maddeleri dikkate alınmalı ve sözleşmeler alanında uzman kişiler tarafından tarafsız bir şekilde hazırlanmalıdır. Bir sözleşmede olması gereken maddeler şunlardır;

- Tarafların tanımlanması
- Ürünün kalite özellikleri ve miktarının tanımlanması
- Sorumlulukların açıkça belirtilmesi
- Ürün toplama ve sunumu
- Fiyatın belirlenmesi
- Sözleşme süresi ve sonlandırılması
- Anlaşmazlıkların giderilmesi
- Sözleşmenin onaylanması gibi maddelerin sözleşmelerde detaylı bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir.

Bu maddeleri içeren sözleşmeler bile yapıldığı takdirde anlaşmazlıkların çözümünde sorunlar yaşanırken, "sözümüz senettir" tipi sözleşmesine itibar etmek iki taraf açısından da zarara neden olur. Hak ve yükümlülükleri teminat altına alan bir sözleşme, değer zincirinin bir nevi güvenlik kilidi olacaktır (Demirhan 2016).

Dünyada sözleşmeli tarım;

Sözleşmeli tarım dünyada yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. İlk olarak 19. yy da Japonya ve ABD’de şeftali ve şekerpancarı gibi dayanıksız ürünler için uygulanmıştır. Bu yüzyılda daha çok sebze ve meyve üretiminde uygulanan sözleşmeli tarım, 1960’lı yıllardan itibaren besi hayvancılığı, et tavukçuluğu, süt sığırcılığı, şekerpancarı ve şeker kamışı gibi ürünlerde yaygınlaşmıştır. Dünyada yaşanan küreselleşme, endüstride sözleşmeli tarımın genişlemesi ve yaygınlaşması ile paralel şekilde gelişmiştir (Anonim 2011).

Devlet son on yıldır tarım sektöründeki stratejilerine ve politikalarına yönelik olarak özel şirketlere de söz hakkı vermektedir (Minot ve Ronchi 2014). Ancak belirlenen politikalar benzer olsa bile gelişmişlik seviyesine göre sözleşmeli tarımın uygulanması farklılıklar içermektedir.

Gelişmiş ülkelerde, sözleşmeli tarımın kullanımı gün geçtikçe artış göstermekte ve sözleşmeli tarımda kullanılan ürün çeşitleri artmaktadır. Tarım sektöründeki en önemli sorunlardan bir tanesi, veri eksikliğidir. Ancak bu durum gelişmiş ülkelerde farklılık göstermektedir. Örneğin; ulusal düzeyde sözleşme kullanımına ilişkin verilerin Finlandiya, Japonya ve ABD’de mevcut olduğunu göstermektedir. Ürün yelpazesi ve ürünün değerlendirilme biçimlerinin farklılığı sözleşmeli tarıma yansımaktadır. Örneğin Japonya’da kanatlı işletmelerin yarısı sözleşmeli tarım sözleşmeli tarımı kullanırken, sebze meyve de bu oran daha yüksektir. Bir başka örnek ise Avustralya’da süt piyasasında gerçekleşen sözleşmeli tarım yöntemidir. Burada devletin çatısı altında örgütler aracılığı ile çiftçilerin çıkarları savunulmakta ve sözleşmeler toplu olarak örgüt ve firma aracılığı ile yapılmaktadır. Bu yöntem uzun yıllardır uygulanmaktadır ve 2021’e kadar da uygulanacağı bilinmektedir (Rehber 2016).

ABD, sözleşmeli üretim verilerine sahip bir ülkedir. ABD sözleşmeli tarım oranı 2012 yılı verilerine göre %34,8 oranındadır. Bahsedilen oran üründen ürüne farklılık gösterse de oransal olarak hayvansal üretimin sözleşmeli tarım kullanılarak üretilmesi ve pazarlanması bitkisel üretime göre daha fazla oranda olmuştur. %58 oranında küçük çiftlikler ile yapılan sözleşmeler ilk sırada yer almaktadır. Üretim ve pazarlama sözleşmeleri olmak üzere iki farklı sözleşme tipi bulunmaktadır (Hoppe 2014). ABD’de üretim sözleşmeleri hayvansal ürünler için, pazarlama sözleşmeleri ise bitkisel ürünler için yapılmaktadır (Macdonald vd 2004). ABD tarımında çiftçiler, dış üreticilik sisteminde olduğu gibi kendileri de sözleşmeli tarım yaptıran kişi konumunda olabilmektedir (Rehber 2016).

Avrupa Birliği, hiç kuşkusuz ki dünyanın en büyük gıda sektörüne sahiptir. AB’nin hazırladığı ve uyguladığı bir OTP (Ortak Tarım Politikası) mevcuttur. Sözleşmeli tarımın uygulandığı ürün yelpazesi oldukça geniş olsa da hayvancılık sektöründeki uygulamalar diğer sektörler göre daha yoğun durumdadır. Örneğin Almanya, İspanya, Danimarka, İtalya, Norveç ve diğer İskandinav ülkelerinde sözleşmeli tarım kullanımının yaygın olduğu bilinmektedir. Genellikle örgütler aracılığı ile hatta pazarlık örgütleri kurularak çiftçilerin haklarının arandığı sözleşmelerin yapıldığı sözleşmeli tarım yöntemi uygulanmaktadır. Pek çok AB ülkesinde örgütler aracılığı ile sözleşmeler gündeme gelirken, bazı yerlerde de dikey bütünleşme olmadığı için sözleşmeler aksaklık

göstermektedir. Sözleşmeli tarımın avantajları kadar dezavantajlarından da bazı durumlarda bahsetmek mümkündür.

Gelişmekte olan ülkelerde, sözleşmeli tarımın uygulanması gelişmişlik düzeyinin artmasına yardımcı olan bir etken olarak görülmektedir (Dileep vd 2002). IFAP (International Federation of Agricultural Producers) ve DCC (Development Cooperation Committee) üretici örgütleri ve diğer örgütlere bağlı üye tarım kurumları tarafından “Küçük tarım üreticiliği konuları” sürekli gündemde tutulmaktadır (Rehber 2016). Afrika, Asya, Güney Amerika ve Türkiye’de sözleşmeli tarımda devlet desteği önemli yer tutmaktadır. Örneğin Bangladeş’te devlet sözleşmeli tarımı “en üst noktaya” taşımıştır ve denetlemesi devlet kurumları tarafından yapılmaktadır. Tohumluk sektöründe devletin payı %90’lardadır (Sarkar vd 2011). Sözleşmeli tarım, gelişmekte olan ülkelerdeki küçük çiftçiler için gelir getirici başarılı bir sistemdir (Begum vd 2012). Kenya’da ise sözleşmeli tarım kullanıcılarının bağımsız üreticilere kıyasla gelir oranlarının %27 oranında fazla olduğu saptanmıştır (Wainaina vd 2012). Gelişmekte olan ülkeler için sözleşmeli tarım, küçük çiftlik gelirlerini arttırmada etkili olabilir ancak belirli durumlarda uygulanmaktadır (Miyata vd 2009). Kırsal göç tarım sektöründe önemli bir sorun olup üretim faaliyetleri sonucu hedeflenen yaşam standartlarına sahip olamayan üreticiler, çareyi kentsel alanlara göç etmekte bulmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde sözleşmeli tarımın uygulanması sadece ekonomik hayatı iyileştirmek ile kalmamakta, kırsal göçe de engel olmaktadır (Dileep vd 2002). Gelişmekte olan ülkelerdeki politikalar incelendiğinde ortak payda olarak sözleşmeli tarım yer almaktadır (Glover ve Kusterer 1990).

Sözleşmeli tarım konusunda yapılan araştırmalara göre gelişmekte olan ülkelerde, genç ve eğitilmiş bireylerin, aile birey sayısı fazla olan bireylerin ve üretim alanlarına yakın yerlerde yaşayan bireylerin sözleşmeli tarımı kullanma oranları daha fazla bulunmuştur. Örneğin; Kamboçya’da pirinç üretimi yapan sözleşmeli üreticilerde bu verilere rastlamak mümkündür (Cai vd 2008).

Türkiye’de sözleşmeli tarım;

Sözleşmeli tarımın tarihsel gelişimi şeker pancarına dayanmaktadır. 1926 yılında ilk şeker fabrikasının kurulması ile sanayici-üretici ilişkisinden ilk defa söz edilmiştir. Günümüzde şeker fabrikaları ve kooperatifler, 60 binin üzerinde üretici ile sözleşmeli tarım yapmaktadır. Şeker pancarının devlet kontrolünde olması, kooperatif yapılanmasının güçlü olması da dikey birleşmenin verimli çıktılarının olmasına yardımcı olmaktadır (Rehber 2016).

Ancak sadece devlet kontrollü ürünlerde sözleşmeli tarım sözleşmeli tarım uygulanmamış, Türkiye’de 2006 tarihinde çıkarılan 5488 sayılı Tarım Kanunu ile söz konusu “piyasacı” anlayışın pratiğe dönüşmesindeki hukuksal alt yapı oluşturulmuştur. Nitekim Tarım Kanunu’nda yer alan “*tarımsal hizmetlerde de devletin üretim, işleme, pazarlama gibi faaliyetlerden süreç içerisinde geri çekilmesi, buna karşılık bu faaliyetlerde özel sektörün rolünün artırılması*” ibaresi anlayış farklılığını açıkça ortaya koymaktadır (Teoman ve Tartıcı 2012).

Özel şirketlerin tarıma dahil olması ile sözleşmeli tarımdaki ürün yelpazesi artış göstermektedir. Şeker pancarından sonra sanayi tipi domateste de sözleşmeli tarım uygulanmaktadır.

Dikey entegrasyon olarak da adlandırılan sözleşmeli tarım daha sonra tohumluk uygulamalarında kullanılmıştır. 1965 yılından bugüne TİGEM (Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü) tarafından sözleşmeli tohumluk üretimi çalışmaları yapılmaktadır (Özçelik vd 1999). Ancak zamanla özel sektörün tohumluk sektörüne girmesi nedeniyle artık devlet kurumlarında tohumluk sektöründe sözleşmeli tarım kullanılmamaktadır.

TKV (Türkiye Kalkınma Vakfı) tarafından 1996 yılında GAP bölgesinde de sözleşmeli tarım yaptırılmış olup bugünde pek çok üründe sözleşmeli tarım uygulaması devam etmektedir.

Dünya ülkelerinde hayvancılık sektörü başta olmak üzere pek çok ürünün tamamına yakınının sözleşmeli tarım ile pazarlandığı görülmektedir. Türkiye’de bu örnekten yola çıkarak 16 Nisan 2015 tarih ve 29328 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanan “*çiğ sütün sözleşmeli usulde alım satımına ilişkin yönetmelik*” ile üretici-sanayici ilişkisini başlatmıştır.

Sözleşmeli tarıma ait istatistiki verilerin bulunmayışı sebebiyle, net rakamlar verilemese de bakanlığın açıkladığı rakam dahilinde sözleşmeli tarım yapan üretici sayısı 2015 yılında 290 bin kişidir (Anonim 2016b). Sözleşmeli tarımın benimsenmesi ve yaygınlaştırılması ile ilgili çalışmalar artış göstermektedir. Anlaşılır olması ve uygulamasının açıklanması için 30 Haziran 1996 tarihli 22682 Sayılı Resmi Gazetede tebliğ çıkarılmış ancak çıkan tebliğdeki bazı maddeler eleştirilmiştir. Gerekli iyileştirmeler yapıldıktan sonra 1998 yılında tekrar yayınlanmış ancak kısa bir süre sonra da tebliğ yürürlükten kaldırılmıştır. Bununla ilgili karar da 8 Mayıs 2008 tarih ve 26870 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır. 2006 yılında yayınlanan 5488 sayılı Tarım Kanunu ile sözleşmeli tarım gündeme gelmiştir. Bunu takiben de Nisan 2008 yılında “Sözleşmeli Tarım İle İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” yayınlanmıştır. 2014 yılında bazı maddelerinde iyileştirmeler yapıldıktan sonra 5 Eylül 2014 tarihinde resmi gazetede tekrar yayınlanmıştır (Anonim 2014a).

2014 yılı itibarıyla ÇKS’ye kayıtlı üretici sayısı 2.206.874 kişidir. Tarım sektöründeki en büyük problemlerden bir tanesi de kayıt dışı üretimin hala devam ediyor olmasıdır. Bunu engellemek amaçlı devlet pek çok strateji belirlemiş olsa da hala sistemde eksiklikler bulunmaktadır (Anonim 2015c). Devletin sözleşmeli tarım ile ilgili destekleri neredeyse her toplantıda dile getirilmekte ve üreticilerin yararlanması amacı ile bir takım maddi destekler belirlenmektedir. Örneğin, Bakanlığın 2015 yılında sözleşmeli tarım için sağladığı destekler arasında (yağlık ayçiçeği, kanola, aspir ve soya için) dekara 15 TL olarak belirlenen ilave ek ödeme desteği yer almaktadır. Bu rakam 2016 yılında ise kg başına olarak değiştirilmiş ve yağlık ayçiçeği için kilogram başına 6 kuruş, aspir 9 kuruş, kanola 4 kuruş ve soya ise 3 kuruş olarak belirlenmiştir (Anonim 2016a).

2013 yılı Küresel Gıda Güvenliği Endeksinde, Türkiye 105 ülke arasında 36’ncı sırada yer almıştır. Bu endekste gıda güvenliğinin boyutlarına göre Türkiye erişilebilirlikte (ekonomik ulaşılabilirlik) 44’üncü, bulunabilirlikte (fiziksel ulaşılabilirlik) 26’nci

ve kalite ve gıda güvenilirliği boyutunda ise 35'inci sırada bulunmaktadır (Anonim 2014b). Tüm dünyada tarım sektörü açısından artan sorunlar benzerlik göstermektedir. Hızla artan nüfus, değişen tüketici talepleri, hammadde arayışı, gıda güvenilirliği ve sürdürülebilir tarımın gündeme gelmesi neredeyse herkes tarafından bilinen bir gerçektir.

Sözleşmeli tarımın yaygınlaşmasında bankalar önemli rol oynamaktadır. Örneğin Ziraat Bankası, Garanti Bankası ve diğer ticari bankalar da sözleşmeli tarım yaptıran firmaların üreticilerine “sözleşmeli tarım kredileri” sunmaktadır. Sözleşmeli tarım kredileri, tarımın her sektöründe faaliyet yürüten üretim, işleme ve pazarlama organizasyonları için geçerlidir. Sözleşmeli tarım kredileri; riskin dağıtıldığı, müşteri portföyünün geliştirildiği, firma ile banka ilişkilerinin maksimize edildiği bir sistem olarak tanımlanabilir. Sözleşmeli tarım, tarımsal kredilerin üretime endeksli olması ve amacına uygun kullanılarak dönüşündeki risklerin en aza indirilmesini teminen projeli ve kontrollü kredilere ağırlık verilmesi amacıyla oluşturulmuştur (Özçelik vd 2005).

Türkiye’de sözleşmeli tarımın en çok kullanıldığı ürünler; kasaplık piliç sektörü, şeker pancarı, sanayi tipi domates ve kesme çiçek olmuştur. Genellikle kooperatifler aracılığı ile ve devlet desteği ile yapılan sözleşmeli tarım yöntemi tercih edilmektedir (Rehber 2016). Türkiye’de kullanılan sözleşme tipleri yazılı ve sözlü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Genellikle “sözümüz senettir” tipi sözleşmeli tarım sözleşmeli tarım uygulanmaktadır. Ancak ortada bir yazılı beyan olmadığı için, herhangi bir anlaşmazlıkta çözümsüzlükler meydana gelmektedir. Tarım sektöründe ciddi derecede örgütlenme problemi mevcuttur. Bu da sözleşmeli tarımın verimli ve etkin kullanımını olumsuz yönde etkilemektedir. Sanayici firmalar genellikle küçük üreticilere hazırladıkları sözleşmeler hakkında eleştiri hakkı vermemektedir. Hatta çoğu zaman sözleşmenin bir nüshasını dahi üreticilere bırakmamaktadır. Türkiye’de genellikle bu sözleşmeli tarımdan sanayici firmalar küçük üreticilere oranla daha fazla yararlı çıkmaktadır.

Sözleşmeli tarımın üreticiye, tüketiciye ve sanayici firmalara sağladığı pek çok avantaj bulunmaktadır. Bunun yanında sözleşmeli tarım pek çok dezavantaj da barındırmaktadır. Hatta bazı görüşler de sözleşmeli tarımın kullanılması durumunda, üreticilerin kendi topraklarında “taşeron işçi” gibi çalıştıklarını ifade etmektedir (Teoman ve Tartıcı 2012). Hatta özel şirketler, yapılan sözleşmeler ile üreticilerin topraklarının tasarruf hakkını da ellerinden almaktadır (Çobanoğlu 2008). Küçük ölçekli üreticiler kendi topraklarında çalışan işçilere dönüşmektedir (Anonim 2015a). Bu da aslında sözleşmeli tarıma diğer pencereden bakınca, üreticiler açısından olumsuz bir durum sergilemektedir. Türkiye gibi pek çok gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke de özel sektör sermaye yoksundur ve devletin sunduğu pek çok hizmeti yerine getirmekte zorlanmaktadırlar (Kılıç ve Bor 2009).

Sözleşmeli tarımın dezavantajları arasında yer alan en büyük problemlerden bir tanesi pazarlık sorunudur. Uygun fiyatın belirlenememesi ve fiyat belirleme zamanının değişiklik göstermesi, ürün bedellerinin zamanında ödenmemesi, firmaların yaptıkları sözleşme koşullarına uymaması, yine sanayici firmaların yaptıkları sözleşmenin küçük çiftçilerin aleyhine olması, sözleşmeli tarımın kamu kurumu veya kuruluşları tarafından denetlenmemesi, yaşanan anlaşmazlıkların çözümünün uzun zaman alması, bazı firmaların girdileri, teknik desteği, eğitim yayım hizmetlerini karşılamaması, ürüne sigorta yaptırılmaması, üretimin eksik veya fazla olması durumunda firmaların sözleşme

iptali yapması, ürün bedellerini ödememesi veya ürün satış fiyatını değiştirmesi, doğal afetlerden kaynaklanan ürün kayıplarında firmanın zarara karışmaması, ürün alımlarında firenin fazla kesilmesi, ürünlerin zamanında alınmaması gibi pek çok sorunlar ortaya çıkmaktır.

Ürün gruplarına göre yapılan sözleşmeler değişiklik göstermektedir. Ancak Türkiye’de sözleşme içerikleri çok fazla değiştirilmemekte, konusunda uzman kişilerin olmaması da bu durumun meydana gelmesinde büyük etken oluşturmaktadır. Bir ürün grubunda ihtisaslaşmak uzun yıllar gerektirmektedir. Özellikle yeni bitkiler yetiştirirken, çiftçiler hem pazar başarısızlığının hem de üretim problemlerinin riskiyle karşı karşıya kalmaktadır (Eaton ve Shepherd 2001).

Firmalar açısından yaşanabilecek dezavantajlarda mevcuttur. Örneğin üreticiler sözleşmeli olarak yetiştirdikleri ürünleri, daha yüksek fiyat teklif eden bir başka yere satabilmektedir. Bu da firma açısından ürün alımında sıkıntılar oluşturmaktadır. Bir başka örnekte, üreticiler sözleşme yaptıkları firmadan yetiştirecekleri ürün için alacakları girdi desteğini, kredi desteğini başka amaçlar için kullanabilmekte veya bir başkasına satabilmektedir.

Türkiye’de sözleşmeli tarıma dahil olan pek çok ürün grubu bulunmaktadır. Örneğin; 1985 yılından beri Antalya’da kesme çiçek sektöründe ihracat yapan firmalar ile küçük üreticiler arasında gerek yazılı gerekse sözlü anlaşmalar yapılmıştır. Bu anlaşmalara göre firmalar üreticilerin ürünlerini ihraç etmektedirler. Kesme çiçek sektöründe başlangıçta uygulanan sözleşmeli tarım yönteminden bugün vazgeçilmiştir. Bugün kesme çiçek sektöründe uygulanan sözleşmeli tarımda, işletmeler belli alanlar üzerinden parçalara ayrılmakta, her bir işletme (ortalama 5 dekar) bir işçi ailesine verilerek emeği karşılığında dal başına fiyat belirlenmektedir (Anonim 2002). Kesme çiçek sektöründe kooperatifçilik aktif olduğu için, sözleşmeli tarım yöntemi sağlıklı olarak uygulanabilmektedir. Şeker pancarı gibi devlet kontrolünde olan ürünlerde de sözleşmeli tarım kullanımı etkin ve verimlidir. Ancak yaş meyve-sebze ürün grubunda sözleşmeli tarımın uygulanmasında bazı aksaklıklar yaşanabilmektedir (Anonim 2011).

Türkiye’de sera yetiştiriciliği 1940’lı yıllarda Antalya’da kurulan seralar ile başlamıştır (Sevgican vd 2000) ve üretim alanları da gün geçtikçe artış göstermektedir. Seralarda üretilen ürünler pazara daha dayanıklı ürünler olup daha pahalı olması nedeniyle satış olanaklarının iyi değerlendirilmesi gerekmektedir (Anonim 2012b). Dış pazara ürün verilmesi ise genelde merkezleri Antalya’da olan ihracat şirketlerine mal verilmesi şeklinde olmaktadır. Bu şirketlerden bazıları üreticileri ile sözleşmeler yapmaktadır. Genelde pazara yönelik sözleşmeler tercih edilmektedir.

Dünyada toplam 4,8 milyon hektar alanda domates ekimi yapılmaktadır (Anonim 2015c). Türkiye’nin de üretimde önemli bir payı bulunmaktadır. Sera üretiminde de domates en çok yetiştirilen üründür. Pazarlama şekli çoğunlukla komisyoncular aracılığı ile olsa da sözleşmeli tarım yöntemi de kullanılmaktadır. Günümüzde pek çok büyük şirket sözleşmeli tarım ile dikey bütünleşme sağlamaktadır. Örneğin; Metro, Tesco Kipa, Tat, Tukaş, Migros, Tahtakale, Barilla, Dimes, Tropikana, Fersan vb. gibi adını sıkça duyduğumuz şirketler sözleşmeli tarım yöntemini sıkça kullanmaktadırlar.

2.2. Kaynak Tarama

Bu alanda yapılmış olan önceki çalışmalar incelenecek ve araştırma bulgularını değerlendirirken de bu bölümden faydalanılacaktır. Çalışmanın birincil verilere dayalı olması özgün olma niteliğini pekiştirmektedir. Bu kapsamda konu ile ilgili yapılmış olan önemli çalışmalar aşağıda sunulmuştur.

Rogers (1971) yeniliğin benimsenmesinin ve yaygınlaşmasının temel teorisini ortaya attığı kitabında (Diffusion of Innovations) yeniliklerin yayılmasındaki etkili faktörleri, tarihi, yeniliklerin yayılmasına karşıt görüşleri, yayım konusundaki eksik ve zayıf yönleri araştırmış ve daha sonraki süreç için olumsuz faktörleri bitirecek önerilerde bulunmuştur. Ayrıca yeniliklerin niteliklerinden, yeniliklerin benimsenmesi için gerekli süreç ve aşamalardan, kabul etme faktörlerden ve oranlarından bahsedilmiş ve detaylı şekilde açıklamalar yapılmıştır.

Glover ve Kusterer (1990) “Small Farmers, Big Business Contract Farming and Rural Development” adlı kitabında firma ve üreticilerin sözleşmeli tarımda sık karşılaştıkları sorunları, sözleşmeli tarımda kullanılan kredi ve borçlanmanın sözleşmeli tarıma etkileri, sözleşmeli tarım yapan çiftçilerin risk faktörleri, gelirdeki değişiklikler, gelişmişlik düzeyine göre sözleşmeli tarım uygulamalarının üreticilere etkileri, sözleşmeli üreticilerin sosyal statülerine, kadın üreticiler üzerindeki etkilerine, üreticilerin emeği üzerine olan etkilerine, sözleşmeli tarımın sebep olduğu ya da olabileceği problemlere, küçük çiftçilerin iletişim becerilerini nasıl ve ne yönde etkilediğini, gıda üretimi ve gıda kalitesi üzerindeki etkilerine, beslenme alışkanlıklarına, kullanılan tarım yöntemlerine, bilgi kaynaklarına, firma ile üretici arasında yaşanan veya muhtemel yaşanabilecek sorunlara, bunların çözüm yollarına, kırsal kalkınmaya etkisine değinilmiştir.

Özçatalbaş ve Gürgen (1992) “Aşağı Seyhan Sulama Proje Alanındaki Mısır Üreticilerinin Bilgi Edinme Kaynakları” konulu çalışmada; mısır üreticilerinin, üretim tekniği ve ekonomik konulardaki bilgi edinme kaynakları ve bu kaynaklardan çiftçilerin etkilenme durumlarını saptamaya çalışmıştır. Araştırmada mısır üreticileri ile anket yapılmış ve anket sonucu olarak da çiftçilerin mısır üretimi ile ilgili teknik konulardan sadece tarımsal mücadele ile ilgili bir danışman ihtiyacı olduğu belirlenmiştir.

Özçatalbaş (1995) “Üretici- Çevre İlişkisi ve Çevre Korumada Tarımsal Yayım” adlı makalesinde, atalarımızdan emanet aldığımız çevreyi gelecek nesillere daha iyi konumlarda teslim etmemiz gerektiğinden bahsetmiştir. Nüfus ile doğru orantı gösteren talep artışı ve üretim faaliyetlerinin yoğunlaşması sebebiyle, kaynak kullanımında sorunlar yaşanmaktadır. Kaynak kullanımları çevre kirliliğine neden olmakta ve insan-doğa etkileşimini bozmaktadır. Derhal gerekli çevre bilincinin kazanılması gerekmektedir. Bu bağlamda da ihtiyaç olan örgün ve yaygın tarımsal eğitim belirlenmeli ve uygulanmaya başlanmalıdır. Tarımsal yayımın genel amaçları içerisinde, çevre koruma ve kaynakların etkin kullanımı yer almaktadır. Tüm bunlar dikkate alınarak üretim faaliyeti uygulamalarının çevreye zarar vermemesi ve doğal kaynakların korunması üzerinde tarımsal yayımın yoğun bir şekilde durması gerektiğinden bahsedilmiştir.

Özçelik vd (1999) “Türkiye’de Tarımın Pazara Entegrasyonunda Sözleşmeli Tarım ve Bu Modelin Sürdürülebilir Kaynak Kullanımı ile Üretici Geliri Üzerine Etkileri” adlı araştırmalarında sözleşmeli tarımın ilk çıkış zamanı, sözleşmeli tarımın ilk uygulandığı ürün, mevcut durumu, yasal durumu, olumlu ve olumsuz taraflarına değinilmiş, 5 farklı pilot il seçilerek kesme çiçek, makarnalık buğday, sanayi tipi domates, Amerikan tipi tütün ve patates ürünleri ile sözleşmeli tarım yapan üreticilere, firmalara ve sözleşmeli tarım yapmayan üreticilere anket uygulanmıştır. Çalışmada test edilen iki hipotezden birincisi, sözleşmeli tarımın üretici geliri üzerinde önemli etkisinin olduğu ve ikincisi ise, bu sözleşmeli tarımın doğal kaynakların sürdürülebilirliğini olumsuz etkilediği hipotezidir. Bunun için alan çalışmasına dayalı olarak mevcut yapı içinde tarım ile sanayi ve ticaret kesimlerinin ilişkileri incelenmiş, tarafların sorunları belirlenmiş, madde bazında ve genel tarım kesimi için uygun alternatiflerin geliştirilmesi ile mevcut sistemin iyileştirilmesi için üreticiler, sanayiciler ve devlete düşen görev ve sorumlulukların belirlenmesi amaçlanmıştır.

Baumann (2000) “Equity and Efficiency in Contract Farming Schemes: The Experience of Agricultural tree Crops” adlı araştırmasında beş farklı ürün yetiştiriciliği (kakao, kauçuk, palmiye yağı, kahve ve çay) için sözleşmeli tarım sözleşmeli tarımın gelişmesi ve yayılmasını incelemiştir. Çalışmanın ana amacı, benzer deneyimleri diğer üreticiler ile paylaşmak için bu deneyimden ders çıkarmaktır. Makale iki temel soruyu soruyor: sözleşmeli tarım nasıl işliyor ve kim yararlanıyor? Araştırmada, Güney Asya, Kenya ve Gana gibi ülkelerde de sözleşmeli tarımın işleyişinden bahsediliyor. Örnek olarak gösterilen bu ülkelerin tamamında da başarılı bir sözleşmeli tarım modelinin kamu destekli olması gerektiğinden bahsedilmektedir.

Sevgican vd (2000) “Türkiye’de Sera Yetiştiriciliği” adlı makalelerinde, ülkemizdeki sera tarımının tarihi, mevcut durumu, beklenen gelişmeleri, üretimde karşılaşılan sorunlar ve çözüm yolları ve üretimde kullanılacak yeni teknolojiler hakkında bilgiler vermektedir. Ülkemizin toplam 78 milyon hektar arazisi olduğu ve uygun coğrafi koşullar sebebiyle de sera üretimin yoğunlaştığını belirtmektedir. Sera üretim alanlarının 1996- 1997 yılları arasında 40 bin hektarın üzerinde olduğu ve çoğunlukla da Akdeniz kıyılarında özellikle Antalya’da yoğunlaştığını belirtmiştir.

Çimen (2001) “Antalya İli Kumluca İlçesindeki Sera Üreticilerinin Pazarlama Sorunları” adlı makalesinde Kumluca ilçesindeki sera üreticilerinin pazarlama sorunları tespit edilmiştir. Araştırma, ilçede sera üretim yapan üreticileri kapsamaktadır. Çalışmada öncelikle üreticilerin sosyo-ekonomik yapıları, ürün karması, işgücünün niteliği, üretici-tedarikçi ve üretici-komisyoner ilişkisi, pazarlama hizmetleri ve üreticilerin örgütlenme düzeyi incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; arz- talep dengesinin belirlenmemesi, bununla birlikte ürün kalitesine komisyoncular tarafından karar verilmesi, üreticilerin ürünleri doğrudan tüccara/aracıya veremiyor olması, fiyatın belirlenmesinin zaman alması, üreticilerin ürün pazarlamada yaşadıkları sorunlar olarak tespit edilmiştir. Belirlenen sorunların çözümü içinde önerilerde bulunulmuştur.

Eaton ve Shepherd (2001) “Contract Farming Partnerships for Growth” adlı kitabında sözleşmeli tarımın tanımı, tarihi geçmişi, uygulamada sözleşmeli tarım, üretici, sanayici ve tüketici için sözleşmeli tarımın avantajları, dezavantajlarından bahsedilmiştir. Ayrıca başarılı bir sözleşme için gerekli faktörlerden bahsedilmiş, çok çeşitli uygulanan

sözleşmeli tarım modellerinin farklılıklarını anlatmışlardır. Tespit edilen bir sonuç da sözleşmeli tarımın özellikle merkezi bir planlama politikasını daha önce barındıran ülkelerde ve pazarlama kurullarının kapatılması yoluyla serbestleştirilen pazarlama ülkelerinde genişlemekte olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın amacı, sözleşmeli tarım ile ilgili tavsiyeler vermektir. Birincisi, mevcut sözleşmeli tarım yapan şirketlerin, faaliyetlerini nasıl geliştirecekleri konusunda yönetimi; ikincisi, başarı için gerekli olan ön koşullar ve yönetim eylemleri üzerine bu girişimlere başlamayı düşünen şirketlere ve üçüncü olarak yeni sözleşmeli tarım faaliyetlerini teşvik etmek veya mevcut operasyonları izlemek isteyen hükümet yetkililerine karşı hazırlanmıştır.

Özçatalbaş ve Kutlar (2002) “Antalya ili Elmalı ve Korkuteli İlçelerinde Tarıma Girdi Sağlayan Kuruluşların Faaliyetleri ve Yayım Açısından Değerlendirilmesi” adlı çalışmalarında; zirai bayilerin genel özelliklerini tarımsal yayım bakımından değerlendirmişlerdir. Araştırma alanında fiilen faaliyet gösteren girdi bayileri ile tam sayım yöntemi kullanılarak yapılan anket çalışmasında, öncelikle zirai ilaç bayilerinin işletme sahipleri ile ve birlikte çalıştıkları personel ile anket yapılmış ve kişisel özellikleri ve mesleki deneyim süreleri öğrenilmiştir. Bayilerin çiftçilerle olan ilişkileri ortaya konularak, yapılan faaliyetlerin yayımla ilişkisini tartışmışlardır. Analiz sonuçlarında, girdi bayilerinin öncelikli olarak esas işlerini yaptıklarını bunun yanında da talep eden üreticiler için (yaklaşık %27,8'i) danışmanlık hizmeti uyguladıkları sonucuna ulaşmışlardır.

MacDonald vd (2004) “Contracts, Markets, and Prices: Organizing the Production and Use of Agricultural Commodities” adlı çalışmalarında sözleşmeli tarımın etkin kullanımı ile ilgili bilgiler vermişlerdir. Üretim ve pazarlama sözleşmelerinin, 1969 yılında %12 olan ABD tarımsal üretiminin değerinin %36 oranına yükseldiği tespit edilmiştir. Sözleşmeler şu anda süt, domuz eti ve broyler de dahil olmak üzere birçok hayvancılık ürünü ve şeker pancarı, meyve ve domates gibi ürünleri kapsamaktadır. Sözleşmelerin kullanımı işletme arazi büyüklüğü ile yakından ilişkilidir; 1 milyon dolar veya daha fazla satış yapan çiftlikler sözleşmeli tarımın neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Üreticiler için sözleşmeli tarım, fiyat ve üretim değişkenliğindeki gelir risklerini azaltabilir, pazar erişimini sağlayabilir ve farklı tarım ürünleri için daha yüksek getiri sağlayabilir. Sözleşmeli tarım sanayici ve diğer alıcılar için sözleşme yoluyla dikey koordinasyon kurabilir, ürünlerin akışını ve gıda ürünleri için izlenebilirliği sağlayabilir.

Özçatalbaş vd (2004) “The Agricultural Information System for Farmers in Turkey” adlı çalışmalarında Türkiye’deki yayım çalışmalarında özel sektör ve kamunun yer aldığını belirtmişlerdir. Ancak kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör yayımcılarının arasında bir iletişim kopukluğu olduğu ve bu nedenle de yeniliklerin yayılmasında sorunlar ortaya çıktığı tespit edilmiştir. İletişim problemi nedeniyle üreticilerin tarımsal mekanizasyon gibi sürekli gelişen bir sektördeki yeniliklere ayak uydurmakta zorlandıkları belirtilmiştir. Ayrıca çalışmada dikkat çeken bir diğer konu da uluslararası bağış yapan enstitülerin çoğunlukla kamu kurumlarıyla işbirliği yaptıkları, bu nedenle yeni bilgiler üretmek yerine mevcut bilgileri yaygınlaştırmaya odaklandıkları belirtilmiştir.

Aydın (2005) “Tarımda Sözleşmeli Tarım Modeli” adlı çalışmasında sözleşmeli tarım modelinin farklılıklarına değinmiştir. Geçmişte şeker pancarı üretimi ile tarımsal

üretimde önemli yer tutan sözleşmeli tarım, günümüzde sanayi tipi tarım ürünlerinin önemli bir kısmında uygulanır hale geldiğini açıklamıştır. Kamu kesiminin de dahil olduğu bu modelin günümüzde yerini hiçbir yasal dayanağı olmayan tek taraflı bir sözleşme biçimde olduğunu belirtmiş ve sadece küçük çiftçi ile büyük tarım işletmelerinin taraf olduğu bir yapıya dönüştüğünden bahsetmiştir. Bu yapı değişikliğinin bir yandan küçük çiftçinin mağduriyetine yol açarken, diğer yandan makro çerçevede tarımsal üretimde planlamanın önünü kestiğini ve bu durumun yarattığı olumsuzlukları incelenmiştir.

Özçelik vd (2005) “Türkiye’de Tarımsal Kredi: Sözleşmeli Tarım ve Üretici Örgütleri Üzerinden Kredi Uygulamaları” adlı çalışmalarında sözleşmeli tarıma yönelik kredi uygulamaları ve etkileri incelenmiştir. Türkiye tarımında en büyük problemlerden bir tanesi de hiç şüphesiz ki kredi sorunudur. Sözleşmeli tarımın benimsenmesi ve yaygınlaştırılması için devlet bir takım destekler düzenlemekte ancak başvuru şartları bazen üreticilere zahmetli gelmektedir. Bu nedenle sözleşmeli tarımı uygulamaktan vazgeçen üreticiler de bulunmaktadır. Kredi koşullarının ağır olması, başvuruların zahmetli olması vb. gibi sıkıntılar üreticilerin kredi için farklı yönlere kaymasına sebep olabilmektedir. Bu problemlerin ışığında devlet bankaları ve diğer özel ticari bankalar, sözleşmeli tarımın yaygınlaştırılmasına destek sağlamış ve “sözleşmeli tarım kredisi” adı altında krediler vermeye başlamışlardır. Böylece hem sanayici firmalara hem de üreticilere parasal konu da destek olmuşlardır. “Sözleşmeli tarım kredisi” adı altında ilk olarak Ziraat Bankası uygulamaya başlamıştır. Ziraat Bankası’nı takiben Garanti Bankası, Denizbank, TEB gibi pek çok özel ticari bankalarda bu kredileri kullandırmaya başlamışlardır.

Özçatalbaş (2005) tarafından yapılan “The Level of Information and Communication Technology Using and Information Sources of Growers Greenhouse Production in Antalya Province, Turkey” adlı çalışmada; Antalya ilinde sera tarımı yapan üreticilerin bilgi kaynakları ve bilgi düzeyleri incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre, bölgede seracılık yapılan işletmelerin en önemli bilgi kaynağını %30,6 ile üreticilerin girdi satın aldıkları firmalar oluşturmaktadır. Bunu sırasıyla %25,0 ile kamu yayım elamanlarından elde ettikleri bilgiler, %16,7 ile özel danışmanlar ve %27,7 ile diğer bilgi kaynakları izlemektedir. Modern bilgi kaynağı olarak sayılan bilgisayarlar ve cep telefonları incelendiği zaman, bilgisayarlardan bilgi edinmenin cep telefonlarına oranla daha az olduğu saptanmıştır.

İnal vd (2006) “Doğrusal Olasılık ve Logit Modelleri ile Parametre Tahmini” adlı çalışmalarında regresyon modelini açıklamış ve değişkenlerin kullanımını ele almışlardır. Bu doğrultuda, bağımsız değişkenlerin değerlerine karşılık bağımlı değişkenlerin alacağı değerlerin nasıl değiştiği linear regresyon ve lojistik regresyon modeli ile incelenmiştir. Bu çalışmada materyal olarak Niğde Üniversitesi İİBF İşletme ve İktisat Bölümleri Birinci ve İkinci Öğretiminden 2000-2001 eğitim- öğretim döneminde mezun olmuş 130 öğrenci ile anket yapılmış, cinsiyetleri, mezun oldukları lise türü ve ÖYS’de yaptıkları sayısal net sayıları veri olarak kullanılmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde Doğrusal olasılık (Linear regresyon) modelinden elde edilen sonuçların bazı durumlar da 0-1 aralığının dışına çıkabildiği görülmüştür. Bu durumu ortadan kaldıran ve tüm olasılık değerlerinin 0-1 aralığında yer almasını sağlayacak yöntemlerden birisi olarak da lojistik model (lojistik regresyon) olduğu açıklanmıştır.

Özçatalbaş (2006) “İnternet Aracılığıyla Tarımsal Yayım Uygulamaları ve Türkiye” adlı çalışmalarında modern bilgi kaynağı olarak kullanılan internetin, tarımsal yayım açısından önemli bir faktör olduğu ve ciddi oranlarda bilgi kaynağı olarak kullanıldığından bahsetmiştir. İnternetin araştırma, eğitim-yayım ve üreticiler arasında bağ kurmak ve yayımın etkinliğini artırmak için kullanılması üzerinde durularak, bilgisayar kullanımı ve internetin kırsal alanda yayım amaçlı kullanımının yaygınlaştırılması yönünde girişimlere destek verilmesinin gerektiği açıklanmıştır.

Boz ve Yalçın (2007) “Kumluca İlçesinde Seralarda Kullanılan Bilgi Kaynakları” adlı çalışmalarında Antalya ili Kumluca İlçesinde serada sebze üretimi yapan üreticilerin kullandıkları bilgi kaynaklarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırmada tabakalı örnekleme yöntemi ile belirlenen 150 üreticiye anket uygulamıştır. Analiz sonuçlarına göre, araştırma bölgesinde üreticilerin ortalama yaşı 43, ortalama deneyim süresi 13 yıl, ortalama sera genişliği ise 6.11 dekar olarak belirlenmiştir. Araştırma bulgularına göre, bölgede yayım konusunda zirai ilaç bayilerinin bakanlık personellerine oranla daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Araştırmadan çıkarılan bir diğer sonuç ise, geleneksel kaynakların (çiftçinin kendi deneyimi, komşu/akraba deneyimi vb.) hala önemli bilgi kaynakları olduğudur.

Benek (2008) “GAP Bölgesinde Modern Tarımın ve Tarıma Dayalı Sanayinin Gelişmesinde Bir Araç Olarak Sözleşmeli Tarım Modelinin Önemi” adlı çalışmasında GAP bölgesinde uygulanan sözleşmeli tarımın üreticilere, tüketicilere ve sanayici grubuna etkileri gözlemlenmiştir. Her ürün grubunun üretim süreci, depolaması, toprak hazırlığı, hasat ve pazarlama aşamaları birbirinden farklılık göstermektedir. Bu nedenle farklı ürün grupları için farklı türde sözleşmeli tarım modelleri uygulanabilmektedir. Ancak uygulanan bu sözleşmeli tarım ile üreticiler girdi arayışından kurtulmuş, tüketiciler taleplerinin karşılığını alabilmiş ve sanayici firmalar ise hammadde tedarik problemini böylece çözmüştür. Ancak sözleşmeli tarımın benimsenmesi ve yaygınlaştırılması için gerekli eğitim yayım hizmetleri sağlanmalı ve destekler oluşturulmalıdır. Öncelikli olarak eğitim yayım hizmetine eklenmesi gereken konunun hala büyük bir problem olan sulama konusu olduğu ifade edilmiştir.

Cai vd (2008) “Rice Contract Farming in Cambodia: Empowering Farmers to Move Beyond the Contract Toward Independence” adlı araştırmalarında çiftçinin bakış açısıyla, sözleşmeli tarımın, istikrarlı bir pazar erişimi, krediler, eğitim-yayım hizmetleri, altyapı ve diğer avantajlar sağladığı ancak bununla birlikte bir takım dezavantajlarında olduğu belirtilmiştir. Pazarlama sürecindeki fiyat sıkıntıları sözleşmeli tarım için dezavantaj olarak görülmüştür. Kamboçya’da ihracat için üretilen pirincin sözleşmeli tarım ile üreticilere sağladığı faydalar anlatılmıştır. Aile bireyleri sayıca fazla olan çiftçiler, daha genç ve eğitilmiş hane reisleri, sermaye birikimi daha az ve şehre daha yakın ikamet eden üreticilerin sözleşmeli tarımı uygulama oranları daha yüksek olarak bulunmuştur. Analiz sonuçları incelendiğinde, organik pirincin sözleşmeli üreticilerin gelirleri üzerinde olumlu bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca şehre yakın yaşayan yenilikçi üreticiler sözleşmeli tarıma öncelikle katılma eğiliminde olmasına karşın daha uzak bölgelerdeki çiftçilerin sözleşmeli tarımı bırakma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.

Engindeniz (2008) “İzmir’de Sözleşmeli ve Sözleşmesiz Domates Üretimini Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi” adlı çalışmasında İzmir Torbalı’da sözleşmeli ve sözleşmesiz domates üretiminin ekonomik analizini yapmıştır. 51 üretici ile bir yıl düzenli olarak anket uygulaması yapılmış ve araştırma sonuçlarına göre, ortalama domates üretim alanı, sözleşmeli tarım yapan işletmelerde 55,54 da, sözleşmesiz üretim yapan işletmelerde 24,79 da, domates verimi, sözleşmeli tarım yapan işletmelerde 7586,06 kg/da, sözleşmesiz üretim yapan işletmelerde ise 7200,00 kg/da ve domatesten elde edilen brüt ve net kâr ise, sözleşmeli tarım yapan işletmelerde 334,12 YTL/da ve 181,40 YTL/da, sözleşmesiz üretim yapan işletmelerde ise 443,44 YTL/da ve 284,87 YTL/da olarak hesaplanmıştır.

Kılıç ve Bor (2009) “Sözleşmeli Tarım, Devlet ve Hukuk” adlı çalışmalarında sözleşmeli tarımın tarihi geçmişini anlatmışlardır. Sözleşmeli tarımın bağlı olduğu yasal durum ve sözleşme içerikleri tartışılmış, sözleşmeli tarımın üreticiler açısından olumsuz olduğu savunulmuştur. Dünyada söz sahibi olan ülkelerin, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde tarım başta olmak üzere pek çok sektörde hakim olmak istedikleri anlatılmış ve bu sözleşmeli tarımın ülke genelinde tarım sektöründe kullanılmasının yararlı olmayacağı, farklı bir sözleşmeli tarımın bulunması gerektiğinden bahsedilmiştir.

Miyata vd (2009) “Impact of Contract Farming on Income: Linking Small Farmers, Packers, and Supermarkets in China” adlı çalışmalarında Çin’deki Shandong Eyaletindeki elma ve yeşil soğanın sözleşmeli ve sözleşmesiz yetiştiricilerini, katılım üzerindeki kısıtlamaları ve sözleşmeli tarımın gelir üzerindeki etkisini araştırmak için karşılaştırmalı analiz yapmışlardır. Bölgede küçük çiftlikler çoğunlukta olup sözleşmeli tarımda büyük çiftlikler tercih edilmektedir. Sözleşmeli tarımın, gözlemlenebilir ve gözlemlenemeyen hane halkı özellikleri analiz edildikten sonra ortaya çıkan sonuçta gelirin artışı söz konusudur. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, sözleşmeli tarımın küçük üreticilerin gelirlerini artırmaya yardımcı olabileceğini, ancak bu tür projelere getirilebilecek çiftçilerin sayısı ile ilgili soruların devam ettiğini göstermektedir.

Çokluk (2010) “Lojistik Regresyon Analizi: Kavram ve Uygulama” adlı çalışmasında lojistik regresyon analizinin tanımını ve sınıflandırılmasını yapmıştır. Çalışmasında iki kategorili (ikilem/dichotomous/binary) bağımlı değişken olarak ifade edilen belirli gruplara üye olma durumunu en iyi açıklayan bağımsız değişkenler kombinasyonunu belirlemeye yönelik ikili lojistik regresyon analizinin (binary logistic regression analysis) temel kavram ve süreçlerini açıklamıştır. Çalışmada yer alan bağımsız değişkenler; “Bilimsel Düşünme Becerisi Ölçeği” toplam puanı, “Epistemolojik İnanç Ölçeği” toplam puanı ve “Fatalizm Ölçeği” toplam puanı olarak belirtilmiştir. Bağımlı (yordanan, ölçüt) değişken ise, eleştirel düşünme düzeyi olarak seçilmiştir. Üç bağımsız değişken de sürekli iken, bağımlı değişken, düşük ve yüksek eleştirel düşünme düzeylerinden oluşan kategorik bir değişken olarak tanımlanmıştır. Çalışmanın ana kitlesini Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi’nin, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümünde öğrenim görmekte olan toplam 200 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmada lojistik regresyon analizinin her işlem adımının sırasıyla nasıl değerlendirileceğine ilişkin bilgiler sunulmuştur. Çalışma sonucunda bilimsel düşünme becerisi yordayıcı değişkenindeki 1 birimlik artışın, yüksek eleştirel düşünme odds’unda %14,4’lük artışa yol açtığı saptanmıştır. Epistemolojik inanç yordayıcı değişkenindeki 1 birimlik artışın ise, yüksek eleştirel düşünme odds’unda %4,9’lük artışa yol açtığı belirlenmiştir.

Yavuz (2010) “Polatlı İlçesinde Üreticilerin Tarım Sigortası Yaptırmaya Karar Verme Sürecinde Etkili Olan Faktörlerin Analizi” adlı doktora tezinde tarım sigortası yaptırmaya etkili olan faktörlerin belirlenmesinde, tarım sigortalarının desteklenmesine yönelik uygulamalarda dikkate alınmış ve ortaya çıkan etken incelenmiştir. Araştırma bölgesi olarak tarım sigortalarının yoğun olarak yapıldığı 20 köy ve 157 üretici seçilmiştir. Araştırmada yer alan üreticilerin 71’i tarım sigortası yaptıran, 86’sı tarım sigortası yaptırmayan üreticilerdir. Çalışmada anket uygulamasından elde edilen verilere lojistik regresyon analizi uygulanmıştır. Analizde bağımlı değişken olarak tarım sigortası yaptırma ve yaptırmama durumu seçilmiş, bağımsız değişkenler olarak bireysel nitelikler, işletme özellikleri, haberleşme davranışları ve tarım sigortasına karşı tutumları ele alınmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, kredi kullanımı, tarım dışı gelir, hayvan varlığı ve şeker pancarı ekim alanı ve devlet desteği etkili olarak tespit edilmiştir.

Hasdemir (2011) “Kiraz Yetiştiriciliğinde İyi Tarım Uygulamalarının Benimsenmesini Etkileyen Faktörlerin Analizi” adlı doktora tezinde Afyonkarahisar ilindeki kiraz üreticilerinin bireysel ve işletme özelliklerini inceleyerek, iyi tarım uygulamalarını benimsemede etkili olan faktörlerini lojistik regresyon analizi kullanarak belirlemeye çalışmıştır. Bunun yanında, GLOBALGAP sistemini uygulamak suretiyle ITU’ ya başlayan üreticilerin yaptığı yeni uygulamalar ve uyumda zorlandıkları faktörler ile ITU’ ya başlama nedenleri ekonomik, çevre ve insan sağlığı açısından da ele alınarak analiz yapılmıştır. Çalışma kapsamında 136 üreticiye anket uygulanmış ve elde edilen veriler analizde kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, toplam gelir içerisinde kiraz gelirinin payı %50’den fazla olanların ITU yapma olasılığı %50’den daha az kiraz gelirin sahip olanlara göre 5,21 kat fazla olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çiftçilerin tarımsal amaçlı katıldıkları her kursun, ITU yapma olasılığını 2,91 kat arttırdığı sonucuna varılmıştır.

Sarkar vd (2011) “Contract Farming In Tomato Seed Production In Rangpur District of Bangladesh: A Financial Analysis” adlı çalışmalarında sözleşmeli üreticilerin maliyet ve gelirlerini belirlemeye çalışılmıştır. Döllenmiş domates tohumu üretimi ve kaynak kullanım etkinliği Rangpur bölgesindeki farklı kategorilere ait üreticiler ile analiz edilmiştir. Çalışmada, küçük, orta ve büyük ölçekli domates tohumu üreten 60 işletmede üreticiler ile görüşülmüştür. Araştırmadan elde edilen veriler kullanılarak toplam maliyet, brüt kar marjı, brüt gelir, net gelir ve fayda maliyet oranı hesaplanmıştır. Çalışmada Cobb-Douglas üretim fonksiyon modeli, katsayı değerlerini ve ilgili üretim istatistiklerini tahmin etmek için kullanılmıştır. İşgücü maliyeti, tohum maliyeti, organik gübre maliyeti, gübre maliyeti ve sulama ücretleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Marjinal verimlilik analizi, çalışma alanlarındaki sözleşmeli yetiştiricilerin kaynakların kullanımındaki etkinliklerini göstermede başarısız olduklarını göstermiştir. Domates tohumu üreten sözleşmeli yetiştiricilerin üretim ve karlılığını arttırmak için farklı girdilerin zamanında ve etkin bir şekilde kullanılmasının önemi vurgulanmıştır.

Begum vd (2012) “An Assessment of The Contract Farming System in Improving Market Access for Smallholder Poultry Farmers in Bangladesh” adlı çalışmalarında Bangladeş’te tavukçuluk piyasasında uygulanan sözleşmeli tarımdan bahsedilmiştir. Tavukçuluk sektörünün tarımsal gelişimin teşvik edilmesinde ve Bangladeş’te yetersiz beslenmeyi azaltmada önemli bir etken olduğuna değinilmiştir. Bangladeş’te toplam et

üretiminin %37'si kanatlı etidir. Gıda kalitesi ve güvenilirliği açısından tavukçuluk sektöründe sözleşmeli tarım yaygın olarak kullanılmaktadır. Sözleşmeli tarımın küçük ölçekli üreticiler için verimlilik ve eşitlik sağladığı görülmüştür.

Hekimoğlu ve Altindeğer (2012) “Tarımda Sözleşmeli Üretim Modeli, Samsun İli Yaklaşımı” adlı çalışmalarında sözleşmeli tarımın tanımlaması yapılarak, önemi ve faydaları vurgulanmıştır. Çalışmada sözleşmeli tarımın temel özellikleri, hukuki durumu ele alınarak, dünyada ve ülkemizdeki uygulamaları açıklanmıştır. Ayrıca, çalışma bölgesindeki sözleşmeli tarım sözleşmeli tarımı ile kullanılan ürünlerden örnekler verilmiştir.

Hu (2012) “Effect of Contract Farming on The Farmers' Average Return - The Case of the Grain Industry in the U.S.A.” adlı araştırmasında sözleşmeli tarımın verimliliği ve karlılık üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmada sözleşmeli çiftçilerin mısır, soya fasulyesi ve buğday üreticilerinin ortalama gelirleri üzerindeki etkisini incelemek için çiftlik düzeyinde bir veri ağı (Tarım ve Kaynak Yönetimi Araştırması) kullanmıştır. Analizin sonuçları, sözleşmeli çiftçiliğin mısır ve soya fasulyesi üreticilerinin ortalama gelirleri üzerindeki etkisini küçümseyebileceğini ve sözleşme çiftçiliğin buğday üreticisinin ortalama geliri üzerinde önemsiz (istatistiksel olarak önemsiz) bir etkiye sahip olabileceğini göstermektedir.

Teoman ve Tartıcı (2012) “Türkiye Tarımında Sözleşmeli Üreticilik Kapitalist Dönüşümde Bir Halka Olabilir mi?” adlı çalışmalarında Türkiye’de son yıllarda farklı ürün gruplarında yaygın olarak kullanılan sözleşmeli tarım ile ilgili bir takım öngörülerde bulunmuşlardır. Sözleşmeli tarıma farklı bir pencereden bakan bu çalışmada, bu sözleşmeli tarımı uygulayan küçük üreticilerin büyük firmaların himayesi altında kalacağı ve bir süre sonra da kendilerine ait arazilerinde taşeron işçi olarak çalışacaklarını öngörmektedirler. Emperyalist güçlerin bir oyunu olarak gördükleri bu sistemin, Türkiye’deki üreticilerin topraklarının yabancı firmaların tasarrufu haline geleceği, bu sayede de yabancı büyük firmaların ülkemizdeki tarım sistemine yönelik söz sahibi olacaklarını açıklamaktadırlar.

Wainaina vd (2012) “Impact Of Contract Farming On Smallholder Poultry Farmers' Income In Kenya” adlı çalışmalarında Kenya’da kanatlı piyasasında sözleşmeli tarımın küçük çiftçiler üzerine olan etkilerini araştırmayı amaçlamışlardır. İki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir tanesi sözleşmeli tarım küçük çiftçiler için yararlı bir sözleşmeli tarım olduğunu savunurken, diğer görüşte gelirlerine herhangi bir etkisi olmadığı daha fazla onları zarara uğrattığı şeklindedir. Kenya’da kanatlı sektöründe yer alan 180 küçük üreticiye anket uygulanmış ve elde edilen veriler analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, sözleşmeli tarım yapan üreticilerin sözleşmesiz üretim yapan üreticilere göre %27 oranında gelirlerinin arttığı görülmüştür. Bu sonuçlar sözleşmeli tarımın kullanımının yaygınlaşmasına yardımcı olmuştur.

Minot ve Ronchi (2014) “Contract Farming; Risks and Benefits of Partnership Between Farmers and Firms” adlı çalışmalarında sözleşmeli tarımı üreticilerle alıcıların çıktıkları konusunda anlaşma sağlanmasını gerektiren bir model olarak tanımlanmışlardır. Bu model ile küçük üreticilerin modern tarım yöntemleri hakkında daha kolay bilgi sahibi olabileceği ve tarımsal girdiler konusunda da diğer üreticilere göre daha avantajlı

olacağına değinilmiştir. Sözleşmeli tarım ile çiftlik gelirinin artacağı, çoğu firmaların küçük çiftçilerle çalışmaya istekli oldukları belirtilmiştir.

Özçatalbaş (2014) “Current Status of Advisory and Extension Services for Organic Agriculture in Europe and Turkey” adlı çalışmasında Avrupa ve Türkiye’de organik tarımda danışmanlık ve yayım hizmetlerini incelemiştir. OTP (Ortak Tarım Politikası) ile 1980’lerde üretimin izlenebilirliği, gıdanın kalitesi, güvenilirliği ve uygun fiyata odaklanılmıştır. AB, tarım sektöründe dünyanın önemli isimlerinden ve en büyük tarım tüccarı olarak görülmektedir. Bu da ülkeye ek bir sorumluluk daha yüklemektedir. 1992’de büyük bir OTP reform paketi çıkarılmıştır. Bu reforma göre, çiftçilerin çevre koruma ve sürdürülebilir tarım için sorumluluk almaları gerektiğinden bahsedilmiştir. Organik üretimin gelişmiş ülkelerde gıda güvenilirliği ve gıda kalitesi için büyük önem teşkil ettiği, sadece tüketiciler açısından değil, üreticiler açısından da kıt kaynakların verimli kullanılması, sürdürülebilir tarım modelinin benimsenmesi ve sağlıklı gelecek nesiller için organik tarım yaygınlaşması söz konusudur. Bu nedenle gerekli eğitim ve yayım hizmetlerinin doğru bir şekilde yapılması uygun görülmektedir.

Rehber (2016) “Sözleşmeli Tarım Teori ve Uygulama” adlı kitabında sözleşmeli tarımın tarihi geçmişini incelemiş, teorik tanımlara yer vermiştir. Ayrıca dünyadaki ve ülkemizdeki uygulama biçimleri incelenmiş, kasaplık piliç sektöründe, şeker pancarında ve sanayi tipi domates ürünlerinde kullanılan sözleşmeli tarımı açıklamıştır. Ayrıca sözleşmeli tarımın üreticiler, firmalar ve tüketiciler açısından avantajlarını ve dezavantajlarını belirtmiş ve hukuksal boyutunu ele almıştır. Sözleşmeli tarımda olan eksikliklere ve sözleşmeli tarımın zayıf yönlerine dikkat çekmiş ve iyileştirici önerilerde bulunmuştur. Türkiye’deki gıda sanayinde sözleşmeli tarımın literatür taramaları, kendi deneyimi ve daha önce yapılan bir anket ile özetlemiştir. Çalışmada 25 sanayi firması ve 91 üretici ile anket çalışması yapılmış ve 25 sözleşme örneği incelenmiştir.

3. MATERYAL ve METOT

3.1. Materyal

Bu çalışmada sera üretim yoğunluğu dikkate alınarak seçilen Elmalı ilçesine bağlı 16 mahalle ve toplam 88 üretici belirlenmiştir. Çalışma için seçilen mahalleler, Afşar, Akçaeniş, Armutlu, Bozhüyük, Çalpınar, Çobanisa, Çukurelma, Eskihisar, Gökpınar, Gölova, İslamlar, Salur, Sarılar, Tavullar, Yılmazlı ve Zümrütova'dır.

Analizin yapılabilmesi ve araştırmanın sonuca ulaşabilmesi için anket, sözleşmeli tarım yapan ve yapmayan olmak üzere iki üretici grubuna uygulanmıştır. Sözleşmeli tarım yapmayan üreticilerin seçimi de yine bahsi geçen 16 mahalle üzerinden olmuştur. Araştırma kapsamında görüşülen 88 üreticinin 57'si sözleşmeli tarım yapan, 31'i ise sözleşmeli tarım yapmayan üreticilerdir.

Araştırma da yüz yüze anket sözleşmeli tarımı uygulanmıştır. Anket çalışmasından önce konu ile bağlantılı anket formu hazırlanmıştır. Kasım 2016'da anket uygulaması başlamış ve uygulama 1 ay süre ile devam etmiştir. Anket uygulamasından elde edilen veriler çalışmanın birincil kaynağını oluşturmaktadır. İkincil veri kaynakları ise literatür çalışmalarıdır.

Örnek hacminin belirlenmesi için Antalya Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Bitkisel Üretim ve Bitki Sağlığı şube müdürlüğünden Elmalı ilçesi sera üretici sayısı alınmıştır. Eylül 2016 verilerine göre toplam Elmalı'daki sera üretici sayısı 1025 olarak belirtilmiştir. Elde edilen veriler ışığında, örneklem hacmi hesaplanması için %95 güven aralığında orana dayalı yerine koymaksızın basit tesadüfi yöntem tercih edilmiştir. Bu yöntemin formülü aşağıdaki gibidir (Yamane 1967).

$$n = \frac{NZ^2.pq}{Nd^2 + Z^2.pq} \quad (3.1)$$

Burada;

n= Örnek sayısı (çapı, büyüklüğü)

N= Populasyon büyüklüğü

p= ilgilenilen olayın olma olasılığı (Belli bir örnekte ilgilenilen olayın olma olanağı)

q= İlgilenilen olayın olmama olasılığı

p+q= 1

Z= Seçilen güven derecesine bağlı olarak bulunan Z değeri

d= Kabul edilen sapma miktarı (Duyarlılık)

Örnekleme formülü dikkate alınarak aşağıdaki aşamalar gerçekleştirilmiştir;

- ✓ Araştırmada gözlem ve örneklem birimi sera üreticiler olarak belirlenmiştir.
- ✓ Yoğun olarak sera üretim yapan köyler ve nüfusları belirlenmiştir.
- ✓ Araştırma da değişken olarak sözleşmeli tarımın uygulanma durumu esas alınmıştır.

- ✓ Çalışmamızda p= sözleşmeli tarım yapan üreticiler p=0,5 ve q= sözleşmeli tarım yapmayan üreticiler q= 0,5 ve p= 0,5 olarak belirlenmiştir.
- ✓ Güven aralığı %95 olarak belirlenmiştir. Z=1,96
- ✓ d= 0,1 olarak seçilir. Ana kitlenin ortalama işletme büyüklüğü 3 da olarak belirlenmiştir. $d= 3*(\%5)$ ifadesinin sonucu kabul edilmiştir. Daha sonra tüm bu veriler yukarıda belirtilen formülde yerine koyularak örnek hacmi hesaplanmıştır.

Çizelge 3.1’de gösterildiği gibi, 2016 Eylül ayı verilerine göre, Antalya ilinde en yoğun sera üretim yapılan ilçe %18’lik oran ile Aksu olarak belirlenmiştir. Elmalı’nın sera üretimdeki payı %4 olarak hesaplanmıştır.

Çizelge 3.1. Sera işletme sayısı

İlçe	İşletme sayısı		İşletme alanı	
	Adet	Oran (%)	Dekar	Oran (%)
Aksu	4695	18	22393	21
Alanya	2474	10	9148	8
Demre	2623	10	8969	8
Döşemealtı	17	0	84	0
Elmalı	1025	4	3796	4
Finike	671	3	1969	2
Gazipaşa	1364	5	4502	4
Kaş	3740	14	15462	14
Kemer	21	0	106	0
Kepez	1316	5	5882	5
Konyaaltı	247	1	629	1
Korkuteli	248	1	2039	2
Kumluca	3034	12	13092	12
Manavgat	399	2	2728	3
Muratpaşa	472	2	1668	2
Serik	3684	14	15919	15
Toplam	26.030	100	108.386	100

Kaynak: BÜGEM 2016.

Örnek hacminin belirlenmesinin ardından, araştırmanın amacına uygun olarak düzenlenen anket formları belirlenen üreticilere araştırmacı tarafından uygulanmış ve elde edilen verilerde frekans dağılım analizi, normallik testi, crosstabs, ki kare ve mann-whitney U testi, lojistik regresyon analizi uygulanmıştır.

3.2. Metot

Bilimsel araştırmaların analizi için çeşitli istatistik yöntemleri kullanılmaktadır. Bunlardan bir tanesi de lojistik regresyon analizidir. Lojistik modelin kullanılması 1845'li yıllara kadar dayanmaktadır (Çokluk 2010). Lojistik regresyon analizi son yıllarda bilimsel araştırmaların çözümlenmesinde oldukça yoğun bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır (Yavuz 2010).

Sosyal bilimlerde oldukça yoğun bir şekilde kullanılan lojistik regresyon bir ya da birden çok bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi modellemeyi amaçlamaktadır. Lojistik regresyonun amaçlarından biri sınıflandırma, diğeri ise bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri araştırmaktır. Bir diğeri ise en az değişkeni kullanarak en iyi uyuma sahip olacak şekilde bağımlı ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi tanımlayabilen istatistiksel olarak kabul edilebilir bir modelin kurulmasıdır (Hasdemir 2011).

Regresyon modellerinde ele alınan değişkenlerin başlıca özelliklerinden biri, ölçülebilir (kantitatif) olmaları, bu nedenle süreklilik özelliğini içermeleridir. Ancak çok sık rastlanmasa da regresyon modellerinde nitel (kalitatif) değişkenleri de inceleme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır (İnal vd 2006).

Lojistik regresyon modeli oluşturulmadan önce veriler arasındaki ilişki düzeyleri belirlenir. Sürekli ancak normal dağılım göstermeyen veriler (yaş, işletme büyüklüğü, verim vd) Mann-Whitney U testine tabi tutularak, kesikli veriler (cinsiyet, eğitim, makine varlığı vd) ise Ki-kare testine tabi tutularak gruplar arasında farklılık olup olmadığı incelenir. Ki-kare bağımsızlık testi, iki veya daha fazla kategoriye sahip X ve Y değişkenlerinin kategorilerinin birbiri ile bağımlı/bağımsız olup olmadıklarını tespit etmektedir. Ki kare bağımsızlık testinde yararlanılan test modelleri tablonun tipine göre farklılık göstermektedir. Ayrıca teorik değerlerin büyüklükleri de uygulanacak test modelini ve test istatistiğinin hesaplama biçimini farklılaştırmaktadır. Teorik değerlerin büyüklüğüne göre Pearson Ki-kare, Benzerlik Oran Ki-kare, Yates Ki-kare veya Fisher Ki-kare testlerinden uygun olan biri seçilmektedir (Hasdemir 2011).

Lojistik regresyon da bağımlı değişkenin kategori sayısına göre uygulama yöntemi farklılık gösterir. Bağımlı değişkenin kategori sayısı 2 ise binominal lojistik regresyon kullanılır. İki'den fazla ise multinominal lojistik regresyon kullanılır.

Lojistik regresyon standart (direkt, tam, enter) ve adımsal (aşamalı, stepwise) olmak üzere iki temel yöntemle yapılabilmektedir. Adımsal yöntemler de kendi içerisinde ileriye doğru (forward) ve geriye doğru (backward) yöntemler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Standart (Enter) Yöntem: Bu yöntemde tüm ortak değişkenler (covariates) bir blok olarak regresyon modelinde yer alır ve her bir blok için parametre kestirimleri hesaplanır (Çokluk 2010).

Adımsal (Stepwise) Yöntemler: Adımsal yöntemler ileriye doğru (forward) ve geriye doğru (backward) olmak üzere ikiye ayrılır. İleriye doğru yöntemlerde analize

önce sadece sabit terim dâhil edilerek başlanır. Sonra belirli bir ölçüte göre, modele değişkenler tek tek eklenir. Geriye doğru yöntemlerde, aynı değişken eleme ölçütleri kullanılır; ancak ileriye doğru yöntemlerde olduğu gibi modele önce sadece sabit terimi alarak başlamak yerine, tüm yordayıcı değişkenler dahil edilerek başlanır (Çokluk 2010).

Sözleşmeli tarım için seçilecek olan bağımsız değişkenlerin iyi belirlenmesi gerekmektedir. Bu aşamada ilgili konunun ikincil kaynaklarından da yararlanılabilir. Modele çok fazla değişken koymak yerine az değişkenle daha kesin bir tahmin yapmayı tercih etmek gerekmektedir. Diğer taraftan, örneklem sayısı yeterli olmadığı durumlarda çok sayıda değişkenin modele eklenmesi halinde analiz yapılamayacaktır.

Lojistik regresyonda kullanılan diğer terimler şu şekildedir; *Odds*; Odds başarı ya da görülme olasılığının “p”, başarısızlık ya da görülmemeye olasılığına “1-p” oranıdır. *Odds ratio (OR)*; İki odds’un birbirine oranıdır. İki değişken arasındaki ilişkinin özet bir ölçüsüdür. *Lojit*; Odds ratio’nun doğal logaritmasıdır. Odds ratio asimetriktir. Doğal logaritması alınarak simetrik hale dönüştürülür. Lojit katsayıları (lojit) doğrusal regresyon analizindeki “b” katsayısının karşılığıdır. Paket programlar “b” katsayısının standart hatasını, anlamlılık için Wald istatistiğini, odds ratio ve odds ratio’nun güven aralığını vermektedir.

Lojistik regresyon analizi kullanılarak yapılacak araştırmalarda aşağıdaki maddeler dikkate alınmalıdır;

- Uygun tüm bağımsız değişkenler modele dahil edilmelidir.
- Bağımsız değişkenlerde ölçüm hatası küçük olmalıdır.
- Bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı (multicollinearity) olmamalıdır.
- Aşırı değerler olmamalıdır.
- Az sayıda da bağımsız değer olmamalıdır.
- Örneklem büyüklüğü yeterli olmalıdır.
- Beklenen ve gözlenen varyanslar arasındaki fark az olmalıdır.
- Uygun yöntemler seçilerek yapılmalıdır.

Lojistik regresyon modelinde, bağımlı değişken ortalaması, bir olasılık olarak aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır;

$$P(Y=1 | X_1, X_2, \dots, X_p) = \frac{e^{\beta_0 + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_p X_p}}{1 + e^{\beta_0 + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_p X_p}} \quad (3.2)$$

Ya da aşağıdaki gibi yazılabilir;

$$P(Y=1 | X_1, X_2, \dots, X_p) = \frac{1}{1 + e^{-(\beta_0 + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_p X_p)}} \quad (3.3)$$

İstenmeyen olayın olasılığı (Y=0) ise

$$P(Y=0 | X_1, X_2, \dots, X_p) = 1 - P(Y=1 | X_1, X_2, \dots, X_p)$$

$$= 1 - \frac{e^{\beta_0 + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_p X_p}}{1 + e^{\beta_0 + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_p X_p}} = \frac{1}{1 + e^{\beta_0 + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_p X_p}} \quad (3.4)$$

Bu iki olasılığın birbirine olasılığına “odds oranı” denir.

$$\text{Odds}(Y=1 | X_1, X_2, \dots, X_p) \text{ oranı} = \frac{P}{1-P} = e^{\beta_0 + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_p X_p} \quad (3.5)$$

İstenen olaya ait olasılık p, istenmeyen olayın olasılığı ise 1-p olduğunda;

- β_0 : Denkleme ait sabit katsayı (intercept)
- $\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_p$ Bağımsız değişkenlere ait regresyon katsayıları (Slopes)
- X_i : i bağımsız değişkene ait değer (örneğin, kesikli bağımsız değişken, $i=1$ için $X_1=1$ ya da $X_1=0$ değeri alabilir) ve
- p : Değişken sayısı ($i=1, 2, 3, \dots, p$)
- İstenen olayın olasılığı (Y=1)

Eşitliğin her iki tarafının doğal logaritması alındığında; bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişkinin lineer bir duruma dönüştüğü lojistik regresyon denklemi aşağıdaki gibi yazılabilir (Hasdemir 2011);

$$\text{Logit}(P) = \log \frac{P}{1-P} = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_p X_p \text{ şeklinde yazılabilir.} \quad (3.6)$$

Çalışmanın amacına ve elde edilen verilere uygun olan “İkili (Binominal) lojistik regresyon analizi adımsal (stepwise) yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle elde edilen verilerin frekans dağılımları incelenmiştir. Frekans dağılımları hesaplandıktan sonra, verilerin normal dağılım gösterip göstermedikleri tespit edilebilmek adına normallik analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar dahilinde sürekli veriler için Mann Whitney U testi, kesikli veriler için ki kare testi kullanılmıştır. Ki kare ve Mann Whitney U testi sonuçlarına göre ilişkisi bulunan değişkenler kaydedilmiş ve lojistik regresyon modeli oluşturulmuştur. Lojistik regresyon analizinde bağımlı değişken olarak “sözleşmeli tarım yapıp-yapmama durumu” seçilmiştir. Modele dahil edilen bağımsız değişkenler arasında; bireyin sahip olduğu toplam arazi varlığı, firmaların aynı tedarik, gübre ve kredi sağlama durumu, üreticinin sözleşmeli tarım hakkında bilgileri ilk duyduğu kaynak bulunmaktadır.

4. BULGULAR ve TARTIŞMA

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren tarımsal sorunları aşmak ve tarımı geliştirebilmek için çeşitli programlar uygulanmıştır. Tarıma ilişkin geniş çaplı kurumsallaşmanın gerçekleştirilmesinin yanında, fiyat politikaları ve dış ticaret koruması yoluyla tarım desteklenmiştir. 1963 yılında planlı döneme geçilmesiyle birlikte, tarıma yönelik politikalar, kalkınma planları çerçevesinde belirlenmeye başlamıştır (Yılmaz 2015).

Tarımsal yayımın ana amaçlarından biri, kırsal alanda yaşayan bireylerin yaşam kalitesini arttırmaktır. Bireylerin yaşam kalitelerinin artması ile gelir düzeyleri ve bilgi kullanım düzeyleri de artış göstermektedir. Teknolojinin de gelişmesi ile modern bilgi kaynakları artmış ve en yaygın kullanılanı ise kitle iletişim araçları olmuştur (Özçatalbaş ve Gürgeç 1992). Günümüzde çok çeşitli bilgi kaynakları (özellikle modern bilgi kaynakları) israf edilmektedir. Üreticileri bilgilendirmek için kullanılan kitle iletişim araçları tek yönlü bilgi akışı nedeniyle yetersiz kalmaktadır (Özçatalbaş 2006).

Bilgi kaynaklarını geleneksel ve modern bilgi kaynağı olarak gruplandırmak mümkündür. Geleneksel bilgi kaynakları daha çok kişinin kendi deneyimi, komşu/eş/dost deneyimi gibi bilgi kaynaklarını içerisinde barındırırken, modern bilgi kaynakları ise cep telefonu, bilgisayar, internet gibi gelişen teknoloji ürünlerini kapsamaktadır. Artan teknolojilere ayak uydurmakta zorlanan küçük üreticiler, yoğunlukla geleneksel bilgi kaynaklarını kullanmaya devam etmektedir (Boz ve Özçatalbaş 2010).

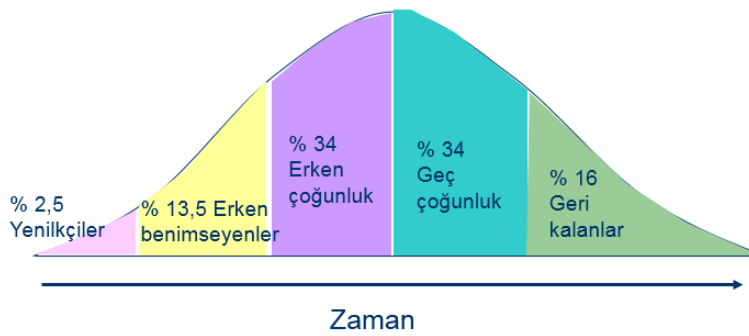
Bilgi kaynaklarının çeşitliliğinin artışı olsa da kullanılabilirliğinde herhangi bir değişim olmayışının en önemli sebeplerinden biri de yayım personelinin bilgi potansiyeli ile ilgilidir. Türkiye'de örgün öğretim programlarında verilen derslerin tarım danışmanı ve yayımcı yetiştirmede yetersiz olduğu bilinen bir gerçektir (Özçatalbaş vd 2010). Yayım personellerinin mesleki ve pratik bilgi düzeylerini optimuma taşıması ve bunu her ihtiyaca uygun hazırlanan yayım araçları ile üreticilere aktarması gerekmektedir (Özçatalbaş vd 2010).

Bilgi yetiştiriciler için hayati bir kaynak olup kullandıkları bilgi kaynaklarının kalitesi de bir o kadar önem taşımaktadır. Bilgi kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması, yeniliğin yayılma sürecinde ve benimsenmesinde de önemli rol oynamaktadır (Özçatalbaş 2005).

Bireyler herhangi bir yenilik ile karşılaştıkları zaman yeniliklere göstermiş oldukları tepki yenilik sürecini oluşturmaktadır. Bu süreç, bilgi, ikna, karar ve onay aşamalarından oluşmaktadır (Gürgeç ve Özçatalbaş 1998). Bu aşamalar tamamlandıktan sonra ise bireyin yeniliği benimseme süreci başlamaktadır. Tarımda yeniliklerin benimsenme süreci genellikle birbirini izleyen beş aşama halinde ele alınmaktadır. Bunlar; haberdar olma, ilgi duyma, değerlendirme, deneme ve benimseme aşamalarıdır (Gürgeç ve Özçatalbaş 1998). Yeniliklerin bir topluma nasıl dahil edildiğini ve insanların bu yenilikleri nasıl benimsediklerini ya da reddettiklerini açıklamaya çalışan bir haberleşme araştırması yöntemi de yeniliklerin yayılması anlamına gelmektedir.

Bireyler, yenilikleri benimseme davranışlarına göre, benimseme gruplarına ayrılmaktadır. Yaygın elemanları, benimseme gruplarının genel özelliklerine göre, yörede hangi çiftçilerin yeniliğe karşı olumlu ya da olumsuz bir tavır göstereceğini bir ölçüye kadar tahmin edebilmektedir. Böylelikle, değişik üretici gruplarına göre farklı benimseme yöntemleri uygulanabilmektedir.

Şekil 4.1’de benimseme grupları gösterilmektedir. Benimseme grupları 5 farklı gruba ayrılmakta ve her gruptaki bireylerin karakteristik özellikleri birbirinden farklılık göstermektedir (Rogers 1971).

Şekil 4.1. Benimseme grupları

Bu çalışmada sözleşmeli tarımın benimsenmesine ve yaygınlaştırılmasına etki eden faktörler incelenmeye çalışılmış ve bu bölümde de analiz sonuçları detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Anlamli bulunan bağımsız değişkenler lojistik regresyon analizi yapılmıştır. Araştırma bulguları 8 farklı kategoriye ayrılarak analiz edilmiştir. Bunlar;

1. Sosyo-ekonomik özellikler
2. İşletme özellikleri
3. Sözleşmeli tarım modelinin üretim sürecine ait özellikler
4. Firmanın sağladığı desteklere yönelik özellikler
5. Firmanın sözleşme şartlarını yerine getirme durumu
6. Sözleşmeli tarım modelinin benimsenme sürecine ait özellikleri
7. Sözleşmeli tarım yapma kararına etki eden faktörler
8. Sözleşmeli tarıma karar vermede etkili olan bilgi kaynakları

4.1. Üreticilerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Bu bölümde araştırma kapsamında uygulanan üreticilerin sosyo-ekonomik özellikleri ele alınmıştır. Üreticilerin cinsiyetleri, yaşları, eğitim durumları, meslekleri, deneyim süresi, aile genişliği, işletmede kullanılan ücretli işgücü varlığı, sözleşmeli, sözleşme dışı ve tarım dışı gelirleri ve deneyim süreleri incelenmiştir (Çizelge 4.1).

Sosyo-ekonomik özellikler, yeniliklerin benimsenmesinde etkili olan faktörler arasında yer almaktadır. Boz ve Özçatalbaş (2010), Gaziantep'teki üreticilerin bilgi kaynaklarını kullanma düzeylerini inceledikleri araştırmalarında, kullanılan bilgi kaynağının üreticilerin eğitim seviyesi ile ilişki içinde olduğunu belirlemişlerdir. Bölgede düşük eğitim seviyelerinin hakim olduğu ve kullandıkları bilgi kaynağının ise geleneksel bilgi kaynağı olduğunu da ifade etmişlerdir.

Glover ve Kusterer (1990), sözleşmeli tarım ve kırsal kalkınma konusunda yaptıkları çalışmada sosyo-ekonomik özelliklerin önemini vurgulamışlardır. Hasdemir (2011), Afyon ilinde kiraz üreticilerinin İTU kullanma durumlarına etki eden faktörleri incelediği çalışmada, eğitim seviyesinin İTU yapma olasılığı ile ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 4.1. Sosyo-ekonomik özelliklerin analizi

Bağımsız Değişkenler	X ²	P	df	Sonuç
Aile genişliği	0,296	0,586	1	İlişki yok
Cinsiyet	0,349	0,740	1	İlişki yok
Yaş	0,417	0,519	1	İlişki yok
Eğitim	6,132	0,013	1	İlişki var
Meslek	0,036	0,850	1	İlişki yok
Ücretli işgücü*	19,500	0,163	1	İlişki yok
Sözleşmeli tarımdan elde edilen gelir	1,252	0,740	1	İlişki yok
Sözleşmesiz tarımdan elde edilen gelir	22,010	0,000	1	İlişki var
Tarım dışı gelir	3,385	0,184	1	İlişki yok
Deneyim süresi	5,733	0,220	1	İlişki yok

*Mann-Whitney U testi ile analiz edilmiştir.

4.1.1. Aile genişliği

Kırsal alanda zorlaşan hayat koşulları sebebiyle geniş aileler yerini giderek küçük ailelere bırakmıştır. Önceden tarım sektöründe faaliyet gösteren aileler, işgücü ihtiyacının aile bireylerinden sağlanabilmesi açısından geniş ailelere ihtiyaç duyarken, günümüzde modernleşen hayat koşulları ile bu ihtiyaç minimum seviyeye düşmüştür.

Yavuz (2010), Ankara ilinde Polatlı ilçesinde üreticilerin tarım sigortası yaptırma durumlarını etkilene faktörleri incelediği doktora tezinde, toplam aile birey sayısının çoğunlukla 2-5 kişi arasında olduğunu ve çekirdek aile yapısının hızla yayıldığını belirtmiştir.

Çizelge 4.2’de incelenen işletmelerde minimum ve maksimum aile genişliği, ortalama aile genişliği gösterilmektedir. İncelenen işletmelerde ortalama aile genişliği 4 kişi olarak belirlenmiştir. Anket uygulanan üreticilerde en az aile birey sayısı 1 iken, en fazla sayı 6’dır.

Çizelge 4.2. Üreticilerin aile genişliği dağılımı

	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart sapma	Varyans
Aile genişliği	1	6	3,83	1,020	1,040

Araştırmada anket uygulanan üreticilerin sözleşmeli tarım yapma kararları üzerinde aile genişliğinin etkili olup olmadığını tespit etmek amacıyla Çizelge 4.3’de aile genişliği iki grup halinde verilmiştir. Sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %46’sı dört kişilik ailelerden, %23’ü ise üç kişilik çekirdek ailelerden oluşmaktadır. Sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %70’inin, sözleşmeli tarım yapmayanların ise %65’inin aile genişliği 4-6 kişiden oluşmaktadır.

Çizelge 4.3. İncelenen işletmelerdeki aile genişliği

Aile genişliği	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
I.Grup (1-3 kişi)	17	29,9	11	35,5	28	31,8
II.Grup (4-6 kişi)	40	70,1	20	64,5	60	68,1
Toplam	57	100,0	31	100,0	88	100,0
X ² =0,296 P=0,586 df= 1 * İlişki yok						

Sözleşmeli tarımı kullanan ve kullanmayanlar ile üreticilerin aile genişliği arasındaki fark incelenmiştir. Ki kare testi sonucunda gruplar arasında aile genişliğinin istatistiki olarak (p>0,05) önemli olmadığı belirlenmiştir.

4.1.2. Üreticilerin cinsiyeti

Kaya ve Atsan (2013)’de Erzurum ilinde kırsal kadının organik tarımı benimsemesini etkileyen faktörleri araştırdıkları çalışmalarında, genç, eğitilmiş, kitlesel iletişim araçlarını kullanan kadınların, organik tarımı benimseme oranlarının yüksek olduğunu belirlemişlerdir.

Araştırma kapsamında yer alan üreticilerin cinsiyetleri Çizelge 4.4’de verilmiştir. Buna göre üreticilerin 11’i kadın, 77’si ise erkektir. Kadınlar toplam sayının %13’ünü, erkek ise toplam sayının %88’ini oluşturmaktadır. Sözleşmeli tarım yapan kadınlar toplamın %14’ünü oluştururken, erkeklerin oranı ise %86’dır.

Çizelge 4.4. İncelenen işletmelerde üreticilerin cinsiyete göre dağılımı

Cinsiyet	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Kadın	8	14,0	3	9,7	11	12,5
Erkek	49	86,0	28	90,3	77	87,5
Toplam	57	100,0	31	100,0	88	100,0
X ² =0,349 P=0,740 df= 1 * İlişki yok						

Sözleşmeli tarımı kullanan ve kullanmayanlar ile üreticilerin cinsiyetleri arasındaki fark incelenmiştir. Ki-kare analizi sonucunda gruplar arasında cinsiyet farkının istatistiki olarak ($p>0,05$) önemli olmadığı belirlenmiştir.

4.1.3. Üreticilerin yaşı

Rogers (1971), yeniliklerin yayılması kuramına göre, yaşı genç olan bireylerin yenilikçi oldukları ve erken benimseyenler grubunda yer aldığını belirtmiştir. Bu çalışmada da, üreticilerin yaşları iki grup altında toplanmış ve Çizelge 4.6'da belirtilmiştir.

Yavuz (2010), Polatlı'da üreticilerin tarım sigortası yaptırma durumlarını etkileyen faktörleri incelediği çalışmada, tarım sigortası yaptıran ve yaptırmayan üreticilerin çoğunluğunun 31-60 yaş aralığında olduğunu tespit etmiştir.

Araştırma kapsamında yer alan üreticilerin minimum ve maksimum yaş değerleri Çizelge 4.5'te gösterilmiştir. Üreticilerin minimum yaş değeri 29 iken, maksimum yaş 71'dir. İncelenen işletmelerdeki üreticilerin ortalama yaşının 50 olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 4.5. Üreticilerin yaş dağılımı

	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart sapma	Varyans
Yaş dağılımı	29	71	49,84	9,675	93,607

Araştırmada sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %2'sinin 21-30 yaş, %11'inin 31-40 yaş, %40'ı 41-50 yaş, %30'u 51-60 yaş, %16'sı 61-70 yaş ve %2'si 71-80 yaş grubunda yer almaktadır. Sözleşmeli tarımı uygulayanların yaklaşık %70'inin 41-60 yaş grubunda yer aldığı görülmektedir. Sözleşmeli tarım yapmayan üreticilerin ise %23'ü 31-40 yaş, %36's 41-50 yaş, %29'u 51-60 yaş ve %13'ü 61-70 yaş grubunda yer almaktadır.

Çizelge 4.6. İncelenen işletmelerde üreticilerin yaş gruplarına göre dağılımı

Yaş grubu		Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
		Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
I. Grup	21-50	29	50,9	18	58,1	47	53,4
II. Grup	51-80	28	49,1	13	41,9	41	46,6
Toplam		57	100,0	31	100,0	88	100,0
X ² =0,417 P=0,519 df= 1 * İlişki yok							

Sözleşmeli tarımı kullanan ve kullanmayanlar ile üreticilerin yaşları arasındaki fark incelenmiştir. Ki-kare testi sonucunda gruplar arasında yaş farkının istatistiksel olarak ($p>0,05$) önemli olmadığı belirlenmiştir.

4.1.4. Üreticilerin eğitim durumu

Bu araştırmada elde edilen sonuçlar ile diğer çalışmaların sonuçları benzerlik göstermektedir. Rogers (1971)'in yenilik kuramında belirttiği gibi, bireylerin eğitim durumu ile yeniliğin yayılması arasında ilişki bulunmakta olup, yüksek eğitilmiş kişilerin diğer bireylere oranla yenilikleri erken benimsediklerini belirlenmiştir. Hasdemir (2011)'in kiraz üreticilerinin İTU'yu benimseme faktörlerini incelediği çalışmada üreticilerin eğitim durumu ile İTU'yu benimsemeleri arasında anlamlı bir farklılık olduğunu tespit etmiştir. Özçatalbaş ve Boz (2010) Gaziantep ilinde yaptıkları araştırmada, üreticilerin bilgi kaynaklarını etkin ve verimli kullanmada eğitim faktörünün önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Anket uygulamasından elde edilen verilere göre üreticilerin %67'si ilköğretim mezunu, %33'ü ise ortaöğretim mezunu olarak hesaplanmıştır. Sözleşmeli tarım yapanların ise %42'si ortaöğretim mezunu, %58'i ise ilköğretim mezunu olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 4.7).

Çizelge 4.7. İncelenen işletmelerde eğitim durumu

Eğitim durumu	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
İlköğretim	33	57,9	26	83,9	59	67,0
Ortaöğretim	24	42,1	5	16,1	29	33,0
Toplam	57	100,0	31	100,0	88	100,0
X ² =6,132 P=0,013 df= 1 * İlişki var						

Sözleşmeli tarımı kullanan ve kullanmayanlar ile üreticilerin eğitim durumları arasındaki fark incelenmiştir. Ki-kare testi sonucunda gruplar arasında eğitim durumunun farkının istatistiksel olarak ($p<0,05$) önemli olduğu belirlenmiştir. Eğitim düzeyi yüksek olan üreticilerin daha fazla oranda sözleşmeli tarım yaptığı görülmektedir.

4.1.5. Üreticilerin mesleği

Ankete katılan üreticilerin %80'i tam zamanlı, %21'i ise yarı zamanlı çiftçilerden oluşmaktadır. Sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %79'u tam zamanlı, %21'i yarı zamanlı çiftçi iken, sözleşmeli tarım yapmayan üreticilerin ise %81'i tam zamanlı, %19'u yarı zamanlı çiftçilerdir (Çizelge 4.8).

Çizelge 4.8. İncelenen işletmelerde üreticilerin mesleği

Meslek	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Tam zamanlı çiftçi	45	78,9	25	80,6	70	79,5
Yarı zamanlı çiftçi	12	21,1	6	19,4	18	20,5
Toplam	57	100,0	31	100,0	88	100,0
X ² =0,036 P=0,850 df= 1 * İlişki yok						

Sözleşmeli tarım yapma durumu ile üreticilerin meslekleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Ki kare testi sonucunda sözleşmeli tarım yapma durumu ile üreticilerin meslekleri arasındaki fark istatistiki olarak (P>0,05) anlamlı bulunmamıştır.

4.1.6. İşletmelerdeki ücretli işgücü varlığı

Araştırma kapsamındaki işletmelerin %43'ünde 1, % 38'inde 2, %14'ünde 3, %5'inde 4 işçi bulunmaktadır. Sözleşmeli tarım yapanların yapmayanlara oranla daha fazla sayıda ücretli işçi çalıştırmaktadır (Çizelge 4.9). Araştırma kapsamındaki işletmelerin %24'ünde ücretli işgücü bulunmakta olup bu oran sözleşmeli tarım yapanlarda %30, yapmayanlarda %13'tür.

Çizelge 4.9. Toplam işgücü sayısı

Ücretli işgücü varlığı	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
1	8	47,1	1	25,0	9	42,9
2	7	41,2	1	25,0	8	38,1
3	2	11,8	1	25,0	3	14,3
4	-	-	1	25,0	1	4,8
Toplam	17	100,0	4	100,0	21	100,0
Mann-Whitney U=19,500 P=0,163 *İlişki yok						

İşletmelerdeki ücretli işgücü varlığına ilişkin veriler, sürekli veriler olduğu için üreticilerin sözleşmeli tarım yapma durumu ile aralarındaki fark Mann-Whitney U testi ile incelenmiş; sözleşmeli tarım yapma durumu ile üreticilerin işletmelerinde kullandığı ücretli işgücü varlığı arasındaki fark istatistiksel olarak (P>0,05) anlamlı bulunmamıştır.

4.1.7. Sözleşmeli tarımdan elde edilen gelir

Hu (2012), Amerika'daki sözleşmeli mısır, soya, fasulye ve buğday üreticilerinin kullandıkları sözleşmeli tarımın gelirleri üzerine etkilerini incelediği araştırmasında, çiftlik düzeyinde veri ağı oluşturarak veriler toplamış ve değerlendirmiştir. Analizin sonuçlarına göre de sözleşmeli tarımdan elde ettikleri gelirin önemli bir fark yaratmadığını tespit etmiştir.

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapan üreticilerin gelir kaynakları arasında sözleşme dışı üretimden ve tarım dışı işlerden elde ettikleri gelirlerde yer almaktadır. Sözleşmeli tarım uygulayan üreticiler, en fazla geliri kullandıkları sözleşmeli tarım ile elde etmektedir. Özellikle serbest mesleğe (yarı zamanlı çiftçi) sahip üreticilerin gelir kaynağının önemli bir kısmını asıl meslekleri oluşturduğu için, sözleşmeli tarım dışında üretim yapmamaktadır.

Bireylerin kazançları yeniliğin benimsenmesinde etkili bir role sahiptir. Genellikle sözleşmeli tarımı uygulayan üreticilerin yeter gelir üzerinde kazanç elde etmesinin, diğer üreticilerin sözleşmeli tarıma yönelmesine olumlu yönde etki ettiği belirlenmiştir.

Araştırmada anket uygulanan üreticiler sözleşmeli tarım yapanların tarımsal gelirleri içinde sözleşmeli tarımdan elde ettikleri gelirlerin oranına göre gruplandırılmıştır. Buna göre sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %5'i %0-25, %44'ü %26-50, %11'i ise %51-75 ve %40'ı %76-100 oranında sözleşmeli tarımdan gelir elde ettiklerini ifade etmişlerdir (Çizelge 4.10).

Çizelge 4.10. İncelenen işletmelerdeki üreticilerin sözleşmeli tarımdan elde ettikleri gelir

Sözleşmeli tarımdan elde edilen gelir	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
% 1-50	28	49,1	-	-
% 51-100	29	50,9	-	-
Toplam	57	100,0	-	-
X ² = 1,252 P=0,740 df=1 *İlişki yok				

Araştırmada yer alan işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumunun sözleşmeli tarımdan elde edilen gelir ile arasındaki ilişki Ki Kare testi sonucu hesaplanmış ve arasındaki farkın istatistiki açıdan önemli olmadığı (P>0,05) tespit edilmiştir.

4.1.8. İşletmelerde sözleşme dışı üretimden elde edilen gelir

Araştırmada incelenen işletmelerde, üreticilerin sözleşme dışı üretimden elde ettikleri gelirler iki grup altında incelenmiştir. Sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %76'sı sözleşme dışı üretimden elde ettikleri gelirin %50'den az, %24'ü ise %50'den fazla olduğunu belirlenmiştir. Çalışmaya dahil edilen sözleşmeli tarım uygulayıcılarının

yaklaşık yarısı sözleşme dışı üretim yapmakta ve bu üretimden önemli oranlarda gelir elde etmektedir. Sözleşme dışı üretim yapanların ise %13'ünün sözleşme dışı üretimden elde ettikleri gelir oranı %50'den azdır. Bu grubun gelir kaynağı genellikle tarım dışı gelirler ile sağlanmaktadır (Çizelge 4.11).

Çizelge 4.11. İncelenen işletmelerdeki üreticilerin sözleşme dışı elde ettikleri gelir

Sözleşme dışı elde edilen gelir	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
%1-50	19	76,0	4	13,3	23	41,8
%51-100	6	24,0	26	86,7	32	58,2
Toplam	25	100,0	30	100,0	55	100,0
X ² =22,010 P=0,000 df=1 *İlişki var						

Sözleşmeli tarım yapma durumu ile sözleşme dışı gelir arasındaki ilişki Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiki olarak (P<0,05) önemli olduğu tespit edilmiştir. Üreticilerin sözleşmeli tarım dışında elde ettikleri gelir oranı, sözleşmeli tarımı uygulama olasılığı ile pozitif yönlü bir ilişki içerisindedir. Gelir oranının fazla olması üreticilerin sözleşmeli tarım uygulama olasılığını arttırmaktadır.

4.1.9. İncelenen işletmelerde tarım dışı gelir varlığı

Araştırmada sözleşmeli tarım yapan işletmelerin %37'si, sözleşmeli tarım yapmayanların ise %23'ü tarım dışı gelir elde ettiklerini ifade etmiştir. Sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %95'inin, sözleşmeli tarım yapmayan üreticilerin ise %86'sının tarım dışı elde ettikleri gelirin toplam gelir içindeki payı %50'den az olarak tespit edilmiştir (Çizelge 4.12). Tarım dışı gelir elde eden üreticilerin çoğunluğu serbest meslek ile kazanç sağlayan üreticilerden oluşmaktadır.

Çizelge 4.12. İncelenen işletmelerde tarım dışı gelir varlığı

Tarım dışı işlerden elde edilen gelir	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
%1-50	20	95,2	6	85,7	26	92,9
%51-100	1	4,8	1	14,3	2	7,1
Toplam	21	100,0	7	100,0	28	100,0
X ² =3,385 P=0,184 df=1 *İlişki yok						

Sözleşmeli tarım yapma durumu ve tarım dışı gelir arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve arasındaki farkın istatistiki olarak (P>0,05) önemli olmadığı tespit edilmiştir.

4.1.10. Üreticilerin çiftçilik deneyim süresi

Kırsal kesimin geçim kaynağının tarıma dayalı olmasından kaynaklı, çiftçiliğe başlama yaşı diğer mesleklere oranla daha küçüktür. Dolayısıyla üreticilerin çiftçilik deneyimleri yaşları ile doğru orantılıdır. Çizelge 4.13’de da belirtildiği gibi anket uygulanan üreticilerin çiftçilik deneyimleri ortalama 21-30 yıl arası olarak bulunmuştur.

Çizelge 4.13. İncelenen işletmelerdeki üreticilerin çiftçilik deneyim süre dağılımı

	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart sapma	Varyans
Çiftçilik deneyimleri (Yıl)	10	40	30,60	10,443	109,047

İncelenen işletmelerde, sözleşmeli tarım uygulayan üreticilerin %45’inin çiftçilik deneyimleri 21-40 yıl arası, %12’sinin ise 1-20 yıl arasıdır. Sözleşmeli tarım yapmayan üreticilerin ise %29’u 1-20 yıl arası, %71’i 21-40 yıl arası deneyime sahiptir (Çizelge 4.14).

Çizelge 4.14. İncelenen işletmelerde üreticilerin çiftçilik deneyim süresi

Çiftçilik deneyim süresi	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
1-20 yıl	12	21,0	9	29,1	21	23,8
21-40 yıl	45	79,0	22	70,9	67	76,2
Toplam	57	100,0	31	100,0	88	100,0
X ² =5,733 P=0,220 df=1 *İlişki yok						

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile üreticilerin çiftçilik deneyim süreleri arasındaki farkın tespiti için Ki kare testi kullanılmış ve arasındaki farkın istatistiki açıdan (P>0,05) önemli olmadığı bulunmuştur. Analizden elde edilen sonuca göre üreticilerin sözleşmeli tarımı uygulamaya karar verme aşamasında, çiftçilik deneyimlerinin herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.

4.2. İncelenen İşletmelerin Genel Özellikleri

Bu bölümde araştırma kapsamında yer alan işletmelerin, işletme büyüklükleri, hayvan varlıkları, tarımsal alet-ekipman varlıkları incelenecektir. İncelenen işletmelere ait genel özellikler Çizelge 4.15’te belirtilmiştir.

Çizelge 4.15. İşletme özelliklerinin analiz sonuçları

Bağımsız Değişkenler	X ²	P	df	Sonuç
İşletme genişliği	34,256	0,000	1	İlişki var
Toplam hayvan varlığı	0,006	0,937	1	İlişki yok
Traktör sahipliği	4,657	0,050	1	İlişki var
Pulluk sahipliği	5,141	0,045	1	İlişki var
Pülverizatör sahipliği	4,305	0,049	1	İlişki var
Tırmık sahipliği	3,251	0,103	1	İlişki yok
Römork sahipliği	2,056	0,185	1	İlişki yok
Tohum ekme makinası sahipliği	2,258	0,133	1	İlişki yok
Gübre dağıtıcısı sahipliği	0,196	1,000	1	İlişki yok

4.2.1. İşletme genişliği

İşletme genişliği ile yeniliğin benimsenmesi arasında doğru yönde bir ilişki olduğu yapılan birçok araştırmada ortaya konmuştur. Rogers (1971), yeniliği erken benimseyen grubun geç benimseyenlere kıyasla daha büyük işletme genişliğine sahip olduklarını belirlemiştir.

Engindeniz (2008), İzmir’de yapmış olduğu araştırmada sözleşmeli ve sözleşmesiz domates üreticilerinin işletme genişliklerini kıyaslamış ve sözleşmeli tarım uygulayan domates üreticilerinin, sözleşmesiz üretim yapan üreticilere oranla daha büyük işletme genişliğine sahip olduğunu belirlemiştir.

Özçelik vd (1999), sözleşmeli tarımın sürdürülebilir kaynak kullanımı ve üretici gelirini inceledikleri araştırmalarında, sözleşmeli tarımı uygulayan üreticilerin, uygulamayanlara kıyasla daha büyük işletme genişliğine sahip olduklarını belirlemiştir.

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerin genişliği minimum 1 dekar, maksimum 54 dekar, ortalama ise 14 dekardır (Çizelge 4.16).

Çizelge 4.16. İşletme genişliklerinin dağılımı

	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart sapma	Varyans
İşletme genişliği (dekar)	3	54	14,07	8,239	67,880

Araştırmada yer alan işletmelerin %66’sının işletme genişliği 10 dekar ve üzeri iken, %34’ü ise 10 dekardan küçüktür. Araştırmada sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %88’i 10 dekar ve üzeri araziye sahip iken, sözleşmesiz üretim yapanların ise %74’ü 10 dekar ve altı arazi miktarına sahiptir. Çizelge 4.17’de de belirtildiği gibi sözleşmeli tarım yapanların işletmeleri daha büyük olup, araştırma kapsamında incelenen işletmelerin mülkiyetleri üreticilerin kendilerine aittir.

Çizelge 4.17. İncelenen işletmelerdeki arazi genişliği

İşletme genişliği	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
10 dekar dan az	7	12,3	23	74,2	30	34,1
10 dekar ve üzeri	50	87,7	8	25,8	58	65,9
Toplam	57	100,0	31	100,0	88	100,0
X ² = 34,256 P=0,000 df=1 *İlişki var						

Sözleşmeli tarım yapma durumu ile işletme genişliklerinin arasındaki farkın belirlenmesi için Ki kare testi kullanılmış ve farkın istatistiki açıdan (P<0,05) önemli olduğu tespit edilmiştir. İşletmelerin genişliği arttıkça, sözleşmeli tarım yapma eğilimleri de artmaktadır.

4.2.2. İncelenen işletmelerdeki hayvan varlığı

Araştırma bölgesinde yoğunlukla bitkisel üretim yapılmakta, hayvansal üretim miktarları gün geçtikçe azalmakta, yapıldığı az sayıda mahalle bulunmaktadır. Araştırma kapsamında incelenen işletmelerin %80'inde, sözleşmeli tarım yapanların %81'inde, sözleşmeli tarım yapmayanların %75'inde hayvancılık faaliyetine yer verilmiştir.

Araştırma bölgesindeki üreticilerin büyükbaş hayvan varlığı minimum 1, maksimum 4; küçükbaş hayvan varlığı 1, maksimum 10; kanatlı varlığı minimum 3, maksimum 13'tür. Sözleşmeli tarım yapan üreticilerin hayvan varlıkları, sözleşmeli tarım yapmayanlara kıyasla daha fazla olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4.18).

Çizelge 4.18. İşletmelerdeki hayvan varlıkları

	Toplam kişi		Min. Hayvan varlığı	Max. Hayvan varlığı	Standart sapma	Varyans
	Sözleşmeli tarım yapanlar	Sözleşmeli tarım yapmayanlar				
Büyükbaş varlığı	17	10	1	4	0,609	0,370
Küçükbaş varlığı	5	5	1	10	3,401	11,567
Kanatlı varlığı	46	23	3	13	2,559	6,546

Çizelge 4.19 incelendiği zaman, genellikle hayvan sayısı 10'dan az olan işletmelerin sözleşmeli tarım uyguladığı görülmektedir. Sözleşmeli tarım yapmayan üreticilerin de hayvan varlıklarının çoğunlukla 10'dan az olduğu, %29,2'sinin 10'dan fazla hayvan varlığı olduğu belirlenmiştir. Çizelge 4.19'de yer alan hayvan varlıkları içinde; küçükbaş, büyükbaş ve kanatlı hayvanlar yer almaktadır.

Çizelge 4.19. İncelenen işletmelerde toplam hayvan varlığı

Toplam hayvan varlığı	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
10'dan az	33	71,7	17	70,8	50	71,4
10 ve üzeri	13	28,3	7	29,2	20	28,6
Toplam	46	100,0	24	100,0	70	100,0
X ² =0,006 P=0,937 df=1 *İlişki yok						

Araştırmada yer alan işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile işletmelerin sahip oldukları hayvan varlıkları arasındaki ilişki Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiki açıdan ($P>0,05$) önemli olmadığı tespit edilmiştir. İncelenen işletmelerde üreticilerin sözleşmeli tarım uygulama olasılığı ile sahip olduğu hayvan sayısının 10'dan az veya fazla olması arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

4.2.3. İncelenen işletmelerin alet-ekipman sahipliği

Traktör sahipliği;

Araştırma kapsamındaki işletmelerin %94,3'ünde, sözleşmeli tarım yapanların %98'inde, sözleşmeli tarım yapmayanların ise %87'sinde traktör bulunmaktadır. Çizelge 4.20'deki verilere göre sözleşmeli tarım yapan üreticilerin, sözleşmeli tarım yapmayan üreticilere göre traktöre sahip olma oranları daha yüksektir. Sözleşmeli tarım yapan üreticilerde traktör sahibi olmama oranı %1,8 gibi oldukça küçük bir orandır.

Çizelge 4.20. İncelenen işletmelerdeki traktör sahipliği

Traktör sahipliği	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Var	56	98,2	27	87,1	83	94,3
Yok	1	1,8	4	12,9	5	5,7
Toplam	57	100,0	31	100,0	88	100,0
X ² =4,657 P=0,050 df=1 *İlişki var						

Araştırma kapsamındaki işletmelerdeki traktör sahipliği ile sözleşmeli tarım yapma durumları arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve arasındaki farkın istatistiki açıdan ($P<0,05$) önemli olduğu bulunmuştur.

Pulluk sahipliği;

İncelenen işletmelerin %81'inde, sözleşmeli tarım yapan işletmelerin %88'inde, sözleşmesiz üretim yapan işletmelerin ise %68'inde pulluk bulunmaktadır. Sözleşmeli tarım yapan işletmelerde pulluğa sahip olma durumu, sözleşmeli tarım yapmayan işletmelere oranla daha fazladır (Çizelge 4.21).

Çizelge 4.21. İncelenen işletmelerde pulluk sahipliği

Pulluk sahipliği	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Var	50	87,7	21	67,7	71	80,7
Yok	7	12,3	10	32,3	17	19,3
Toplam	57	100,0	31	100,0	88	100,0
X ² = 5,141 P=0,045 df=1 *İlişki var						

İşletmelerin sözleşmeli tarım yapma olasılığı ile işletmelerin sahip olduğu pulluk arasındaki farkın istatistiki açıdan (P<0,05) önemli olduğu bulunmuştur. İncelenen işletmelerden pulluk bulunanlarda sözleşmeli tarımı uygulama olasılığı, pulluk bulundurmayanlara oranla daha fazladır.

Pülverizatör sahipliği;

Araştırmada anket uygulanan işletmelerin %72'sinde, sözleşmeli tarım yapanların %79'unda, sözleşmeli tarım yapmayanların ise %58'inde pülverizatör bulunmaktadır. Araştırma bulgularına göre sözleşmeli tarım yapan işletmelerde pülverizatör bulunma oranı, sözleşmeli tarım yapmayan işletmelere oranla daha fazladır. Sözleşmesiz olarak üretim yapan ve işletmesinde pülverizatör bulunmayanların oranı %42, sözleşmeli tarım yapan işletmelerde ise %21'dir (Çizelge 4.22).

Çizelge 4.22. İncelenen işletmelerde pülverizatör sahipliği

Pülverizatör sahipliği	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Var	45	78,9	18	58,1	63	71,6
Yok	12	21,1	13	41,9	25	28,4
Toplam	57	100,0	31	100,0	88	100,0
X ² = 4,305 P= 0,049 df=1 * İlişki var						

Araştırmada yer alan işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile pülverizatör sahipliği arasındaki ilişki Ki kare testi ile incelenmiş ve arasındaki farkın istatistiki açıdan (P<0,05) önemli olduğu bulunmuştur. Pülverizatöre sahip olan işletmelerin sözleşmeli tarım yapma olasılığı, pülverizatöre sahip olmayan işletmelere oranla daha fazladır.

Tırmık sahipliği;

Araştırmada anket uygulanan işletmelerin %86'sında tırmık bulunurken bu oran sözleşmeli tarım yapan işletmelerde %91, sözleşmeli tarım yapmayanlarda ise %77 olarak belirlenmiştir. Araştırmada sözleşmeli tarım uygulayan işletmelerde tırmık bulundurma oranları, sözleşmeli tarım yapmayan işletmelere göre daha fazladır (Çizelge 4.23).

Çizelge 4.23. İncelenen işletmelerin tırmık sahipliği

Tırmık sahipliği	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Var	52	91,2	24	77,4	76	86,4
Yok	5	8,8	7	22,6	12	13,6
Toplam	57	100,0	31	100,0	88	100,0
X ² = 3,251 P=0,103 df=1 *İlişki yok						

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile işletmelerin tırmık sahibi olma durumu karşılaştırılmış ve aralarındaki fark değerlendirilmiştir. Ki kare testi sonucuna göre aradaki farkın istatistiki açıdan (P>0,05) önemli olmadığı belirlenmiştir.

Römork sahipliği;

Araştırmada sözleşmeli tarım uygulayan işletmelerin %91'inde, sözleşmeli tarımı uygulamayanların ise %81'inde römork olduğu belirlenmiştir. İşletmelerinde römorka sahip olduklarını belirtmişlerdir. Çizelge 4.24'de verilen bulgulara göre işletmelerinde römork buldurmamayanların oranı %13'tür.

Çizelge 4.24. İncelenen işletmelerde römork sahipliği

Römork sahipliği	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Var	52	91,2	25	80,6	77	87,5
Yok	5	8,8	6	19,4	11	12,5
Toplam	57	100,0	31	100,0	88	100,0
X ² = 2,056 P=0,185 df=1 *İlişki yok						

Araştırma kapsamındaki işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile römork sahipliği arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş aradaki farkın istatistiki açıdan (P>0,05) önemli olmadığı belirlenmiştir. Ki kare testi sonuçlarına göre işletmelerin römorka sahip olması ile sözleşmeli tarımı uygulama olasılıkları arasında ilişki bulunmamaktadır.

Tohum ekme makinesi sahipliği;

Araştırmada sözleşmeli tarım uygulayan işletmelerin %74'ünde, sözleşmeli tarımı uygulamayanların ise %58'inde tohum ekme makinesi olduğu belirlenmiştir. Çizelge 4.25'de verilen bulgulara göre işletmelerinde tohum ekme makinesi buldurmamayanların oranı %32'dir.

Çizelge 4.25. İncelenen işletmelerde tohum ekme makinesi sahipliği

Tohum ekme makinesi sahipliği	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Var	42	73,7	18	58,1	60	68,2
Yok	15	26,3	13	41,9	28	31,8
Toplam	57	100,0	31	100,0	88	100,0
X ² = 2,258 P= 0,133 df=1 * İlişki yok						

Araştırma kapsamındaki işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile tohum ekme makinesi sahipliği arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş aradaki farkın istatistiki açıdan (P>0,05) önemli olmadığı belirlenmiştir.

Gübre dağıtıcısı sahipliği;

Araştırmada sözleşmeli tarım uygulayan işletmelerin %98'inde, sözleşmeli tarımı uygulamayanların ise %97'sinde gübre dağıtıcısı olduğu belirlenmiştir. Çizelge 4.26'da verilen bulgulara göre işletmelerinde gübre dağıtıcısı bulundurmayanların oranı %2'dir.

Çizelge 4.26. İncelenen işletmelerde gübre dağıtıcısı sahipliği

Gübre dağıtıcısı sahipliği	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Var	56	98,2	30	96,8	86	97,7
Yok	1	1,8	1	3,2	2	2,3
Toplam	57	100,0	31	100,0	88	100,0
X ² = 0,196 P= 1,000 df=1 * İlişki yok						

Araştırma kapsamındaki işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile gübre dağıtıcısı sahipliği arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş aradaki farkın istatistiki açıdan (P>0,05) önemli olmadığı belirlenmiştir.

4.3. Sözleşmeli Tarımın Üretim Sürecine Yönelik Özellikleri

Araştırmanın bu bölümünde işletmelerde sözleşmeli tarım kapsamında yetiştirilen ürünler, yetiştirilen ürün açısından sözleşmeli tarımın avantajları ve dezavantajları, yetiştirilen ürün açısından sözleşmeli tarımın kullanılmaması durumunda karşılaşılabilecek pazarlama güçlükleri, bölgedeki diğer üreticilere göre üreticinin durumu ve sözleşme dışı tarım yapma durumu incelenmiştir (Çizelge 4.27).

Çizelge 4.27. Sözleşmeli tarımın üretim sürecine yönelik özelliklerinin analizi

Bağımsız Değişkenler	X ²	P	df	Sonuç
İşletmelerin ürün deseni	31,014	0,000	3	İlişki var
Yetiştirilen ürün açısından sözleşmeli tarımın avantajları	1,742	0,546	1	İlişki yok
Yetiştirilen ürün açısından sözleşmeli tarımın dezavantajı	26,302	0,000	3	İlişki var
Sözleşmeli tarım yapılmadığında karşılaşılabilecek sorunlar	16,669	0,000	2	İlişki var
İşletmelerin bölgedeki diğer işletmelere göre verim durumu	20,384	0,000	2	İlişki var
İşletmelerin sözleşme dışı üretim yapma durumu	31,605	0,000	1	İlişki var

4.3.1. İncelenen işletmelerdeki ürün deseni

Ankete katılan ve sözleşmeli tarım uygulayan üreticilerin %95'i serada sebze yetiştiriciliği yapmakta olup, bu oranın %90'nını domates, %4'ünü hıyar, %2'sini biber oluşturmaktadır. İncelenen işletmelerde olarak karanfil yetiştirilmektedir. Sözleşmeli tarımı daha önce uygulamış ancak vazgeçmiş üreticilerin ise %27'si domates %73'ü ise karanfil yetiştiriciliği yaptığı belirtilmiştir (Çizelge 4.28).

Yayla seracılığında yaygın olarak yetiştirilen ürün domatestir. Karanfil yetiştiriciliği deneme amaçlı başlamış ancak ürün kalitesi bakımından onay aldığı için yetiştiriciliği artmaktadır.

Çizelge 4.28. İncelenen işletmelerde ürün deseni

Ürün deseni		Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
		Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Sebze	Domates	51	89,5	3	27,3	54	79,4
	Diğer sebzeler	3	5,2	-	-	3	4,4
Kesme çiçek	Karanfil	3	5,3	8	72,7	11	16,2
Toplam		57	100,0	11	100,0	88	100,0
X ² = 31,014 P=0,000 df=2 *İlişki var							

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile ürün deseni arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiki olarak (P<0,05) önemli olduğu bulunmuştur.

4.3.2. İncelenen işletmelerde yetiştirilen ürün açısından sözleşmeli tarımın avantajları

Özçelik vd (2005), sözleşmeli tarımın üreticilere kredi sağlama durumunu inceledikleri araştırmalarında, sözleşmeli tarımın hem üreticiler, hem tüketiciler hem de sanayici firmalar açısından önemli avantajları olduğunu belirtmişlerdir. Firmalar

açısından en önemli avantajın, üretim dönemi öncesi, tüm evreleri planlamak olduğunu, aynı alanda rekabet eden diğer firmalara göre rekabet ve pazarlama avantajının olduğunu dile getirmişlerdir.

Özçelik vd (1999), sözleşmeli tarıma yönelik yaptıkları araştırmalarında, sözleşmeli tarımın üreticiler için pazarlama sorununu çözdüğünü, fiyat ve satış garantisi sağladığını, sanayiciler için ise aranan hammaddenin istenilen miktarda ve kalitede tedarik edildiğini belirtmişlerdir.

Aydın (2005), sözleşmeli tarımı teorik olarak ele aldığı çalışmasında, sözleşmeli tarımın avantajlarından ve dezavantajlarından bahsetmiştir. Firmalar tarafından girdilerin sağlanması, üretim sürecinin kontrol edilmesi, pazarlama sorununun çözülmesi, sözleşmeli tarımın üreticilere sağladığı avantajlar arasında belirtilmiştir.

Araştırma kapsamında anket uygulanan ve sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %79'una göre yetiştirdikleri ürün açısından sözleşmeli tarımın en önemli avantajı pazar sorunu yaşamamak olup, %21'ine göre ise ürünlerin değerlendirilebilir ürün kategorisinde bulunması olmuştur (Çizelge 4.29).

Çizelge 4.29. Yetiştirilen ürün açısından sözleşmeli tarımın avantajları

Avantajlar	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Pazar sorunu yaşamamak	15	78,9	7	100,0	22	84,6
Ürünün değerlendirilebilir özelliğinin olması	4	21,1	-	-	4	15,4
Toplam	19	100,0	7	100,0	26	100,0

$X^2= 1,742$ $P=0,546$ $df=1$ *İlişki yok

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile işletmelerdeki ürün deseni açısından sözleşmeli tarımın avantajları arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş, aradaki farkın istatistiki olarak ($P>0,05$) önemli olmadığı, üreticilerin sözleşmeli tarım yapma olasılığını etkilemediği belirlenmiştir.

4.3.3. İncelenen işletmelerde yetiştirilen ürün açısından sözleşmeli tarımın dezavantajı

Özçelik vd (1999), sözleşmeli tarımı araştırdıkları çalışmalarında, sözleşmeli tarımın üreticiler açısından bakıldığı zaman en önemli dezavantajlarının, küçük ve bireysel işletmeler olduğu için sözleşme şartlarının çoğunlukla firmaların aleyhine olması durumu olduğunu belirtmişler.

Teoman ve Tartıcı (2012), sözleşmeli tarım ile ilgili çalışmalarında, sözleşmeli tarımın dezavantajlarının, avantajlarına oranla daha fazla olduğunu belirtmişlerdir.

Araştırmalarında sözleşmeli tarım modelinin küçük işletmeleri kendi arazilerinde taşeron işçi olarak kullandıklarını savunmuşlardır.

Araştırma kapsamında yetiştirilen ürün açısından sözleşmeli tarımın dezavantajları üç grup altında toplanarak incelenmiştir. İşletmeler genel olarak değerlendirildiğinde, sözleşmeli tarımın dezavantajları sırasıyla; ürün alım fiyatlarının düşük olması (%33), üretim aşamasının zorlu olması (%22), ücretli işgücü ihtiyacının fazlalığı (%9), firmaların fire kesintilerinin fazla olması (%9), üreticiler arasında örgütlenme olmaması (%7), firmaların, üretimden hasat aşamasına kadar geçen süreçte önceden belirlenen sorumluluklarını yerine getirmemesi (%4), sistemin kamu tarafından denetlenmemesi (%4)'dir. Araştırmada sözleşmeli tarım yapan işletmelerde üreticilere göre sistemin dezavantajlarından en önemlileri, ürün alım fiyatının düşük olması (%41), girdi fiyatlarının yüksekliği (%16), firma tarafından uygulanan fire kesintilerinin fazla olması (%11)'dir. Sözleşmeli tarım uygulamayan işletmelerde ise üreticilere göre sistemin dezavantajları sırasıyla, üretim aşamasının zorlu olması (%78), sistemin kamu tarafından desteklenmemesi (%22)'dir (Çizelge 4.30).

Çizelge 4.30. Yetiştirilen ürün açısından sözleşmeli tarımın dezavantajı

Dezavantajlar		Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
		Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Üretici	Üretim aşamasının zorlu olması	3	8,1	7	77,8	10	21,7
	Üretim sürecinin zorlu olmasından kaynaklı işgücü ihtiyacının fazla olması	2	5,4	-	-	2	8,7
Firma	Ürün alım fiyatının düşük olması	15	40,5	-	-	15	32,6
	Girdi fiyatlarının yüksekliği	6	16,2	-	-	6	13,0
	Fire kesintilerinin fazlalığı	4	10,8	-	-	4	8,7
	Firmaların sorumluluklarını yerine getirmeme durumu	2	5,4	-	-	2	4,3
Kamu	Sistemin kamu tarafından denetlenmemesi	2	5,4	2	22,2	4	4,3
	Örgütlenme olmaması	3	8,1	-	-	3	6,5
Toplam		37	100,0	9	100,0	46	100,0
X ² = 26,302 P=0,000 df=3 *İlişki var							

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ve işletmelerdeki ürün deseni açısından sözleşmeli tarımın dezavantajları arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aralarındaki farkın istatistikî olarak (P<0,05) önemli olduğu tespit edilmiştir.

4.3.4. Sözleşmeli tarımın kullanılmaması durumunda karşılaşılabilecek sorunlar

Baumaan (2000), sözleşmeli tarıma yönelik olarak yaptığı araştırmasında, sözleşmeli tarımın en önemli avantajının üreticiler açısından pazar sorununu ortadan kaldırması olduğuna değinmiştir. Sözleşmeli tarımın avantajları yanında dezavantajlarının da olduğu ve bu problemlerinde en fazla küçük üreticileri etkilediği belirtilmiştir. Küçük üretici anlaşmada sorun yaşarsa, yetiştirdiği ürünlerin satışı konusunda sıkıntı yaşadığı da çalışmada belirtmiştir.

İncelenen işletmelerden sözleşmeli tarımı uygulayanların yetiştirdikleri ürün açısından sözleşmeli tarımı kullanmadıkları durumu varsayıldığı takdirde karşılaşılabilecekleri sorunlar incelenmiştir. Sözleşmeli tarımı uygulayan üreticilerin %66'sına göre en büyük problem aracılık ile satış yapmak olmuştur. Bunu sırasıyla ürünlerine alıcı bulamama durumu ve düşük fiyattan ürünü pazarlama gibi sorunlar izlemiştir (Çizelge 4.31).

Çizelge 4.31. Sözleşmeli tarım yapılmadığında karşılaşılabilecek sorunlar

Sorunlar	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Üreticilerin ürünleri için alıcı bulamaması	10	17,9	8	80,0	18	27,3
Üreticilerin ürünlerini düşük fiyattan satması	9	16,1	-	-	9	13,6
Üreticilerin ürün satışı aracılık ile yapması	37	66,1	2	20,0	39	59,1
Toplam	56	100,0	10	100,0	66	100,0
X ² = 16,669 P=0,000 df=2 *İlişki var						

Araştırmada incelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile sözleşmeli tarım yapmama durumunda karşılaşılabilecek sorunlar arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistikî olarak (P<0,05) önemli olduğu bulunmuştur. Üreticilerin yaşadığı sorunların, sözleşmeli tarım yapma olasılığını arttırdığı belirlenmiştir.

4.3.5. İncelenen işletmelerdeki sözleşmeli tarım yapan üreticilerin, bölgedeki diğer sözleşmeli tarım yapan üreticilere göre ürünlerinin verim durumu

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %72'si bölgedeki diğer sözleşmeli üreticilere göre ürünlerinin verim durumlarının orta düzeyde, %23'ü yüksek, %5'i de düşük olduğunu belirtmiştir (Çizelge 4.32).

Sözleşmeli tarımın üreticiye sağladığı avantajlardan bir tanesi de ürün kalitesinde ve verimdeki artış olmuştur. Sözleşme şartlarına göre firmaların üretim sürecinden

sonuna kadar, sözleşme yaptıkları üreticilerin danışmanlık hizmetlerini sağlamaları, ürün kalitesini ve verimini arttırmaya yönelik çalışmalar yapmaları gerekmekte, ancak üründen ürüne ve bölgeden bölgeye sözleşmeli tarımın uygulamaları farklılık göstermektedir. Araştırma bölgesinde üreticiler yetiştirdikleri üründe ortalama verim düzeyine sahiptir. Ortalamanın üzerinde verim sağlayan işletmelerin sayısının az olması, firmaların ve üreticilerin üzerine düşen görevi tam anlamıyla yapmadığını düşündürmektedir.

İşletmelerin diğer üreticilere kıyasla verimlerinin düşük olmasının en büyük nedeni, arazilerin küçük ve parçalı olmasıdır. Türkiye’de tarımın en büyük problemi arazi miktarının küçük ve parçalı yapıda oluşudur. Sözleşmeli tarım yöntemi de işlenen arazilerin bütünleştirilmesi ve ürün veriminin artırılmasını hedeflemektedir.

Çizelge 4.32. İncelenen işletmelerin bölgedeki diğer işletmelere göre verim durumu

Verim durumu	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Düşük	3	5,3	6	54,5	9	13,2
Orta	41	71,9	5	45,5	46	67,6
Yüksek	13	22,8	-	-	13	19,1
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 20,384 P=0,000 df=2 *İlişki var						

Araştırmada sözleşmeli tarım yapma durumu ile sözleşmeli tarım yapan işletmelerin diğer işletmelere göre verim durumu incelenmiş ve aradaki fark Ki kare testi ile belirlenmiştir. Ki kare testi sonucuna göre ise aradaki farkın istatistiki olarak (P<0,05) önemli olduğu bulunmuştur. İşletmelerin üretimden elde ettikleri verimin, sözleşmeli tarım yapma olasılığını arttırdığı belirlenmiştir.

4.3.6. İncelenen İşletmelerde sözleşme dışı üretim yapma durumu

Araştırmada sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %61’i sözleşmeli tarım dışında üretim yapmadıklarını, bunun nedenlerinin de sera üretim koşullarının zor ve zahmetli olması, iş gücü ihtiyacının fazla olmasından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Araştırma kapsamında sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %39’u ise tek başına gelirin yeterli bulunmadığı durumlarda sözleşme dışı üretime yöneldiklerini ifade etmişlerdir (Çizelge 4.33).

Çizelge 4.33. İncelenen işletmelerde sözleşme dışı üretim yapma durumu

Sözleşme dışı üretim yapma durumu	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Evet	22	38,6	31	100,0	53	60,2
Hayır	35	61,4	-	-	35	39,8
Toplam	57	100,0	31	100,0	88	100,0
X ² = 31,605 P=0,000 df=1 *İlişki var						

Araştırma kapsamında yer alan işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile üreticilerin sözleşme dışı üretim yapma durumu arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistikî açıdan ($P<0,05$) önemli olduğu tespit edilmiştir.

4.4. Firmanın Sağladığı Destekler

Bu bölümde firmaların sözleşme yaptıkları üreticilere sağladığı fide, gübre, ilaç, eğitim-yayım, alet-makine ve işgücü destekleri ele alınmıştır (Çizelge 4.34).

Çizelge 4.34. Firmanın sağladığı desteklerin analizi

Bağımsız Değişkenler	X ²	P	df	Sonuç
Fide desteği	18,919	0,000	1	İlişki var
Gübre desteği	30,950	0,000	1	İlişki var
İlaç desteği	30,950	0,000	1	İlişki var
Eğitim-yayım desteği	27,395	0,000	1	İlişki var
İşgücü desteği	-	-	-	İlişki yok
Alet-makine desteği	-	-	-	İlişki yok

4.4.1. Fide desteği

Rehber (2016), sözleşme içerikleri içinde fide desteğinin bulunduğunu ancak bölgeden bölgeye durumun farklılık gösterdiğini belirtmiştir. Engindeniz (2008), üreticilerin domates fidelerini fabrikadan temin etmeleri durumunda sözleşmeli tarımı kullanma eğilimlerinin arttığını gözlemlemiştir.

Araştırmada sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %83'ü sözleşme yaptıkları firmaların fide desteği sağlamadığını, sözleşmeli tarımdan vazgeçmiş üreticilerin ise %82'si firmaların fide desteği sağladığını ifade etmişlerdir (Çizelge 4.35).

Çizelge 4.35. Firmaların üreticilere sağladığı fide desteği

Fide desteği	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Var	10	17,5	9	81,8	19	27,9
Yok	47	82,5	2	18,2	49	72,1
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 18,919 P=0,000 df=1 *İlişki var						

Araştırmada sözleşmeli tarım yapma durumu ile firmaların sağladığı fide desteği arasındaki fark Ki kare testi ile analiz edilmiş ve aralarındaki fark istatistikî açıdan ($P<0,05$) anlamlı bulunmuştur. Firmaların fide desteği sağlaması durumunda, üreticilerin sözleşmeli tarım yapma eğilimleri artış göstermektedir.

4.4.2. Gübre desteği

Özçelik vd (1999), bazı firmaların, sözleşme şartları içerisinde firmanın verdiği veya önerdiği mevsimsel materyalin (gübre, ilaç gibi) haricinde başka bir şey kullanılmayacaktır” gibi ifadeler eklediğini belirtmişlerdir.

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %95’i üretimde kullandıkları gübreyi kendileri aldıklarını, %5’i ise firmanın sağladığını dile getirmiştir. Sözleşmeli tarımdan vazgeçmiş üreticilerin %73’ü ise gübre ihtiyaçlarını firma aracılığı ile temin ettiklerini belirtmişlerdir (Çizelge 4.36).

Çizelge 4.36. Firmaların üreticilere sağladığı gübre desteği

Gübre desteği	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Var	3	5,3	8	72,7	11	16,2
Yok	54	94,7	3	27,3	57	83,8
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 30,950 P=0,000 df=1 *İlişki var						

Araştırmada sözleşmeli tarım yapma durumu ile firmaların üreticilere sağladığı gübre desteği arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve çıkan sonuca göre farkın istatistiki açıdan (P<0,05) önemli olduğu belirlenmiştir. Firmaların üreticilere sağladığı gübre desteği, üreticilerin sözleşmeli tarım yapmalarını arttırmaktadır.

4.4.3. İlaç desteği

Araştırma kapsamındaki sözleşmeli tarım yapan işletmelerin %95’i üretimde kullandıkları ilacı kendileri aldıklarını, %5’i ise firmanın sağladığını dile getirmiştir. Sözleşmeli tarımdan vazgeçmiş üreticilerin %73’ü ise geçmişte ilaç ihtiyaçlarını firma aracılığı ile temin ettiklerini belirtmişlerdir (Çizelge 4.37). Araştırma kapsamındaki bölgede genellikle yazılı sözleşme yapan üreticilere firmalar tarafından girdi desteği sağlandığı belirlenmiştir. Sözlü sözleşme yapan üreticilerin üretim sürecinde kullandıkları girdilerin temini genellikle kendilerine aittir. Firmaların girdi desteğinde bulunması üreticilerin sözleşmeli tarıma yönelmelerini arttırmaktadır.

Çizelge 4.37. Firmaların üreticilere sağladığı ilaç desteği

İlaç desteği	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Var	3	5,3	8	72,7	11	16,2
Yok	54	94,7	3	27,3	57	83,8
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 30,950 P=0,000 df=1 *İlişki var						

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile firmaların üreticilere sağladığı ilaç desteği arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki fark istatistiki açıdan ($P<0,05$) önemli bulunmuştur.

4.4.4. Eğitim ve yayım desteği

Wainaina vd (2012), Kenya’da kanatlı sektöründe firmaların danışmanlık hizmeti sağlanmasının, üreticilerin sözleşmeli tarımı kullanma olasılığını arttırdığını belirlenmişlerdir. Tripathi vd (2005), firmaların üreticilere üretim süreci öncesinden sonuna kadar, belirli aralıklarla bilgi sağladıklarını ifade etmişlerdir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre danışmanlık hizmetinin verilmesinin en önemli faydalarının üründe verim ve kalitenin artışı olduğudur. Begum vd (2012), firmaların sözleşme yaptıkları üreticilere üretim süreci başlamadan önce eğitim programı uyguladıkları belirlenmiştir.

Araştırma kapsamındaki sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %93’ü firmalar tarafından danışmanlık hizmeti verilmediğini, %7’si ise verildiğini belirtmişlerdir. Yörede karanfil yetiştiriciliği yakın geçmişte başlamıştır. Dolayısıyla ihtiyaç duyulan bilgiler diğer ürünlere oranla daha fazladır. Çizelge 4.38’de sözleşmeli tarımdan vazgeçen üreticilerin %73’ü (çoğunluk karanfil üreticisi) danışmanlık hizmetinin firmalar aracılığı ile sağlandığını belirtmişlerdir.

Çizelge 4.38. Firmaların üreticilere eğitim yayım desteği sağlama durumu

Danışmanlık desteği	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Var	4	7,0	8	72,7	12	17,6
Yok	53	93,0	3	27,3	56	82,4
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 27,395 P=0,000 df=1 *İlişki var						

Araştırma kapsamındaki işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ve firmaların eğitim-yayım desteği sağlama durumu arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiki açıdan ($P<0,05$) önemli olduğu bulunmuştur.

4.4.5. Alet- makine desteği

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapan ve vazgeçen üreticilerin tamamı üretim sürecinde ihtiyaç duydukları alet-makineleri kendi imkanları ile tedarik ettiklerini, firmanın bu konuda herhangi bir desteği olmadığını belirtmişlerdir. Araştırmada sadece karanfil üreticileri karanfil işleme ekipmanının firmaya ait olduğunu ve işlemeyi firmanın kendisinin yaptığını söylemişlerdir.

4.4.6. İşgücü desteği

Araştırma kapsamındaki sözleşmeli tarım yapan ve vazgeçen üreticilerin tamamı işgücü ihtiyaçlarını kendi imkanları ile tedarik ettiklerini belirtmişlerdir. Sera üretim sürecinin (özellikle bazı ürünlerde) zorlu olması nedeniyle ihtiyaç duyulan işgücü de fazladır. Araştırma bölgesinde özellikle karanfil yetiştiriciliği yapan üreticilerde işgücü ihtiyacının fazla olması ve firmaların da bu talebe karşılık vermemesi nedeniyle çoğu üretici sözleşmeli tarımdan vazgeçmiştir.

4.5. Firmanın Sözleşme Şartlarını Yerine Getirme Durumu

Sözleşmeli tarımdan fayda sağlanabilmesi için sözleşme şartları önceden belirlenmeli, şartlar belirlenirken bölgedeki eksiklikler dikkate alınmalıdır (Minot ve Ronchi 2014).

Sözleşmeli tarımdan beklenen faydayı sağlamak için oluşturulan sözleşme şartlarına hem firmanın hem de üreticinin uyum sağlaması gerekmektedir. Firmaların sözleşme şartlarını yerine getirme durumlarının analiz sonuçları Çizelge 4.39'da belirtilmiştir.

Çizelge 4.39. Firmanın sözleşme şartlarını yerine getirme durumunun analizi

Bağımsız Değişkenler	X ²	P	df	Sonuç
Aynı tedarik sağlama	37,184	0,000	1	İlişki var
Teknik destek sağlama	5,259	0,162	1	İlişki yok
Üretim bedellerinin zamanında ödemesi	0,196	1,000	1	İlişki yok
Ürünlerin zamanında alması	23,905	0,000	1	İlişki var
Nakit-kredi desteği	-	-	-	İlişki yok
Eğitim-yayım hizmeti sağlama	27,395	0,000	1	İlişki var
İşgücü desteği	-	-	-	İlişki yok

4.5.1. Aynı tedarik (Tohum, gübre, fide, ilaç vb. sağlama)

Hekimoğlu ve Altındağ (2012), sözleşmeli tarımı önemli kılan nedenlerden birinin, küçük işletmelerin firmalar aracılığı ile uygun fiyatta ve miktarda girdi temin etmeleri olduğu söylenmektedir.

Araştırma kapsamındaki sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %95'i sözleşme yaptıkları firmaların üreticilere fide, tohum, gübre ve ilaç gibi üretim sürecinde ihtiyaç duyulan herhangi bir girdi desteğinin olmadığını belirtmişlerdir. Sözleşmeli tarımı uygulamaktan vazgeçen üreticilerin ise %82'si sözleşme yaptıkları firmaların aynı tedarik (fide, tohum, gübre, ilaç vb.) desteğinde bulunduğunu söylemişlerdir (Çizelge 4.40).

Bu çalışmada araştırma bölgesinde üretim sürecinde kullanılan girdiler, genellikle üreticilerin kendileri tarafından tedarik edilmekte olup firmalar aracılığı ile girdi tedariki, çoğunlukla sera kesme çiçek yetiştiriciliğinde görülmektedir.

Çizelge 4.40. Firmaların aynı tedarik sağlama durumu

Aynı tedarik	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Var	3	5,3	9	81,8	12	17,6
Yok	54	94,7	2	18,2	56	82,4
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 37,184 P=0,000 df=1 *İlişki var						

Araştırma kapsamındaki işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile firmaların üreticilerine aynı tedarik sağlama durumu arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve farkın istatistikî açıdan (P<0,05) önemli olduğu belirlenmiştir.

4.5.2. Teknik yardım

Shepherd (2013), sözleşmeli tarımın küçük üreticilere sağladığı en büyük avantajlardan birinin eğitim-yayım hizmeti olduğunu, firmaların üreticilere teknik destek sağlamasının üreticilerin sözleşmeli tarımı uygulama kararlarını olumlu etkilediğini belirtmiştir. Araştırma kapsamındaki sözleşmeli tarım yapan üreticilerin tamamı firmaların üretim sürecinde veya sonrasında herhangi bir teknik yardımda bulunmadığını belirtirken, sözleşmeli tarımdan vazgeçen üreticilerin ise %9'u üretim sürecinde firmaların teknik destekte bulunduğunu belirtmişlerdir (Çizelge 4.41).

Çizelge 4.41. Firmaların teknik yardım sağlama durumu

Teknik yardım	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Var	-	-	1	9,1	1	1,5
Yok	57	100,0	10	90,9	67	98,5
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 5,259 P=0,162 df=1 *İlişki yok						

Araştırmada sözleşmeli tarım yapma ile firmaların teknik yardım sağlama durumu arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistikî açıdan (P>0,05) önemli olmadığı bulunmuştur.

4.5.3. Üretim bedellerinin zamanında ödenmesi

Shepherd (2013), ürün bedellerinin hasat zamanında veya ürün toplama zamanında ödenmesi gerektiğini, en kötü ihtimalle de takip eden bir hafta içinde olması gerektiğini belirtmiştir.

Bellemare (2015), ürün bedellerinin sözleşme koşullarında belirtilmesi gerektiğini ve ürün bedellerinin ödemesi geciktirildiği takdirde firmaların gücünü kullandığını bunun her iki taraf için olumsuzluğa neden olduğunu tespit etmiştir.

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %98'si firmaların anlaştıkları tarihte ürün bedellerini ödemediğini ifade etmiştir (Çizelge 4.42). Sözleşme şartlarında belirtilen tarih aralığına firmaların genellikle uymadığı ve ödemelerin gecikmeli olarak yapıldığı dile getirilmiştir.

Çizelge 4.42. Firmaların üretim bedellerinin zamanında ödemesi

Ürün bedellerinin zamanında ödenmesi	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Zamanında	1	1,8	-	-	1	1,5
Gecikmeli	56	98,2	11	100,0	67	98,5
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 0,196 P=1,000 df=1 *İlişki yok						

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile firmaların ürün bedellerini zamanında ödemesi durumu incelenmiş ve arasındaki farkın istatistiki açıdan (P>0,05) önemli olmadığı saptanmıştır.

4.5.4. Ürünün zamanında alınması

Araştırmada anket uygulanan üreticilerin %29'u ürün alımlarının zamanında yapıldığını, %71'i ise gecikmeli olduğunu belirtmişlerdir (Çizelge 4.43). Araştırmada sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %83'ü ürün alım zamanlarında firmaların titiz davranmadığını, bu nedenle de verim kayıpları yaşadıklarını belirtmişlerdir. Sözleşmeli tarımdan vazgeçmiş üreticilerin %91'i (çoğunluğu karanfil yetiştiricisi) zamanında alım olduğunu, böylece verim kaybı yaşamadıklarını, bu konuda firmaların kendilerinden daha hassas olduğunu belirtmişlerdir.

Çizelge 4.43. Firmaların ürünleri zamanında alması

Ürünlerin zamanında alınması	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Zamanında	10	17,5	10	90,9	20	29,4
Gecikmeli	47	82,5	1	9,1	48	70,6
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 23,905 P=0,000 df=1 *İlişki var						

Araştırmada yer alan işletmelerin sözleşmeli tarım yapma durumu ile firmaların ürün alımlarını zamanında yapması arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve (P<0,05) aradaki farkın istatistiki açıdan önemli olduğu tespit edilmiştir.

4.5.5. Nakit-kredi desteği

Bourque (2011), sözleşmeli tarımın üreticilerin kredi kullanmalarının kolaylaştırılması, üretim sürecinin denetiminin artırılması ve benzeri etkenlerin sözleşmeli tarımın verimliliğini arttıracığını belirtmiştir.

Araştırmada anket uygulanan üreticilerin tamamı firmaların sözleşmeli üreticilerine herhangi bir kredi desteğinde bulunmadığını belirtmişlerdir. Araştırma bölgesinde üreticilerin firmalardan nakit veya kredi desteği talep etmemesi ya da firmaların teklif etmemeleri söz konusudur. Üreticilerin kredi kullanma konusunda yaşadıkları sorunlar ve sözleşmeli tarımın yaygınlaştırılma çalışmaları bir araya getirilmiş ve üreticiler için kredi kullanma kolaylığı olması açısından ticari bankalar aracılığı ile sözleşmeli tarım kredileri oluşturulmuştur. Günümüzde tüm ticari bankaların bünyelerinde sözleşmeli tarıma yönelik kredi seçenekleri bulunmaktadır.

4.5.6. Eğitim ve yayım hizmetleri

Sarkar vd (2011), domateste sözleşmeli tarımda ürün kalitesi ve verimi için eğitim-yayım hizmetinin şart olduğunu belirtmiştir. Glover ve Kusterer (1990), sözleşme yapan firmaların çıkarları doğrultusunda eğitim-yayım konusunda daha titiz davranmaları gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Çalışma kapsamındaki sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %93'üne göre firmaların üretim süreci öncesi de dahil olmak üzere hiçbir aşamada danışmanlık hizmeti vermediği belirlenmiştir (Çizelge 4.44). Sözleşmeli tarımdan vazgeçen üreticilerin ise %27'si danışmanlık hizmeti almadıklarını, %73 üreticinin ise belirli aralıklarla bilgilendirildiği belirlenmiştir.

Araştırma bölgesinde eğitim çalışmaları ne kamu ne de sözleşme yapılan firmalar tarafından sağlanmamaktadır. Bölgede daha çok yayım çalışmaları aktif halde yer almaktadır. Özel şirketler tarafından yapılan yayım çalışmaları kamuya oranla daha fazladır. Ancak hem kamuda hem de özel sektörde teorik ve pratik bilgi birikimi bakımından donanımlı bireyler bulunmadığı için, yayım çalışmaları da hedeflenen amaca ulaşmayı engellemektedir.

Çizelge 4.44. Firmaların üreticilere sağladığı danışmanlık hizmetleri

Eğitim-yayım hizmeti	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Veriyor	4	7,0	8	72,7	12	17,6
Vermiyor	53	93,0	3	27,3	56	82,4
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 27,395 P=0,000 df=1 *İlişki var						

Araştırmalarda yer alan işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile firmaların sağladığı danışmanlık hizmeti arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiki açıdan ($P < 0,05$) önemli olduğu bulunmuştur.

4.5.7. İşgücü desteği

Miyata vd (2009), Çin’de sözleşmeli tarımda büyük firmaların küçük işletmeleri kendi işçileri gibi çalıştırdıklarını belirtmişlerdir. Üreticileri firmaların işgücü olarak kullandıklarını savunmuşlardır.

Araştırmada anket uygulanan üreticilerin tamamı firmaların üretim süreci öncesinden hasat sonuna kadar üreticilerine herhangi bir işgücü desteğinde bulunmadığını belirtmişlerdir. Sözleşmeli tarımdan vazgeçen üreticiler ise karanfil yetiştiriciliğinde işleme zamanında firmaların ekstra işgücü kullandığını söylemişlerdir.

4.6. Sözleşmeli Tarımın Benimsenme Süreci

Bu bölümde üreticilerin sözleşmeli tarımdan haberdar olma yılı, sözleşmeli tarıma başlama yılı, sözleşmeli tarıma ara verme nedeni, sözleşmeli tarımı hiç uygulamadıysa bunun nedeni, sözleşmeli tarımdan beklenen faydayı sağlama durumu, sözleşmeli tarım ile ilgili yaşanan sorunlar ve gelecekte devam etme düşüncesi bulunmaktadır (Çizelge 4.45).

Çizelge 4.45. Sözleşmeli tarımın benimsenme sürecine ait analizler

Bağımsız Değişkenler	X ²	P	df	Sonuç
Sözleşmeli tarımdan haberdar olma yılı	3,623	0,057	1	İlişki yok
Sözleşmeli tarıma başlama yılı	8,642	0,002	1	İlişki var
Sözleşmeli tarıma ara verme nedeni	1,529	0,411	1	İlişki yok
Sözleşmeli tarımı hiç uygulamama nedenleri	-	-	-	İlişki yok
Beklenen faydayı sağlama durumu	9,778	0,008	2	İlişki var
Sözleşmeli tarımla ilgili yaşadıkları sorunlar	7,791	0,100	2	İlişki yok
Sözleşmeli tarıma devam etme eğilimi	13,918	0,000	1	İlişki var

4.6.1. Sözleşmeli tarımdan haberdar olma yılı

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %56’sı sözleşmeli tarım ile ilgili ilk bilgileri 2008 yılı sonrası, %44’ü ise 2008 yılı ve öncesinde duyduğunu belirtmişlerdir. Araştırmada sözleşmeli tarım yapmayan üreticilerin ise % 85’i sözleşmeli tarım ile ilgili ilk bilgileri 2008 yılı sonrasında öğrendiğini ifade etmiştir (Çizelge 4.46).

Araştırma bulgularına göre üreticilerin haberdar olmaları ile sözleşmeli tarıma başlamaları arasında maximum 2 yıl bulunmaktadır. Üreticilerin sözleşmeli tarımdan haberdar olma yılı en erken 2006, en geç 2013’dür. 2011 yılında sözleşmeli tarımdan haberdar olanların büyük çoğunluğunu karanfil yetiştiricileri, 2008 yılı ve öncesi haberdar olanların büyük çoğunluğunu ise sözlü sözleşme yapan üreticiler oluşturmaktadır.

Çizelge 4.46. Üreticilerin sözleşmeli tarımdan haberdar olma yılı

Sözleşmeli tarımdan haberdar olma yılı	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
2008 ve öncesi	25	43,9	2	15,4	27	38,6
2008 sonrası	32	56,1	11	84,6	43	61,4
Toplam	57	100,0	13	100,0	70	100,0
X ² = 3,623 P=0,057 df=1 *İlişki yok						

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile üreticilerin sözleşmeli tarımdan haberdar olma yılı arasındaki fark Ki kare testi ile analiz edilmiş ve aradaki farkın istatistiki açıdan (P>0,05) önemli olmadığı belirlenmiştir.

4.6.2. Sözleşmeli tarıma başlama yılı

Çalışma kapsamında anket uygulanan üreticilerin %60'ı sözleşmeli tarıma 2010 yılı sonrası başladıklarını, sözleşmeli tarım uygulayan üreticilerin %47'si 2010 yılı ve öncesi, %53'ü ise 2010 yılı sonrasında başladıklarını, sözleşmeli tarımdan vazgeçmiş üreticilerin ise tamamı 2010 yılı sonrası uygulamaya başlamışlardır.

Sözleşmeli tarıma 2010 yılı sonrası başlayan üreticilerin çoğunluğunu serada kesme çiçek yetiştiricileri oluşturmaktadır. 2010 yılı öncesinden itibaren sözleşmeli tarım yapan üreticilerin çoğunluğu sözlü sözleşme yapan üretici gruplarıdır. Araştırma bölgesinde yayla seracılığının başladığı 2000'li yıllardan itibaren sözleşmeli tarım sera üretimini takiben yaygınlaşmaya başlamıştır. Çoğunlukla diğer üreticilerin elde ettiği kazanç referans alınmaktadır (Çizelge 4.47).

Çizelge 4.47. Üreticilerin sözleşmeli tarıma başlama yılı

Sözleşmeli tarıma başlama yılı	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
2010 ve öncesi	27	47,4	-	-	27	39,7
2010 sonrası	30	52,6	11	100,0	41	60,3
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 8,642 P=0,002 df=1 *İlişki var						

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile sözleşmeli tarım uygulamaya başlama tarihi arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiki açıdan (P<0,05) önemli olduğu bulunmuştur.

4.6.3. Sözleşmeli tarıma ara verme nedeni

Çalışma kapsamında sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %59'u ara vermelerindeki en önemli etkenin işgücü yetersizliği olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle karanfil yetiştiriciliğinde işgücüne olan ihtiyaç daha fazla olduğu için, üreticiler bu

ihtiyaçlarını karşılayamadığı için sözleşmeli tarımdan beklenen yararı sağlayamamış ve vazgeçme aşamasına gelmişlerdir. Ara vermede ikinci büyük etken ise %41 ile ekonomik nedenlerdir. Kurulum aşamasının masraflı olması, girdilerin pahalılığı, sözleşmeli tarımın verimini düşürmüş ve üreticilerin ara vermesine/vazgeçmesine neden olmuştur (Çizelge 4.48).

Çizelge 4.48. Üreticilerin sözleşmeli tarıma ara verme nedeni

Sözleşmeli tarıma ara verme nedenleri	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Ekonomik nedenler	7	41,2	6	66,7	13	50,0
İşgücü yetersizliği	10	58,8	3	33,3	13	50,0
Toplam	17	100,0	9	100,0	26	100,0
X ² = 1,529 P=0,411 df=1 *İlişki yok						

Araştırmada sözleşmeli tarım yapma ve sözleşmeli tarıma ara verme nedenleri arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiki açıdan (P>0,05) önemli olmadığı tespit edilmiştir.

4.6.4. Üreticilerin hiç sözleşmeli tarım yapmama nedenleri

Araştırmada sözleşmeli tarımı hiç uygulamayan üreticilerin %90'ı bu sözleşmeli tarımı çok iyi bilmedikleri için, %10'u ise firmalar ile ilgili ön yargıları olduğu için uygulamadığını belirtmişlerdir. Sözleşmeli tarım hakkında eksik bilgi sahibi olmaları üreticilerin sözleşmeli tarımı tercih etme durumunu olumsuz etkilemektedir (Çizelge 4.49).

Çizelge 4.49. Üreticilerin sözleşmeli tarımı hiç uygulamama nedenleri

Sözleşmeli tarımı hiç uygulamama nedenleri	Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Çiftçilerin sözleşmeli tarımı bilmemeleri	18	90,0	18	90,0
Çiftçilerin firmalar hakkında önyargılarının olması	2	10,0	2	10,0
Toplam	11	100,0	11	100,0
X ² = - P=-				

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile üreticilerin sözleşmeli tarımı hiç uygulamama nedenleri arasındaki fark Ki kare testi kullanılarak hesaplanmak istenmiş, ancak herhangi bir sonuca ulaşılmamıştır.

4.6.5. Sözleşmeli tarımdan beklenen faydayı sağlama durumu

Araştırma kapsamındaki sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %63'ü sözleşmeli tarımdan yüksek oranda, %32'si kısmen, %5'i ise düşük düzeyde fayda sağladığını

belirtmiştir. Sözleşmeli tarımdan vazgeçen üreticilerin ise %82'si kısmen, %18'i yüksek düzeyde fayda sağladığını ifade etmişlerdir (Çizelge 4.50).

Araştırma bölgesinde üreticilerin sözleşmeli tarımdan yüksek oranda fayda sağlamama nedenlerinden biri, sözleşmeli tarım hakkında yüksek oranda bilgi sahibi olmamadan kaynaklanmaktadır. Çoğunlukla diğer üreticilerden edindikleri bilgilerle sözleşmeli tarıma başlamışlardır. Firmaların da sözleşme şartlarını kendi aleyhlerine yapması ve şartlara uymaması verimi düşürmektedir. Sonuç olarak da üreticilerin sözleşmeli tarımdan sağladığı faydalar azalmakta, zamanla da sözleşmeli tarımdan uzaklaşma eğilimi görülmektedir.

Çizelge 4.50. Sözleşmeli tarımdan beklenen faydayı sağlama durumu

Fayda sağlama durumu	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Yüksek	36	63,2	2	18,2	38	55,9
Kısmen	18	31,6	9	81,8	27	39,7
Düşük	3	5,3	-	-	3	4,4
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 9,778 P=0,008 df=2 *İlişki var						

Çalışmada sözleşmeli tarım yapma ile sözleşmeli tarımdan fayda sağlama durumu arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiki açıdan (P<0,05) önemli olduğu bulunmuştur.

4.6.6. Üreticilerin sözleşmeli tarımla ilgili yaşadıkları sorunlar

Eaton ve Shepherd (2001), sözleşmeli tarım, üreticilerin yeni bir ürün yetiştirdikleri takdirde üretimden pazara kadar sorunlar yaşadığını ya da firma tarafından yüksek miktarda avans alıp, üretim süreci sonucunda firmalara borçlu kalabilme ihtimalleri olduğundan bahsetmişlerdir.

Çalışmada ankete katılan üreticilerin sözleşmeli tarım ile ilgili yaşadığı sorunlar piyasa, firma ve kamu kaynaklı olmak üzere üç grupta incelenmiştir. İlk grupta yer alan, piyasa temelli sorunların içinde, ürünler için uygun fiyat saptanmaması ve ürün bedellerinin zamanında ödenmemesi yer almaktadır. Firma temelli sorunlar ise, firmaların sözleşme şartlarını yerine getirmemesi ve çiftçilerin aleyhine sözleşmeler yapmasıdır. Kamu kaynaklı sorun ise, sözleşmeli tarımın kamu kurum ve kuruluşları ile denetlenmemesidir.

Araştırmada sözleşmeli tarım yapan işletmelerin %63'ü piyasa kaynaklı, %26'sı kamu kaynaklı, %11'i ise firma kaynaklı sorunlar yaşamaktadır. Üreticilerin yaşadığı en büyük sıkıntı, ürün bedellerinin zamanında ödenmemesidir. Firmalar bu konuda sözleşme şartlarına uymamakta ve sözleşmeli tarımın işlerliğini olumsuz etkilemektedir. Genellikle ürün bedelleri en geç ürün alımlarından bir hafta sonra yapılmalıdır. Ancak, firmadan firmaya bu durum değişiklik göstermektedir (Çizelge 4.51).

Çizelge 4.51. Üreticilerin sözleşmeli tarımla ilgili yaşadıkları sorunlar

Sorunlar		Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
		Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Piyasa	Uygun fiyat saptanmaması	17	29,8	2	15,4	19	27,1
	Ürün bedellerinin zamanında ödenmemesi	19	33,3	5	38,5	24	34,3
Firma	Firmaların sözleşme şartlarına uymaması	1	1,8	1	7,7	2	2,9
	Firmaların çiftçilerin aleyhine olan sözleşmeler yapması	5	8,8	4	30,8	9	12,9
Kamu	Sistemin denetlenmemesi	15	26,3	1	7,7	16	22,9
Toplam		57	100,0	13	100,0	70	100,0
X ² = 7,791 P=0,100 df=2 *İlişki yok							

Araştırma kapsamındaki işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile üreticilerin yaşadığı sorunlar arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiki açıdan ($P>0,05$) önemli olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre üreticilerin üretim sürecinde veya sonrasında yaşadığı sorunlar, sözleşmeli tarım yapma durumunu etkilememektedir.

4.6.7. Gelecek yıllarda sözleşmeli tarıma devam etme eğilimi

Çalışma kapsamında anket uygulanan üreticilere gelecek yıllarda sözleşmeli tarıma devam etme durumları sorulmuş ve elde edilen cevaplar ise Çizelge 4.52’de gösterilmiştir. Araştırmada sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %61’i sözleşmeli tarıma devam edeceklerini, %39’u ise devam etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Sözleşmeli tarımdan vazgeçmiş üreticilerin ise tamamı devam etmeyeceklerini dile getirmişlerdir (Çizelge 4.52).

İşletmelerde sözleşmeli tarıma devam etmeme nedenleri arasındaki en önemli sebep, ürünlerin düşük fiyattan satılması olmuş, bunu işgücü ihtiyacının fazla olması, firma ile anlaşmazlıkların yaşanması, firmaların fire kesintilerinin fazla olması gibi sorunlar izlemiştir.

Üreticilerin sözleşmeli tarıma devam etme durumlarının pozitif olması ile sözleşmeli tarımın benimsenmesi arasında doğru yönlü ilişki söz konusudur. Üreticinin sözleşmeli tarıma devam kararı alması, sözleşmeli tarımdan beklediği faydayı sağladığı görüşünü doğrulamaktadır. Ayrıca, yeniliğin benimsenmesi ve yayılması kuramına göre yeniliğe devam etme durumunun, sözleşmeli tarımın yayılması ile doğru orantılı olduğu bilinen bir gerçektir (Rogers 1971).

Çizelge 4.52. Gelecek yıllarda sözleşmeli tarıma devam etme eğilimi

Gelecek yıllarda sözleşmeli tarıma devam etme eğilimi	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Devam edecek	35	61,4	-	-	35	51,5
Devam etmeyecek	22	38,6	11	100,0	33	48,5
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 13,918 P=0,000 df=1 *İlişki var						

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapma ile üreticilerin gelecekte sözleşmeli tarıma devam etme eğilimleri arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiki açıdan (P<0,05) önemli olduğu tespit edilmiştir.

4.7. Sözleşmeli Tarım Yapmaya Karar Verirken Etkili Olan Faktörler

Sözleşmeli tarım yapma kararında etkili olan faktörlerin analizi Çizelge 4.53'te özetlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, anlamlı olan değişkenler arasında firmalar aracılığı ile kredi, teknik yardım, girdi sağlama ve ürün kalitesi ve firmalar tarafından yapılan aynı ve nakdi ödemeler saptanmıştır.

Çizelge 4.53. Sözleşmeli tarım yapmaya karar verirken etkili olan faktörlerin analizi

Bağımsız Değişkenler	X ²	P	df	Sonuç
Fiyat ve satış garantisi	1,041	0,583	1	İlişki yok
Kredi sağlama	19,098	0,000	1	İlişki var
Teknik yardım	13,073	0,001	1	İlişki var
Komşu çiftçinin sağladığı fayda	0,196	1,000	1	İlişki yok
Aynı ve nakdi ödemeler	3,896	0,048	1	İlişki var
Ürün kalitesi	6,944	0,008	1	İlişki var
Girdi sağlama	7,300	0,014	1	İlişki var

Fiyat ve satış garantisi;

MacDonald vd (2004), sözleşmeli tarımda üreticilerin pazar sorununun çözülmesi, sözleşmeli tarımın uygulanmasını arttırmaktadır.

Sözleşmeli tarımın teorisi incelendiği zaman belli başlı kurallardan oluştuğu söylenebilir. Bunlar, ürünün fiyat ve satış garantisi, üreticilerin firmalar aracılığı ile kredi sağlama, teknik yardım ve girdi sağlama durumu, diğer üreticilerin elde ettiği faydalar, firmaların aynı ve nakdi ödemeler yapması ve ürün kalitesi olarak sıralamak mümkündür. Çalışma kapsamında da üreticilere sözleşmeli tarıma yönelme sebepleri sorulmuş ve elde edilen veriler çizelgelerde özetlenmiştir (Çizelge 4.54-4.60).

Araştırma kapsamında sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %91'i fiyat ve satış garantisi nedeniyle sözleşmeli tarım yaptığını belirtmiştir (Çizelge 4.54). Üreticilerin yaşadığı en büyük sıkıntılardan biri pazar sorunudur. Ürünlerini pazarlarken aracılarla ulaşamaması, fiyatın düşük olması, istenilen zamanda ürün satışı yapılamaması gibi

etkenler üreticiyi tarım sektöründen uzaklaştırmaktadır (Çimen 2001). Sözleşmeli tarım ile üreticilerin bu sorunu ortadan kalkmaktadır.

Çizelge 4.54. Fiyat ve satış garantisi

Fiyat ve satış garantisi	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Etkili	52	91,2	11	100,0	63	92,6
Etkili değil	5	8,8	-	-	5	7,4
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 1,041 P=0,583 df=1 *İlişki yok						

Sözleşmeli tarım yapma durumu ile fiyat ve satış garantisinin arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiki açıdan (P>0,05) önemli olmadığı tespit edilmiştir.

Kredi sağlama;

Özçelik vd (1999), sözleşmeli tarımın çiftçilere sağladığı yararlar arasında üreticilerin kredi kullanma eğilimlerinin de etkili olduğunu ifade etmiştir.

Çalışma kapsamında anket uygulanan ve sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %9'u firmalar aracılığı ile kredi desteğinden yararlanma durumunun sözleşmeli tarım yapma kararlarını etkilediğini belirtmiştir. Sözleşmeli tarımdan vazgeçen üreticilerin ise %64'ü sözleşmeli tarım yapma kararını verirken kredi desteğinin etkili olduğunu belirtmiştir (Çizelge 4.55).

Çizelge 4.55. Kredi sağlama

Kredi desteği	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Etkili	5	8,8	7	63,6	12	17,6
Etkili değil	52	91,2	4	36,4	56	82,4
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 19,098 P=0,000 df=1 *İlişki var						

Üreticilerin firmalar aracılığı ile kredi kullanma oranları artış gösterdikçe, üreticilerin de sözleşmeli tarıma olan eğilimleri artış göstermiştir. Ankete uygulanan üreticilerin sözleşmeli tarıma karar verirken kredi desteğinden yararlanması ve üreticilerin sözleşmeli tarım yapma durumu Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiki açıdan (P<0,05) önemli olduğu tespit edilmiştir.

Teknik yardım;

Araştırma kapsamında sözleşmeli tarım yapan üreticilerin sözleşmeli tarıma karar vermesinde etkili faktörlerden biri, firmaların teknik yardım sağlama durumlarıdır

(Çizelge 4.56). Firmaların sözleşme yaptıkları üreticilerine teknik destek sağlaması, sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %19'unda pozitif yönde etkilemiş, %81'i teknik yardım desteğinin sözleşmeli tarıma kararlarında etkili olmadığını dile getirmiştir. Sözleşmeli tarımdan vazgeçmiş üreticilerin de %73'ünün firmaların teknik destek sağlamasının, sözleşmeli tarıma kararlarında pozitif yönlü ilişkisi olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4.56).

Çizelge 4.56. Teknik yardım

Teknik yardım	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Etkili	11	19,3	8	72,7	19	27,9
Etkili değil	46	80,7	3	27,3	49	72,1
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 13,073 P=0,001 df=1 *İlişki var						

Araştırmada sözleşmeli tarım yapma durumu ile firmaların sözleşme yaptıkları üreticilerine teknik destek sağlama durumları Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiki açıdan (P<0,05) anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, firmaların sözleşmeli üreticilerine teknik destek sağlamaları durumunda, üreticilerin sözleşmeli tarım yapma olasılıkları artış göstermektedir.

Komşu çiftçinin sağladığı fayda;

Çizelge 4.57'de diğer yetiştiricilerin, üreticilerin sözleşmeli tarıma yönelme eğilimleri üzerindeki etkisi ile ilgili bulgular incelenmiştir. Üreticilerin %98'i diğer çiftçilerin sözleşmeli tarımdan sağladığı faydadan etkilenmiş, sözleşmeli tarımdan vazgeçmiş üreticilerin de tamamı, diğer üreticilerden etkilenmiş ve sözleşmeli tarım yapmaya başlamıştır.

Çizelge 4.57. Komşu çiftçinin sağladığı fayda

Diğer üreticilerin sağladığı fayda	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Etkili	56	98,2	11	100,0	67	98,5
Etkili değil	1	1,8	-	-	1	1,5
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 0,196 P=1,000 df=1 *İlişki yok						

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile üreticilerin diğer yetiştiricilerden etkilenme durumu Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiki açıdan (P>0,05) önemli olmadığı tespit edilmiştir.

Aynı ve nakdi ödemeler;

Özçelik vd (1999), sözleşmeli tarımın tarafların karşılıklı fayda esasına dayanması gerektiğini belirtmiştir. Firmaların üretim sürecinden sonuna kadar geçen süreçlerde

üreticinin ihtiyaç duyduklarını aynı veya nakdi olarak temin etmesi gerektiği, üreticinin ise sözleşme koşullarına bağlı kalarak, istenilen zaman, miktar ve kalitede ürün temin etmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır.

Shepherd (2013), sözleşmeli tarımda olması gereken kuralları içerisinde, firmaların üreticilere sağladığı aynı ve nakdi desteklerden bahsetmiştir.

Araştırmada sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %40'ının, firmaların aynı ve nakdi ödemelerinden yararlandıkları, sözleşmeli tarımdan vazgeçen üreticilerin %73'ünün firmaların sağladığı aynı ve nakdi desteklerin karar vermelerini büyük ölçüde etkilediği belirlenmiştir (Çizelge 4.58).

Çizelge 4.58. Aynı ve nakdi ödemeler

Aynı ve nakdi ödeme	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Etkili	23	40,4	8	72,7	31	45,6
Etkili değil	34	59,6	3	27,3	37	54,4
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 3,896 P=0,048 df=1 *İlişki var						

Sözleşmeli tarım yapma durumu ile firmaların aynı ve nakdi destek sağlama durumları arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aralarındaki fark istatistik açıdan (P<0,05) önemli bulunmuştur.

Ürün kalitesi;

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %39'u ürün kalitesinin sözleşmeli tarım yapmaya karar verirken etkili olduğunu, %61'i ise herhangi bir etkisinin olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca sözleşmeli tarımdan vazgeçmiş üreticilerin ise %82'si sözleşmeli tarıma karar verirken, ürün kalitesinin etkili olduğunu belirtmiştir (Çizelge 4.59).

Çizelge 4.59. Ürün kalitesi

Ürün kalitesi	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Etkili	22	38,6	9	81,8	31	45,6
Etkili değil	35	61,4	2	18,2	37	54,4
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 6,944 P=0,008 df=1 *İlişki var						

Çalışmada sözleşmeli tarım yapma durumu ile sözleşmeli tarıma karar verirken ürün kalitesinin etkisi arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistik açıdan (P<0,05) önemli olduğu tespit edilmiştir. Firmaların sağladığı danışmanlık hizmetleri ve girdiler ile ürün kalitesinin artırılması, üreticilerin sözleşmeli tarım yapma olasılıklarını arttırmaktadır.

Girdi sağlama;

Araştırmada firmaların sözleşmeli tarımda üreticilere girdi sağlama durumlarının, üreticilerin sözleşmeli tarıma yönelmelerindeki etkisi Çizelge 4.60'da incelenmiştir. Sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %70'i firmaların girdi sağlamanın etkili olmadığını, %30'u ise bu faktörün etkili olduğunu belirtmiştir. Sözleşmeli tarımdan vazgeçmiş üreticilerin ise %73'ü sözleşmeli tarım yapmaya karar verirken, firmaların girdi desteği sağlamanın etkili olduğunu ifade etmiştir.

Çizelge 4.60. Girdi sağlama

Girdi sağlama	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Etkili	17	29,8	8	72,7	25	36,8
Etkili değil	40	70,2	3	27,3	43	63,2
Toplam	57	100,0	11	100,0	68	100,0
X ² = 7,300 P=0,014 df=1 *İlişki var						

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile sözleşmeli tarıma karar vermede firmaların sağladığı girdi desteği arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiki açıdan (P<0,05) önemli olduğu tespit edilmiştir. Firmaların girdi desteği sağlması üreticilerin sözleşmeli tarım yapma olasılıklarını arttırmaktadır.

4.8. Sözleşmeli Tarıma Karar Vermede Etkili Olan Bilgi Kaynağı

Bu bölümde çalışma kapsamında ankete katılan üreticilerin sözleşmeli tarım sözleşmeli tarımı ile ilgili bilgilere sahip olduğu ilk bilgi kaynakları incelenmiştir. Çalışmada toplam 16 farklı bilgi kaynağı bulunmaktadır (Çizelge 4.61).

Çalışmadan elde edilen sonuçlar ile diğer çalışmaların sonuçları benzerlik göstermektedir. Boz ve Özçatalbaş (2010), modern bilgi kaynaklarının kullanımının tarımsal anlamda önemli bir etkiye sahip olduğunu ve bu tür kaynakların kullanılmasının yeniliğe ve gelişime katkı sağladığını belirtmişlerdir.

Özçatalbaş vd (2004), Türkiye'de tarımsal uygulama alanında yeni bilgilerin kullanılmasının halk arasında çok fazla tercih edilmediği, daha güçlü bir tarımsal eğitim-yayım zincirinin kurulması gerektiğini ve çiftçilerin daha iyi kararlar alabilmesi için bilgilendirilmeleri gerektiğini belirtmişlerdir.

Özçatalbaş (2005), modern bilgi kaynaklarının üreticilerin bilgi edinme yollarını kolaylaştırdığını ancak üreticilerin en önemli bilgi kaynağının, kendi deneyimleri ve diğer üreticilerin deneyimleri olduğunu ifade etmiştir.

Çizelge 4.61. Sözleşmeli tarıma karar vermede etkili olan bilgi kaynaklarının analizi

Bağımsız Değişkenler	X ²	P	df	Sonuç
Kendi deneyimi	0,715	1,000	1	İlişki yok
Diğer üreticilerin deneyimi	19,490	0,000	1	İlişki var
GTHB	0,231	1,000	1	İlişki yok
Sözleşme yapılan firma	2,661	0,103	1	İlişki yok
İnternet	0,016	1,000	1	İlişki yok
Yazılı basın	2,355	0,193	1	İlişki yok
Görsel basın	0,346	0,720	1	İlişki yok
Cep telefonu	0,231	1,000	1	İlişki yok
Zirai ilaç bayileri	5,121	0,029	1	İlişki var
Komisyoncular	3,783	0,090	1	İlişki yok
Özel danışmanlık şirketleri	-	-	-	İlişki yok
Serbest tarım danışmanları	-	-	-	İlişki yok
Çiftçi örgütleri	-	-	-	İlişki yok
Ticari bankalar	-	-	-	İlişki yok
Üniversiteler	-	-	-	İlişki yok
Belediyeler	-	-	-	İlişki yok

Üreticinin kendi deneyimi;

Çizelge 4.62’de verilen bulgulara göre sözleşmeli tarım yapan üreticilerin sözleşmeli tarım hakkında bilgi edindiği ilk kaynak %5 oranında kendi deneyimleri olmuştur. Sözleşmeli tarım yapmayan üreticilerin ise tamamının, kendi deneyimlerinden yararlanmadıkları belirlenmiştir.

Çizelge 4.62. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı- kendi deneyimi

Kendi deneyimi	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Evet	3	5,3	-	-	3	4,3
Hayır	54	94,7	13	100,0	67	95,7
Toplam	57	100,0	13	100,0	70	100,0
X ² = 0,715 P=1,000 df=1 *İlişki yok						

Araştırmada üreticilerin sözleşmeli tarım yapma durumu ile sözleşmeli tarım hakkındaki ilk bilgileri kendi deneyimleri ile edinme durumu arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiki açıdan (P>0,05) önemli olmadığı belirtilmiştir.

Diğer üreticilerin deneyimi;

Araştırmada anket uygulanan işletmelerde üreticilerin sözleşmeli tarım hakkında bilgi edindiği ilk kaynak olarak diğer üreticilerin deneyimlerinden yararlanma oranı %91’dir (Çizelge 4.63). Sözleşmeli tarım yapmayan üreticilerin ise %39’lık kısmı diğer üreticilerin deneyimlerinden yararlandıkları ifade etmişlerdir.

Çizelge 4.63. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı- diğer üreticilerin deneyimi

Diğer üreticilerin deneyimi	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Evet	52	91,2	5	38,5	57	81,4
Hayır	5	8,8	8	61,5	13	18,6
Toplam	57	100,0	13	100,0	70	100,0
X ² = 19,490 P=0,000 df=1 *İlişki var						

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile sözleşmeli tarım hakkındaki ilk bilgileri diğer üreticilerin deneyimleri ile edinme durumu arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve istatistiki açıdan (P<0,05) önemli olduğu belirtilmiştir.

GTHB;

Araştırmadaki üreticilerin %2'si sözleşmeli tarım hakkında bilgi edindiği ilk kaynağın GTHB olduğunu ifade etmiştir (Çizelge 4.64).

Çizelge 4.64. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı- GTHB

GTHB	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Evet	1	1,8	-	-	1	1,4
Hayır	56	98,2	13	100,0	69	98,6
Toplam	57	100,0	13	100,0	70	100,0
X ² = 0,231 P=1,000 df=1 *İlişki yok						

Araştırmada anket uygulanan işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgileri GTHB'den edinme durumu arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiki açıdan (P>0,05) önemli olmadığı belirtilmiştir.

Sözleşme yapılan firma;

Araştırmada yer alan işletmelerde üreticilerin sözleşmeli tarım hakkında bilgi edindiği ilk kaynak %63 oranında sözleşme yapılan firmalar iken, bu oran sözleşmeli tarım yapmayanlarda %39'dur (Çizelge 4.65).

Çizelge 4.65. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı - sözleşme yapılan firma

Sözleşme yapılan firma	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Evet	36	63,2	5	38,5	41	58,6
Hayır	21	36,8	8	61,5	29	41,4
Toplam	57	100,0	13	100,0	70	100,0
X ² = 2,661 P=0,103 df=1 *İlişki yok						

Araştırmada yer alan işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile sözleşmeli tarım hakkındaki ilk bilgileri sözleşme yapılan firmalardan edinme durumu arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiksel açıdan ($P>0,05$) önemli olmadığı belirtilmiştir.

İnternet;

Araştırma kapsamında sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %86'sı, yapmayanların ise %85'i interneti sözleşmeli tarım hakkındaki ilk bilgi kaynağı olarak göstermemişlerdir (Çizelge 4.66).

Çizelge 4.66. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı - internet

İnternet	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Evet	8	14,0	2	15,4	10	14,3
Hayır	49	86,0	11	84,6	60	85,7
Toplam	57	100,0	13	100,0	70	100,0
X ² = 0,016 P=1,000 df=1 *İlişki yok						

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile sözleşmeli tarım hakkındaki ilk bilgileri internetten edinme durumu arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve farkın istatistiksel açıdan ($P>0,05$) önemli olmadığı belirlenmiştir.

Yazılı basın;

Çizelge 4.67'de incelenen işletmelerde üreticilerin sözleşmeli tarıma yönelik yazılı basının ilk bilgi kaynağı olması ile ilgili bulgular verilmiştir. İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapan üreticilerin sözleşmeli tarım hakkında bilgi edindiği ilk kaynak olarak yazılı basından yararlanma oranları %16 olarak belirlenmiştir.

Çizelge 4.67. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı – yazılı basın

Yazılı basın	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Evet	9	15,8	-	-	9	12,9
Hayır	48	84,2	13	100,0	61	87,1
Toplam	57	100,0	13	100,0	70	100,0
X ² = 2,355 P=0,193 df=1 *İlişki yok						

Araştırmada sözleşmeli tarım yapma durumu ile sözleşmeli tarım hakkındaki ilk bilgileri yazılı basından edinme durumu arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve farkın istatistiksel açıdan ($P>0,05$) önemli olmadığı belirlenmiştir.

Görsel basın;

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %77'si, sözleşmeli tarım yapmayanlarda üreticilerin ise %85'i ilk bilgi kaynağının görsel basın olmadığını ifade etmiştir (Çizelge 4.68).

Çizelge 4.68. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı – görsel basın

Görsel basın	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Evet	13	22,8	2	15,4	15	21,4
Hayır	44	77,2	11	84,6	55	78,6
Toplam	57	100,0	13	100,0	70	100,0
X ² = 0,346 P=0,720 df=1 *İlişki yok						

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım sözleşmeli yapma durumu ile sözleşmeli tarım hakkındaki ilk bilgileri görsel basından edinme durumu arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve farkın istatistikî açıdan (P>0,05) önemli olmadığı belirlenmiştir.

Cep telefonu;

Araştırma kapsamındaki işletmelerde sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %98'i, sözleşmeli tarım yapmayanlarda ise tamamı cep telefonunu sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı olarak kullanmadıklarını ifade etmişlerdir (Çizelge 4.69).

Çizelge 4.69. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı – cep telefonu

Cep telefonu	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Evet	1	1,8	-	-	1	1,4
Hayır	56	98,2	13	100,0	69	98,6
Toplam	57	100,0	13	100,0	70	100,0
X ² = 0,231 P=1,000 df=1 *İlişki yok						

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile sözleşmeli tarım hakkındaki ilk bilgileri cep telefonundan edinme durumu arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve farkın istatistikî açıdan (P>0,05) önemli olmadığı belirlenmiştir.

Zirai ilaç bayileri;

Boz ve Yalçın (2007), üreticilerin zirai ilaç bayilerinden faydalanma oranlarının GTHB personelinden daha fazla olduğunu ve kullanılan geleneksel bilgi kaynaklarının modern bilgi kaynaklarına oranla daha fazla tercih edildiğini ifade etmişlerdir. Özçatalbaş ve Kutlar (2002), girdi bayilerinin öncelikle ticari amaçla faaliyette buldukları bununla birlikte de eğitim-yayım hizmetleri sağladıkları da belirtmişlerdir. İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağının zirai ilaç bayileri olma durumunun

sözleşmeli tarım yapanlarda %30 oranında olduğu belirlenmiştir. Sözleşmeli tarım yapmayanların ise tamamı zirai ilaç bayilerinden bilgi sağlamadığını ifade etmişlerdir (Çizelge 4.70).

Çizelge 4.70. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı – zirai ilaç bayileri

Zirai ilaç bayileri	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Evet	17	29,8	-	-	17	24,3
Hayır	40	70,2	13	100,0	53	75,7
Toplam	57	100,0	13	100,0	70	100,0
X ² = 5,121 P= 0,029 df=1 *İlişki var						

Araştırmada sözleşmeli tarım yapma durumu ile sözleşmeli tarım hakkında ilk bilgileri zirai ilaç bayilerinden edinme durumu arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiki açıdan (P<0,05) önemli olduğu belirlenmiştir.

Komisyoncular;

Araştırma kapsamındaki işletmelerde sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %35'i sözleşmeli tarım hakkında bilgi edindiği ilk kaynağın komisyoncular olduğunu ifade etmiştir. Sözleşmeli tarım yapmayanlarda ise bu oran %8'dir (Çizelge 4.71).

Çizelge 4.71. Sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynağı – komisyoncular

Komisyoncular	Sözleşmeli tarım yapanlar		Sözleşmeli tarım yapmayanlar		Toplam	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Evet	20	35,1	1	7,7	21	30,0
Hayır	37	64,9	12	92,3	49	70,0
Toplam	57	100,0	13	100,0	70	100,0
X ² = 3,783 P=0,090 df=1 *İlişki yok						

İncelenen işletmelerde sözleşmeli tarım yapma durumu ile sözleşmeli tarım hakkındaki ilk bilgileri komisyonculardan edinme durumu arasındaki fark Ki kare testi ile incelenmiş ve aradaki farkın istatistiki açıdan (P>0,05) önemli olmadığı belirlenmiştir.

Araştırmada yer verilen bilgi kaynaklarına ek olarak, özel danışmanlık şirketleri, serbest tarım danışmanları, örgütler, bankalar, üniversiteler ve belediyelerden yararlanma durumları da araştırılmış ancak ilk bilgi kaynağı olarak üreticilerin bunlardan faydalanmadığı belirlenmiştir. Ayrıca üreticiler, TARGEL projesi kapsamında görevli bakanlık personelinin, birkaç yıl öncesine kadar köylerde aktif olarak yayım çalışmaları yaptıklarını ancak personelin ilçeye toplanmasından sonra faaliyetlerini azalttıklarını dile getirmişlerdir. İhtiyaç duyulan bilgiyi bakanlık personelinden sağlayamayan üreticiler, farklı bilgi kaynaklarına yönelmişlerdir.

Çalışmada elde edilen verilere göre üreticilerin geleneksel bilgi kaynaklarından yararlanma oranları modern bilgi kaynaklarına oranla daha fazla oranda olduğu gözlenmiştir.

4.9. Araştırma Bulgularının Lojistik Regresyon Analizleri

4.9.1. Sosyo-ekonomik özellikler için lojistik regresyon analizi

Modeli oluştururken bağımlı değişken olarak “sözleşmeli tarım yapma durumu” seçilmiştir. Modeli oluştururken kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler aşağıdaki gibidir; Y_0 = Sözleşmeli tarım yapıyor, Y_1 = Sözleşmeli tarım yapmıyor, X_1 = Eğitim, X_2 = Sözleşmesiz üretimden elde edilen gelir

Araştırmada üreticilerin sosyo-ekonomik özelliklerine ait bağımsız değişkenlerle kurulan modelde temel amaç; bağımlı değişkeni en iyi açıklayan bağımsız değişkeni tespit etmektir. Bu amaçla iki tane bağımsız değişken modele dahil edilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre $P < 0,05$ önemlilik düzeyi dikkate alındığında, bağımsız değişkenlerden sözleşme dışı tarımdan elde edilen gelirin etkili olduğu belirlenmiştir. Eğitim değişkeninin ise bağımlı değişken üzerinde önemli etkisi olmadığı ($P > 0,05$) saptanarak, denkleme alınmamıştır. Önemli bulunan bağımsız değişken incelendiği zaman, sözleşmeli tarım yapma kararına etkisini 20,583 kat arttırdığı belirlenmiştir. Bağımsız değişkenin katsayısının pozitif olması, bireyin sözleşmeli tarım yapma kararı ile pozitif yönde bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bağımsız değişkenin (Sözleşmesiz üretim (1)= Gelirin % 50’den az olması) durumunda yorumlama şu şekilde yapılabilir. Sözleşmesiz tarımdan elde edilen gelirin % 50’den az olması, sözleşmeli tarım yapma durumunu 20,583 kat arttırmaktadır (Çizelge 4.72).

Modelin uyum iyiliğini belirlemek için Hosmer ve Lemeshow testi kullanılmış ve uyum iyiliği düşük olarak ($P < 0,05$) hesaplanmıştır. Bunun yanında omnibus testi de uygulanmış ve bu test sonucunda da uyum iyiliğinin ($P > 0,05$) düşük olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle bulunan bağımsız değişken denkleme dahil edilmemiştir.

Çizelge 4.72. Sosyo-ekonomik özellikler için lojistik regresyon analiz sonuçları

Bağımsız değişkenler		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp (B)
Step 1	Eğitim(1)	- 0,743	0,792	0,880	1	0,348	0,476
	Sözleşmesiz Gelir (1)	2,821	0,733	14,791	1	0,000	16,789
	Sabit	-1,216	0,640	3,608	1	0,057	0,297
Step 2	Sözleşmesiz Gelir (1)	3,024	0,713	18,015	1	0,000	20,583
	Sabit	-1,558	0,550	8,022	1	0,005	0,211
Step 1; -2 Log Likelihood= 51,273 – Nagelkerke R^2 = 0,481							
Step 2; -2 Log Likelihood= 52,139 – Nagelkerke R^2 = 0,467							

4.9.2. İşletme özellikleri için lojistik regresyon analizi

Modeli oluştururken bağımlı değişken olarak “sözleşmeli tarım yapma durumu” seçilmiştir (Y_0 = Sözleşmeli tarım yapıyor Y_1 = Sözleşmeli tarım yapmıyor). Modele dahil edilen bağımsız değişkenler ise, toplam arazi varlığı, traktör, pulluk ve pülverizatör varlığı olarak belirlenmiştir. Engindeniz (2008), sözleşmeli tarım yapan üreticilerin arazi genişliğinin sözleşmesiz tarım yapanlara oranla daha yüksek olduğunu belirlemiştir.

Çizelge 4.73’e göre $P < 0,05$ önemlilik düzeyi dikkate alındığında, bağımsız değişkenlerden sahip olunan toplam arazi genişliğinin etkili olduğu, traktör, pulluk ve pülverizatör varlığının ise bağımlı değişken üzerinde önemli etkisinin olmadığı ($P > 0,05$) tespit edilmiş ve denkleme dahil edilmemiştir.

Araştırmada toplam arazi genişliği değişkeninin katsayısının negatif olması sözleşmeli tarım yapma olasılığı ile toplam arazi genişliği arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Olasılıklar oranı 1’den küçük olduğu için bu değişken sözleşmeli tarım yapma olasılığını düşürmektedir. Lojistik regresyonun varsayımından gelen bir olayın olma olasılığı olmama olasılığının tersidir. Yorumlama kolaylığı için olasılıklar oranı değerinin 1’den küçük olduğu durumlarda “1” olasılıklar değerine bölünür ve çıkan sonuç yorumlanırken olması değil de olmaması şeklinde yorumlanır. Toplam arazi genişliği 10 dekar ve üzeri olanların (Toplam arazi genişliği (2)), sözleşmeli tarım yapma olasılığı, toplam arazi genişliği 10 dekardan az olan (Toplam arazi genişliği (1)) üreticilere göre (1/0,049) 20,41 kat daha fazladır.

Çizelge 4.73. İşletme özellikleri için lojistik regresyon analiz sonuçları

Bağımsız değişkenler		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step 1	Toplam arazi (1)	-2,878	0,585	24,224	1	0,000	0,056
	Traktör (1)	0,786	1,548	0,258	1	0,612	2,195
	Pulluk (1)	0,353	0,888	0,158	1	0,691	1,423
	Pülverizatör (1)	0,255	0,739	0,119	1	0,730	1,291
	Sabit	0,915	0,494	3,428	1	0,064	2,496
Step 2	Toplam arazi (1)	-2,894	0,583	24,610	1	0,000	0,055
	Traktör (1)	0,869	1,529	0,323	1	0,570	2,384
	Pulluk (1)	0,477	0,804	0,352	1	0,553	1,611
	Sabit	0,970	0,470	4,259	1	0,039	2,638
Step 3	Toplam arazi (1)	-2,923	0,582	25,250	1	0,000	0,054
	S6_pulluk (1)	0,694	0,709	0,961	1	0,327	2,003
	Sabit	0,987	0,470	4,407	1	0,036	2,683
Step 4	Toplam arazi (1)	-3,022	0,576	27,566	1	0,000	0,049
	Sabit	1,190	0,432	7,594	1	0,006	3,286
Step 1; -2 Log Likelihood= 77,719 – Nagelkerke R ² = 0,467							
Step 2; -2 Log Likelihood= 77,838 – Nagelkerke R ² = 0,466							
Step 3; -2 Log Likelihood= 78,179 – Nagelkerke R ² = 0,462							
Step 4; -2 Log Likelihood= 79,134 – Nagelkerke R ² = 0,452							

4.9.3. Sözleşmeli tarımın üretim sürecine yönelik özellikleri için lojistik regresyon analizi

Bu bölümde bağımsız değişken olarak, üreticinin sözleşmeli olarak yetiştirdiği ürünler, sözleşmeli tarımın yetiştirilen ürün açısından dezavantajı, sözleşmeli tarımın kullanılmaması durumunda yaşanabilecek pazarlama güçlükleri, sözleşme dışı üretim yapma durumu ve bölgedeki diğer üreticilere göre üreticinin verim durumu seçilmiştir. Ancak modelin Nagelkerke R^2 değeri 1,000, p değeri 0,00 olarak hesaplanırsa da aykırı değerler olmadığı için analiz tamamlanamamıştır.

4.9.4. Firmanın sağladığı destekler için lojistik regresyon analizi

Bu bölümde modele dahil edilen bağımsız değişkenler, firmaların sağladığı fide desteği, gübre desteği, ilaç desteği ve danışmanlık desteği olarak belirlenmiştir. Lojistik regresyon analizi 3 adımda gerçekleştirilmiştir. Her adımda en az etki eden bağımsız değişkenler modelden çıkarılmış ve en uygun değişken tespit edilmiştir. Ayrıca modelin genel doğrulanma oranı da %91,2 olarak bulunmuştur. Model uyum iyiliği için Hosmer ve Lemeshow testi uygulanmış ve ($P>0,05$) uyumlu olarak belirlenmiştir. Çizelge 4.74'e göre $P<0,05$ önemlilik düzeyi dikkate alındığında, bağımsız değişkenlerden gübre desteğinin etkili olduğu belirlenmiştir. Fide, ilaç ve danışmanlık desteğinin ise bağımlı değişken üzerinde önemli etkisi olmadığından ($P>0,05$) dolayı denkleme dahil edilmemiştir.

Gübre desteği değişkeninin katsayısının negatif olması sözleşmeli tarım yapma olasılığı ile gübre desteğinin arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Analizden elde edilen sonuçlara göre, üreticinin, firmanın gübre desteği sağlaması durumunda (gübre desteği (1)), sözleşmeli tarım yapma olasılığı, gübre desteği sağlamaması (gübre desteği (2)) durumuna oranla (1/0,021) 47,62 kat daha fazladır.

Çizelge 4.74. Firmanın sağladığı destekler için lojistik regresyon analiz sonuçları

Bağımsız değişkenler		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step 1	Fide (2)	-1,365	1,299	1,104	1	0,293	0,255
	Gübre (2)	-22,184	40192,977	0,000	1	1,000	0,000
	Danışmanlık (1)	19,411	40192,977	0,000	1	1,000	269245839,679
	Sabit	0,981	0,677	2,099	1	0,147	2,667
Step 2	Fide (2)	-1,211	1,290	0,881	1	0,348	0,298
	Gübre (2)	-2,927	1,265	5,350	1	0,021	0,054
	Sabit	0,981	0,677	2,099	1	0,147	2,667
Step 3	Gübre (2)	-3,871	0,900	18,497	1	0,000	0,021
	Sabit	0,981	0,677	2,099	1	0,147	2,667
Step 1; -2 Log Likelihood= 35,345 – Nagelkerke $R^2= 0,521$							
Step 2; -2 Log Likelihood= 35,631 – Nagelkerke $R^2= 0,516$							
Step 3; -2 Log Likelihood= 36,397 – Nagelkerke $R^2= 0,503$							

4.9.5. Firmanın sözleşme şartlarını yerine getirme durumunun lojistik regresyon analizi

Bu bölümde modele dahil edilen bağımsız değişkenler; firmaların aynı tedarik (fide, tohum, ilaç, gübre vb.), danışmanlık hizmeti sağlaması ve ürün alımlarını zamanında yapması eklenmiştir. Lojistik çözümleme 3 adımda gerçekleşmiş, modelin genel doğrulanma oranı da %92,6 olarak bulunmuştur. Ayrıca Hosmer ve Lemeshow testi uygulanmış ve ($P > 0,05$) model uyumlu olarak bulunmuştur. Analiz sonuçlarına göre $P < 0,05$ önemlilik düzeyi dikkate alındığında, bağımsız değişkenlerden firmanın aynı tedarik sağlamanın etkili olduğu tespit edilmiştir.

Aynı tedarik desteği değişkeninin katsayısının negatif olması sözleşmeli tarım yapma olasılığı ile aynı tedarik desteğinin arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Analiz sonucuna göre, üreticilerin sözleşmeli tarım yapma olasılığı, firmanın aynı tedarik sağlaması durumunda (Aynı tedarik (1)) sözleşmeli tarım yapma olasılığı, aynı tedarik desteğinin sağlamaması (Aynı tedarik (2)) durumuna oranla (1/0,012) 83,3 kat daha fazladır (Çizelge 4.75).

Çizelge 4.75. Firmanın sözleşme şartlarını yerine getirme durumu için lojistik regresyon analiz sonuçları

Bağımsız değişkenler		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step 1	Aynı tedarik (2)	-22,645	28078,745	0,000	1	0,999	0,000
	Ürünün zamanında alınması (1)	19,872	28078,745	0,000	1	0,999	427058604,307
	Sabit	0,981	0,677	2,099	1	0,147	2,667
Step 2	Aynı tedarik (2)	-3,045	1,260	5,840	1	0,016	0,048
	Ürünün zamanında alınması (1)	-1,904	1,471	1,676	1	0,196	0,149
	Sabit	1,099	0,667	2,716	1	0,099	3,000
Step 3	Aynı tedarik (2)	-4,394	0,981	20,054	1	0,000	0,012
	Sabit	1,099	0,667	2,716	1	0,099	3,000
Step 1; -2 Log Likelihood= 28,354 – Nagelkerke R ² = 0,637							
Step 2; -2 Log Likelihood= 29,246 – Nagelkerke R ² = 0,622							
Step 3; -2 Log Likelihood= 30,753 – Nagelkerke R ² = 0,598							

4.9.6. Sözleşmeli tarımın benimsenme süreci için lojistik regresyon analizi

Bu bölümde modele dahil edilen bağımsız değişkenler, sözleşmeli tarıma başlama yılı, sözleşmeli tarımdan beklenen faydayı sağlama durumu ve gelecek yıllarda sözleşmeli tarıma devam etme eğilimi olarak belirlenmiştir. Lojistik regresyon analizi 3 adımda gerçekleşmiştir. Modelin P değeri ve model uyum iyiliği 0,05'ten büyük olarak hesaplanmış, her ne kadar Nagelkerke R² değeri 0,3'ü geçmiş olsa da analizin p değeri ve

analiz sonucu elde edilen bağımsız değişkenlere ait değerler $P>0,05$ olduğu için, bu kategoride denkleme dahil edilebilecek değişkenler bulunamamıştır (Çizelge 4.76).

Çizelge 4.76. Sözleşmeli tarımın benimsenme sürecine ait özellikler için lojistik regresyon analiz sonuçları

Bağımsız değişkenler		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step 1	Başlangıç yılı	18,304	6427,783	0,000	1	0,998	88971613,436
	Fayda sağlama	-0,738	0,782	0,892	1	0,345	0,478
	Devam etme durumu	19,525	5952,262	0,000	1	0,997	301823156,609
	Sabit	-74,846	17520,938	0,000	1	0,997	0,000
Step 2	Başlangıç yılı	17,644	6464,778	0,000	1	0,998	45972695,082
	Devam etme durumu	19,104	6001,063	0,000	1	0,997	198070191,791
	Sabit	-74,093	17641,554	0,000	1	0,997	0,000
Step 3	Devam etme durumu	20,510	6793,847	0,000	1	0,998	807738064,715
	Sabit	-41,713	13587,695	0,000	1	0,998	0,000
Step 1; -2 Log Likelihood= 39,387 – Nagelkerke R ² = 0,449							
Step 2; -2 Log Likelihood= 40,324 – Nagelkerke R ² = 0,431							
Step 3; -2 Log Likelihood= 42,010 – Nagelkerke R ² = 0,399							

4.9.7. Sözleşmeli tarım yapmaya karar verirken etkili olan faktörler için lojistik regresyon analizi

Bu bölümde modele dahil edilen bağımsız değişkenler ise, teknik yardım, kredi sağlama durumu, aynı ve nakdi ödemeler, ürün kalitesi ve girdi sağlama olarak belirlenmiştir (Çizelge 4.77).

Lojistik çözümleme 5 adımda gerçekleşmiştir. Her adımda en az etki eden bağımsız değişkenler modelden çıkarılmış ve en uygun değişken tespit edilmeye çalışılmıştır. Modelin genel doğrulanma oranı da %86,8 olarak bulunmuştur. Model uyum iyiliği için Hosmer ve Lemeshow testi uygulanmış ve uyumlu ($P>0,05$) olduğu belirlenmiştir.

Analiz sonuçlarına göre $P<0,05$ önemlilik düzeyi dikkate alındığında, bağımsız değişkenlerden kredi sağlama durumunun etkili olduğu saptanmıştır. Teknik yardım, aynı ve nakdi ödemeler, ürün kalitesi ve girdi sağlama ise bağımlı değişken üzerinde önemli etkisinin olmadığı ($P>0,05$) belirlenmiş ve denkleme dahil edilmemiştir.

Kredi sağlama değişkeninin katsayısının negatif olması sözleşmeli tarım yapma olasılığı ile kredi sağlama durumunun arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Analiz sonucuna göre, üreticilerin, firmanın kredi desteği sağlaması durumunda (kredi desteği (1)) sözleşmeli tarım yapma olasılığı, kredi desteği sağlamaması (kredi desteği (2)) durumuna oranla (1/0,055) 18,18 kat daha fazladır.

Çizelge 4.77. Sözleşmeli tarım yapmaya karar verirken etkili olan faktörler için lojistik regresyon analizi

Bağımsız değişkenler		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step 1	Kredi sağlama (2)	-2,493	1,358	3,370	1	0,066	0,083
	Teknik yardım (2)	-0,783	1,687	0,216	1	0,642	0,457
	Aynı ve nakdi ödemeler (1)	2,400	2,464	0,948	1	0,330	11,022
	Ürün kalitesi (2)	-1,503	1,458	1,064	1	0,302	0,222
	Girdi sağlama (2)	-0,744	2,327	0,102	1	0,749	0,475
	Sabit	0,336	0,586	0,330	1	0,566	1,400
Step 2	Kredi sağlama (2)	-2,548	1,367	3,474	1	0,062	0,078
	Teknik yardım (2)	-0,945	1,627	0,338	1	0,561	0,389
	Aynı ve nakdi ödemeler (1)	1,836	1,559	1,388	1	0,239	6,274
	Ürün kalitesi (2)	-1,442	1,442	1,000	1	0,317	0,236
	Sabit	0,336	0,586	0,330	1	0,566	1,400
Step 3	Kredi sağlama (2)	-3,028	1,188	6,491	1	0,011	0,048
	Aynı ve nakdi ödemeler (1)	1,655	1,474	1,260	1	0,262	5,232
	Ürün kalitesi (2)	-1,730	1,303	1,762	1	0,184	0,177
	Sabit	0,336	0,586	0,330	1	0,566	1,400
Step 4	Kredi sağlama (2)	-2,477	0,950	6,802	1	0,009	0,084
	Ürün kalitesi (2)	-0,722	1,043	0,480	1	0,489	0,486
	Sabit	0,336	0,586	0,330	1	0,566	1,400
Step 5	Kredi sağlama (2)	-2,901	0,782	13,753	1	0,000	0,055
	Sabit	0,336	0,586	0,330	1	0,566	1,400
Step 1; -2 Log Likelihood= 42,899 – Nagelkerke R ² = 0,382							
Step 2; -2 Log Likelihood= 42,999 – Nagelkerke R ² = 0,380							
Step 3; -2 Log Likelihood= 43,339 – Nagelkerke R ² = 0,399							
Step 4; -2 Log Likelihood= 44,648 – Nagelkerke R ² = 0,374							
Step 5; -2 Log Likelihood= 45,120 – Nagelkerke R ² = 0,348							

4.9.8. Sözleşmeli tarıma karar vermede etkili olan bilgi kaynağı için lojistik regresyon analizi

Bu bölümde modele dahil edilen bağımsız değişkenler ise komşu deneyimi ve zirai ilaç bayileridir. Analiz sonuçları ise çizelge 4.78’de gösterilmiştir. Modelin genel doğrulanma oranı da %87,1 olarak bulunmuştur. Model uyum iyiliği için Hosmer ve Lemeshow testi uygulanmış ve ($P>0,05$) uyumlu olarak belirlenmiştir.

Analiz sonucuna göre $P<0,05$ önemlilik düzeyi dikkate alındığında, bağımsız değişkenlerden komşu deneyiminin etkili olduğu belirlenmiştir. Zirai ilaç bayilerinin ise

bağımlı değişken üzerinde önemli etkisi olmadığı ($P>0,05$) saptandığı için denkleme dahil edilmemiştir.

Komşu deneyiminden yararlanma değişkenine ait olan katsayısının pozitif olması sözleşmeli tarım yapma olasılığı ile komşu deneyiminden yararlanma arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Üreticilerin sözleşmeli tarım hakkında diğer üreticilerden edindiği bilgiler, sözleşmeli tarım yapma olasılığını 14,400 kat arttırmaktadır.

Üreticilerin sözleşmeli tarım hakkındaki ilk bilgileri edindiği kaynak geleneksel bilgi kaynakları olmuştur. Çoğunlukla diğer üreticilerin sağladığı faydalar, sözleşmeli tarım için önemli bir faktör olmuştur. Ancak sözleşmeli tarım hakkında ilk bilgileri elde ettikten sonra, sözleşmeli tarım ile ilgili detaylı bilgiler için modern bilgi kaynaklarından da yararlandıkları analiz sonucunda belirlenmiştir.

Çizelge 4.78. Sözleşmeli tarıma karar vermede etkili olan bilgi kaynağı için lojistik regresyon analizi

Bağımsız değişkenler		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step 1	Komşu deneyimi	2,667	0,776	11,802	1	0,001	14,400
	Zirai ilaç bayileri	19,736	9394,073	0,000	1	0,998	372605185,791
	Sabit	-21,710	9394,073	0,000	1	0,998	0,000
Step 1; -2 Log Likelihood= 45,682 – Nagelkerke $R^2= 0,429$							

4.9.9. En uygun çok değişkenli lojistik regresyon modeli

Sözleşmeli tarım yapma kararı vermede etkili olacak bağımsız değişkenleri belirleyebilmek amacıyla anket soruları 8 farklı gruba ayrılmış ve her gruptaki anlamlı değişkenlerin lojistik regresyon analizleri yapılmış ve denkleme eklenecek 5 farklı bağımsız değişken elde edilmiştir (Çizelge 4.80).

Modeli oluştururken bağımlı değişken olarak “sözleşmeli tarım yapma durumu” seçilmiştir ($Y_0=$ Sözleşmeli tarım yapıyor $Y_1=$ Sözleşmeli tarım yapmıyor). Modele dahil edilecek bağımsız değişkenler ise toplam arazi genişliği, firmaların aynı tedarik sağlama durumu, firmaların gübre desteği sağlama, firmaların kredi desteği sağlama, üreticilerin sözleşmeli tarım hakkında ilk bilgilere sahip oldukları bilgi kaynağı- komşu deneyimi olarak belirlenmiştir.

Lojistik regresyon analizi sonucunda anlamlı olarak ($P<0,05$) bulunan değişkenler üreticilerin sahip olduğu toplam arazi genişliği ve firmaların aynı tedarik (fide, tohum, gübre, ilaç) sağlama durumudur. Ayrıca modelin genel doğrulama oranı %92,6 olarak hesaplanmıştır. Modelin uyum iyiliğini ölçen Hosmer ve Lemeshow testi uygulanmış ve uyumlu olduğu ($P>0,05$) belirlenmiştir (Çizelge 4.79).

Çizelge 4.79. En uygun çok değişkenli lojistik regresyon modelinde bağımlı değişkene ait sınıflandırma sonuçları

Gözlemlenen		Tahmin Edilen		
		Sözleşmeli tarım		Doğrulama Oranı (%)
		Evet	Hayır	
Sözleşmeli tarım	Evet	54	3	94,7
	Hayır	2	9	81,8
Genel oran				92,6

Çizelge 4.80. En uygun çok değişkenli lojistik regresyon analiz sonuçları

Bağımsız değişkenler		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step 1	Komşu deneyimi (1)	1,319	1,308	1,018	1	0,313	3,741
	Toplam arazi (1)	-2,309	1,352	2,917	1	0,088	0,099
	Aynı tedarik (2)	-21,708	40192,969	0,000	1	1,000	0,000
	Kredi sağlama	18,232	21697,234	0,000	1	0,999	82774691,944
	Gübre	-0,288	45675,428	0,000	1	1,000	0,750
	Sabit	1,940	1,591	1,487	1	0,223	6,956
Step 2	Komşu deneyimi (1)	1,319	1,308	1,018	1	0,313	3,741
	Toplam arazi (1)	-2,309	1,352	2,917	1	0,088	0,099
	Aynı tedarik (2)	-21,934	19056,688	0,000	1	0,999	0,000
	Kredi sağlama	18,170	19056,688	0,000	1	0,999	77809427,874
	Sabit	1,940	1,591	1,487	1	0,223	6,956
Step 3	Komşu deneyimi (1)	1,284	1,317	0,952	1	0,329	3,612
	Toplam arazi (1)	-2,549	1,293	3,889	1	0,049	0,078
	Aynı tedarik (2)	-3,989	1,299	9,425	1	0,002	0,019
	Sabit	2,261	1,455	2,414	1	0,120	9,592
Step 4	Toplam arazi (1)	-2,474	1,245	3,951	1	0,047	0,084
	Aynı tedarik (2)	-4,593	1,190	14,909	1	0,000	0,010
	Sabit	2,914	1,304	4,989	1	0,026	18,423
Step 1; -2 Log Likelihood= 24,743 – Nagelkerke R ² = 0,692							
Step 2; -2 Log Likelihood= 24,743 – Nagelkerke R ² = 0,692							
Step 3; -2 Log Likelihood= 25,097 – Nagelkerke R ² = 0,686							
Step 4; -2 Log Likelihood= 26,027 – Nagelkerke R ² = 0,672							

X₁=Toplam arazi genişliği değişkeninin katsayısının negatif olması sözleşmeli tarım yapma olasılığı ile toplam arazi varlığı arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Analizden elde edilen sonuçlara göre toplam arazi genişliği 10 dekar ve üzeri olanların (Toplam arazi genişliği (2)), sözleşmeli tarım yapma olasılığı, toplam arazi genişliği 10 dekardan az olan (Toplam arazi genişliği (1)) üreticilere göre (1/0,084) 11,90 kat daha fazladır.

X_2 = Aynı tedarik desteği değişkeninin katsayısının negatif olması sözleşmeli tarım yapma olasılığı ile aynı tedarik desteğinin arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Analizden elde edilen sonuçlara göre, firmanın aynı tedarik sağlaması durumunda sözleşmeli tarım yapma olasılığı, aynı tedarik desteğinin sağlamaması durumuna oranla (1/0,010) 100 kat daha fazladır.

Araştırma sonuçları doğrultusunda elde edilen model yardımıyla yapılacak bir örnek çalışma, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi daha iyi açıklaması hedeflenmiştir. Bu amaçla çizelge 4.81’de örnek bir senaryo kurgulanmıştır.

Çizelge 4.81. Örnek çalışma

Değişkenler	İlk üretici	İkinci üretici
Toplam arazi varlığı	10 dekardan az arazi (1)	10 dekar ve üzeri arazi (2)
Aynı destek	Aynı destek sağlamama (2)	Aynı destek sağlama (1)

Çizelge 4.81’de oluşturulan örnek modele göre ilk ve ikinci kişinin sözleşme tarım yapma olasılığı şeklindeki gibi incelenmektedir.

Bir olayın gerçekleşme ihtimali; $1 / (1 + e^{-Z})$ formülü ile hesaplanabilir. Bu denklemde (e), tabii logaritmada kullanılan terim olan 2,718’dir.

$Z (Y_{0-1}) = \text{sabit} + b_1X_1 + b_2X_2$ formülü ile de Z değeri hesaplanır.

$$\begin{aligned} \text{Birinci kişi } Z &= 2,914 - 2,474 (1) - 4,593 (1) \\ &= -4,153 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{İkinci kişi } Z &= 2,914 - 0 (2) - 0 (2) \\ &= 2,914 \end{aligned}$$

Bu kişilerin sözleşmeli tarım yapma olasılığı;

$$\text{Birinci kişi; } 1 / (1 + 2,718^{-(-4,153)}) = 0,015$$

$$\text{İkinci kişi; } 1 / (1 + 2,718^{-(2,914)}) = 0,95$$

Analizden elde edilen sonuçlara göre ikinci kişinin sözleşmeli tarım yapması, birinci kişinin de yapmaması beklenmektedir. İkinci kişinin birinci kişiye göre sözleşmeli tarım yapma olasılığının ne kadar fazla olduğunu yorumlamak istersek, bu durumu odds oranları ile açıklayabiliriz.

$$\text{Birinci kişi; } 0,015 / (1 - 0,015) = 0,02$$

$$\text{İkinci kişi; } 0,95 / (1 - 0,95) = 19$$

$$\text{Odds oranı ise; } 19 / 0,02 = 950$$

Yukarıdaki hesaplamalar sonucunda odds oranı 950 olarak bulunmuştur. Bu durumda ikinci kişinin sözleşmeli tarım yapma olasılığı birinci kişiye göre 950 kat fazladır şeklinde yorumlama yapmak mümkündür.

Araştırma alanının sınırlı olması nedeniyle elde edilen bulguları tüm üreticiler için genelleştirmek mümkün değildir. Ancak elde edilen bulgular, üreticilerin bir tarımsal yeniliğe karar verme sürecinde etkili olan faktörlerin incelendiği çeşitli araştırmalarda da benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda elde edilen bulgular sözleşmeli tarımın teorisi ile uyum içindedir.

Rehber (2016)'a göre sözleşmeli tarım yapmaya karar verme aşamasında en etkili olan faktörlerden bir tanesi firmaların sözleşme yaptıkları üreticilere yetiştirecekleri ürün için gerekli olan girdileri sağlaması olduğunu ifade etmiştir.

Hasdemir (2011) yaptığı çalışmada kiraz üreticilerinin İTU yapma durumlarını incelemiş ve analiz sonucunda İTU yapma kararına etki eden faktörlerden bir tanesini de işletme büyüklüğü olarak belirlemiştir.

Özçelik vd (1999)'a göre sözleşmeli tarım yapan işletmelerde arazi genişliğinin, sözleşmeli tarım yapmayanlara oranla daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Engindeniz (2008), sözleşmeli tarım yapan işletmelerde ortalama üretim alanının daha büyük olduğunu ifade etmiştir. Benek (2008), sözleşmeli tarım sayesinde üreticilerin istedikleri zaman ve miktarda girdi temin ettiklerini belirtmiştir.

5. SONUÇ

Her geçen gün değişen yaşam koşullarının kuşkusuz en hızlı ve en fazla etkilediği sektörlerin başında tarım sektörü gelmektedir. İkamesi olmayan bu sektör sadece beslenme ihtiyacını karşılamamakta, bununla birlikte pek çok sektör içinde hammadde oluşturmaktadır.

Türkiye fiziksel ve coğrafik özellikleri bakımından tarım sektörünün cenneti olarak nitelendirilir. Çanakkale'den Iğdır'a kadar çok geniş bir ürün yelpazesi bulunmaktadır. Bunun yanında ülkemizde pek çok ürünün coğrafi işareti alınmış ve dünyaya tanıtılmıştır.

Artan dünya nüfusu, gelişmişlik seviyesine göre tarım modellerinin kullanılışı, hızla gelişen teknolojinin tarıma yansması, artan bilgi kaynakları, tüm dünyayı etkilemektedir. Kıt kaynaklar ile yapılan yetiştirilen ürünler ve bilinçsizce kullanılan toprak ve kimyasal ilaçlar, üretim kalitesini ve verimini azaltmaktadır. Bu nedenle uzun yıllardır konuşulan sürdürülebilir tarım ve gıda kalitesi uygulanmaya başlanmıştır. FAO gibi uluslararası gıda organizasyon kuruluşlarının da desteklediği ve yaygınlaştırmaya çalıştığı bu tarım yöntemi ile gelecek nesillere daha verimli ve temiz bir miras bırakmamız olasıdır.

“Tarladan sofraya” terimi ile tanışmamız uzun yıllara dayanmaktadır. Bu tanım aslında sürdürülebilir tarımın ta kendisidir. Artık herhangi bir yerde yetiştirilen ürünün pazarı her nerede olursa olsun, ürünün izlenebilirliği mümkündür. Tüketicilerin kaliteli ürün talepleri, üreticilerin pazarlama sorunları ve kaynakların her geçen gün azalışı, hammadde arayanların ise arzu edilen kalitede ve miktarda hammadde tedarik edemeyişi ve daha pek çok soruna, tek bir çatı altında çözüm yolu sunulmaktadır.

Sözleşmeli tarım bünyesinde hem üretici açısından hem tüketici açısından hem de sanayici açısından dile getirilen pek çok sorunun çözümünü barındırmaktadır. Teorik geçmişi dünyada da ülkemizde de eskilere dayanan bir sözleşmeli tarım olmasına rağmen, işlerliği son yıllarda artış göstermiştir. Bu sebeple de bu araştırma da Elmalı ilçesinde serada sözleşmeli tarımın benimsenmesini ve yayılmasını etkileyen faktörlerin analizleri yapılmıştır.

Araştırma 16 köyde toplam 88 üretici ile uygulanmıştır. Bunlardan 57'si sözleşmeli tarımı kullanan üretici, 31'i ise sözleşmeli tarım kullanmayan üreticilerden oluşturmaktadır. Sözleşmeli tarımı uygulayan üreticilerin sözleşme tipleri, yazılı ve sözlü olmak üzere iki farklı gruptur. Ancak analizde her iki grup içinde sözleşmeli tarım uygulandığı belirtilmiştir. Geri kalan 31 üretici ise sözleşmeli tarımı bir zamanlar yapmış ancak vazgeçmiş ve sözleşmeli tarımı hiç kullanmamış olarak iki gruptan oluşmaktadır. Yine analizde her iki grup içinde sözleşmeli tarım yapmıyor olduğu kabul edilmiştir.

Araştırma bulguları 8 farklı kategoriye ayrılarak incelenmiştir. Bu bölümler, üreticilerin sosyo-ekonomik özellikler, işletme özellikleri, sözleşmeli tarımın üretim sürecine ait özellikleri, firmanın sağladığı desteklere yönelik özellikler, firmanın sözleşme şartlarını yerine getirme durumuna ait özellikler, sözleşmeli tarımın

benimsenme sürecine yönelik özellikler, sözleşmeli tarım yapma kararı verirken etkili olan faktörler ve sözleşmeli tarıma karar vermede etkili olan bilgi kaynaklarıdır.

Sosyo-ekonomik özelliklerin incelenmesi sonucunda, üreticilerin %67'si ilköğretim, %33'ü ise ortaöğretim mezunu, sözleşmeli tarım yapanların %58'i ise ilköğretim, %42'si ortaöğretim mezunu olduğu belirtilmiştir. Sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %76'sı sözleşme dışı üretimden elde ettikleri gelirin %50'den az, %24'ü ise %50'den fazla olduğunu belirtmişlerdir.

İşletme özelliklerinin incelenmesi sonucunda, incelenen işletmelerdeki üreticilerin %66'sının arazi genişliği 10 dekar ve üzeri iken, %34'ü ise 10 dekardan küçüktür. Sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %88'i 10 dekar ve üzeri araziye sahip iken, sözleşmesiz üretim yapan üreticilerin ise %74'ü 10 dekardan az arazi genişliğine sahip olduğunu belirtmiştir. Üreticilerin %94'ünde traktör, %81'inde pulluk ve %72'sinde pülverizatör bulunmaktadır.

Firmaların sağladığı destekler, fide, gübre, ilaç ve danışmanlık hizmeti başlıkları altında incelenmiştir. Bağımsız değişkenler ile lojistik regresyon analizi yapılmış ve firmaların sağladığı gübre desteği istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur. Ankete katılan üreticilerin %28'i firmaların fide desteği sağladığını, %16'sı gübre ve ilaç desteği sağladığını ve %18'i ise firmaların danışmanlık desteği sağladığını belirtmiştir.

Firmaların sözleşme şartlarını yerine getirme durumları incelendiğinde, firmaların aynı tedarik sağlamaları, ürünleri zamanında almaları ve danışmanlık hizmeti sağlama durumları istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur. Anlamlı bulunan bağımsız değişkenler ile lojistik regresyon analizi yapılmış ve sonucunda firmaların aynı tedarik sağlama durumu istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur. Ankete katılan üreticilerin %18'i firmaların aynı tedarik sağladığını, %30'u ürünleri zamanında aldığını, %18'i de eğitim-yayın hizmeti verdiğini belirtmiştir.

Sözleşmeli tarımın benimsenme sürecine ait özelliklerde, üreticilerin sözleşmeli tarıma başlama yılı, sözleşmeli tarımdan beklenen faydayı sağlama durumları ve sözleşmeli tarıma devam etme durumları incelenmiş ancak analiz sonucunda anlamlı bir değişkene rastlanmamıştır. Çalışma kapsamında anket uygulanan üreticilerin %60'ı sözleşmeli tarıma 2010 yılı sonrası başladıklarını belirtmişlerdir. Sözleşmeli tarım uygulayan üreticilerin %47'si 2010 yılı ve öncesi, %53'ü ise 2010 yılı sonrasında başladıklarını; sözleşmeli tarımdan vazgeçen üreticilerin ise tamamı 2010 yılı sonrası uygulamaya başladıklarını belirtmişlerdir. Üreticilerin %63'ü sözleşmeli tarımdan beklediği faydayı sağladığını, %5'i de sağlamadığını, sözleşmeli tarımdan vazgeçen üreticilerin ise %82'sinin kısmen fayda sağladıklarını ifade etmişlerdir. Üreticilerin %61'i sözleşmeli tarıma gelecek yıllarda devam edeceklerini, %39'u ise devam etmeyeceklerini belirtmişlerdir.

Sözleşmeli tarım yapma kararı verirken etkili olan özelliklerden, firmalar aracılığı ile kredi sağlama, teknik yardım, firmaların aynı ve nakdi ödemeleri, ürün kalitesi ve girdi sağlama faktörlerinden lojistik regresyon analizi sonucunda, firmalar aracılığı ile kredi sağlama istatistiki açıdan önemli bulunmuştur. Sözleşmeli tarıma karar vermede etkili

olan faktör %30 ile diğer üreticilerin sözleşmeli tarımdan sağladığı fayda olduğu, bir diğerinin ise %8 ile fiyat ve satış garantisi olduğu belirlenmiştir.

Sözleşmeli tarıma karar vermede etkili olan bilgi kaynaklarından, diğer üreticilerden ve zirai ilaç bayilerinden yararlanmaları istatistiki açıdan önemli bulunmuştur. Anlamlı bulunan bağımsız değişkenler ile lojistik regresyon analizi yapılmış ve diğer üreticilerden yararlanma durumunun istatistiki açıdan önemli olduğu saptanmıştır. Araştırma kapsamında sözleşmeli tarım yapan üreticilerin %91'i sözleşmeli tarıma yönelik ilk bilgi kaynaklarını diğer üreticilerden, %30'u ise zirai ilaç bayilerinden edinmişlerdir. Ayrıca diğer bilgi kaynaklarına ek olarak, özel danışmanlık şirketleri, serbest tarım danışmanları, örgütler, bankalar, üniversiteler ve belediyelerden yararlanma durumları da araştırılmış ancak ilk bilgi kaynağı olarak üreticilerin faydalanmadığı belirlenmiştir.

Çalışma kapsamında araştırma bölgesinde, sözleşmeli tarım yapan üreticilerin çoğu sözleşmeli tarımdan memnuniyetlerini dile getirirken, sözleşmeli tarımın hala eksikliklerinin olduğunu ve bunların düzeltilmesiyle, sözleşmeli tarımın kullanımının artabileceğini ifade etmişlerdir.

Sözleşmeli tarımın etkin ve verimli kullanılabilmesi durumunda, küçük işletmelerin, gelir düzeyleri ve yaşam standartları artış göstermektedir. Küçük üreticilerin yaşam standartlarının artması, ülke ekonomisine katkı sağlamakta böylece gelişmiş ülke olarak adlandırılabilir. Kısaca sözleşmeli tarım, ülkelerin gelişmişlik düzeylerini arttırmada kullanılan bir araç olarak görülebilir. Bu nedendir ki, sözleşmeli tarım iyileştirilmeye çalışılmalı ve yaygınlaştırılmalıdır. İyileştirme sürecinde hem devletin hem de özel sektörün ortaklaşa görev sorumlulukları olmalıdır. Bunu sağlayabilmek için, devletin ve özel sektörün aralarındaki iletişimde kopukluk olmaması gerekmektedir. Sözleşmeli tarımın işlerliğini ve kullanımını arttırmak için, tüm yeniliklerde olduğu gibi eğitim-yayım çalışması büyük önem taşımaktadır. Teorik ve pratik bilgi bakımından donanımlı mühendisler aracılığı ile bu amacın gerçekleştirilmesi mümkündür.

6. KAYNAKLAR

- ANONİM, 2002. Antalya Tarım Master Planı. İl Tarım Kırsal Kalkınma Master Planlarının Hazırlanmasına Destek Projesi, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı.
- ANONİM, 2006. 5488 Sayılı Tarım Kanunu, 18 Nisan 2006 tarihli ve 26148 sayılı Resmi Gazete.
- ANONİM, 2008. Sözleşmeli Tarım İle İlgili Usûl ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. 26 Nisan 2008 tarihli ve 26858 sayılı Resmi Gazete.
- ANONİM, 2009. World Investment Report Transnational Corporations, Agricultural Production and Development. *United Nations Conference On Trade And Development*, New York and Geneva.
- ANONİM, 2011. Antalya Tarım Master Planı. Antalya İl Tarım Müdürlüğü, Antalya.
- ANONİM, 2012a. Antalya İl Çevre Durum Raporu,2011. Antalya Valiliği, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Antalya.
- ANONİM, 2012b. Guiding Principles For Responsible Contract Farming Operation. Rural Infrastructure and Agro-Industries Division, FAO, Rome.
- ANONİM, 2013. Stratejik Plan 2013-2017. GTHB, Ankara.
- ANONİM, 2014a. Sözleşmeli Tarım İle İlgili Usûl Ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. 5 Eylül 2014 tarihli ve 29110 sayılı Resmi Gazete.
- ANONİM, 2014b. Onuncu Kalkınma Planı Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyon Raporu. Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- ANONİM, 2015a. Contract Farming and Out-Grower Schemes. Actionaid, South Africa. www.actionaid.org/sites/files/actionaid/contract_farming.pdf (Erişim Tarihi: 9.09.2016)
- ANONİM, 2015b. Antalya İli Tarımsal Yatırım Rehberi. GTHB Strateji Geliştirme Başkanlığı Tarımsal Yatırımcı Danışma Ofisi, Antalya.
- ANONİM, 2015c. Bitkisel Üretim Verileri. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ankara. <http://www.tarim.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.09.2016)
- ANONİM, 2015d. Tarımsal Araştırmalardan Bakış. GTHB Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ANONİM, 2016a. Bitkisel Üretime Destekleme Yapılmasına Dair Tebliğ. 4 Ağustos 2016 tarihli ve 29791 sayılı Resmi Gazete.

- ANONİM, 2016b. 2016 Yılı Performans Programı. GTHB, Ankara.
- ANONİM, 2016c. Tarım ve İklim Değişikliği. Avrupa Çevre Ajansı.
<http://www.eea.europa.eu/tr/isaretler/isaretler-2015/makaleler/tarim-ve-iklim-degisikligi/#tarim-iklim-degisikligine-katkida-bulunur>
(Erişim Tarihi: 13.09.2016)
- ANONİM, 2016d. BÜGEM Faaliyetleri. GTHB Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ANONİM 2016e. TÜİK, Nüfus İstatistikleri. Ankara.
<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi: 13.09.2016)
- AYDIN, B. 2005. Tarımda Sözleşmeli Modeli. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 65, ss. 91-105. Ankara.
- BAUMANN, P. 2000. Equity and Efficiency in Contract Farming Schemes: The Experience of Agricultural Tree Crops. *Overseas Development Institute*, ISBN 0 85003 501 5. London.
- BEGUM, I., ALAM, M., RAHMAN, S., HUYLENBROECK, G. 2012. An Assessment Of The Contract Farming System In Improving Market Access For Smallholder Poultry Farmers In Bangladesh.
<https://biblio.ugent.be/publication/4292907/.../4292936.pdf>
(Erişim Tarihi: 11.11.2016)
- BELLEMARE, M. 2015. Contract Farming: What's In It for Smallholder Farmers in Developing Countries. *A publication of the Agricultural & Applied Economics Association*, 3rd Quarter 2015, 30(3).
- BENEK, S. 2008. GAP Bölgesinde Modern Tarımın ve Tarıma Dayalı Sanayinin Gelişmesinde Bir Araç Olarak Sözleşmeli Tarım Modelinin Önemi. *Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*. Cilt no: 13 sayı no: 1 sayfa no: 77-87.
- BOURQUE, J. 2011. Contract farming: Opportunities and Risks. *International Trade Forum, a Publication of the International Trade Centre* (© Trade Forum Magazine, International Trade Centre), sayı: 3, ss: 34.
- BOZ, İ., YALÇIN, M. 2007. Kumluca İlçesinde Serada Kullanılan Bilgi Kaynakları. *Bahçe Dergisi*, 36 (1-2), 1-10. Ankara.
- BOZ, İ., ÖZCATALBAŞ, O. 2010. Determining Information Sources Used By Crop Producers: A Case Study Of Gaziantep Province In Turkey. *African Journal of Agricultural Research* Vol. 5(10), pp. 980-987.

- CAI, J., UNG L., SETBOONSARNG S., LEUNG, P. 2008. Rice Contract Farming In Cambodia: Empowering Farmers to Move Beyond the Contract Toward Independence. *ADB Institute Discussion, Asian Development Bank Institute*, Paper No. 109, Tokyo.
- ÇİMEN, Z. 2001. Antalya İli Kumluca İlçesindeki Sera Üreticilerinin Pazarlama Sorunları. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (1) 2001, 1-14, Antalya.
- ÇOBANOĞLU, A. 2008. Çiftçiler İçin Yeni Bir Bela “Sözleşmeli Üreticilik”. Ulusal Bağcılık Şarap Sempozyumu, Pamukkale.
www.uzumsen.org/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=400
(Erişim Tarihi: 11.08.2016)
- ÇOKLUK, Ö. 2010. Lojistik Regresyon Analizi: Kavram ve Uygulama. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10 (3), 1357-1407, Ankara.
- DEMİRHAN, Ö. 2016. Tarımsal Değer Zincirinin Kilidi: Sözleşmeli Tarım.
<http://www.agrotimetryayincilik.com.tr/2016/02/22/tarimsal-deger-zincirinin-kilidi-sozlesmeli-tarim/> (Erişim Tarihi: 13.09.2016)
- DILEEP, B., GROVER, R., RAI, K. 2002. Contract Farming In Tomato: An Economic Analysis. *Indian Journal of Agricultural Economics* vol. 57, no. 2, India.
- DİPOVA, N., CANGİR, B. 2011. Antalya İli Yerleşim Alanının Depremselliğinin Araştırılması. *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, 35 (2), Antalya.
- EATON, C., SHEPHERD, A. 2001. Contract farming Partnerships for Growth. *FAO Agricultural Services Bulletin* 145, Rome.
- ENGİNDENİZ, S. 2008. İzmir’de Sözleşmeli ve Sözleşmesiz Domates Üretiminin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi. *Alatarım*, 2008-7 (1): 44-51, İzmir.
- GLOVER, D., KUSTERER, K. 1990. Small Farmers Big Business Contract Farming and Rural Development. *The Macmillan Press*, ISBN 0-333-52407-1, Great Britian.
- GÜRGEN, Y., ÖZÇATALBAŞ, O. 1998. Tarımsal Yayım ve Haberleşme. *Baki Kitabevi*, ISBN: 975-72024-02-3
- HASDEMİR, M. 2011. Kiraz Yetiştiriciliğinde İyi Tarım Uygulamalarının Benimsenmesini Etkileyen Faktörlerin Analizi. Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.
- HEKİMOĞLU, B., ALTINDEĞER, M. 2012. Sözleşmeli Tarım Modeli ve Samsun İli Yaklaşımı. *GTHB*, Samsun.

- HOPPE, R. 2014. Structure and Finances of U.S. Farms: Family Farm Report, 2014 Edition. *Economic Research Service, Economic Information Bulletin* Number 132, USDA.
- HU, W. 2012. Effect of Contract Farming on the Farmers' Average Return - The Case of the Grain Industry in the U.S.A. *Agricultural & Applied Economics Association's 2012 AAEA Annual Meeting*, Seattle, Washington.
- İNAL, M., TOPUZ, D., UÇAN, O. 2006. Doğrusal Olasılık ve Logit Modelleri ile Parametre Tahmini. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 2006-2, Ankara.
- KAYA, T., ATSAN, T. 2013. Kırsal Kadının Organik Tarımı Benimsemesini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma (TRA1 Bölgesi Örneği). *Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Dergisi*, 44 (1): 43-49, ISSN 1300-9036. Erzurum.
- KILIÇ, İ. BOR, Ö. 2009. Sözleşmeli Tarım, Devlet ve Hukuk. *TBB Dergisi*, Sayı 86, Ankara.
- MACDONALD, J., PERRY, J., AHEARN M., BANKER D., CHAMBERS W., DİMİTRİ, C., KEY, N., NELSON, K., SOUTHARD, L. 2004. Contracts, Markets, and Prices: Organizing the Production and Use of Agricultural Commodities. *A Report from the Economic Research Service*, 837, USDA, The USA.
- MINOT, N., RONCHI, L. 2014. Contract Farming. *View Point The World Bank Group*, 344, 102736, THE USA.
- MIYATA, S., MINOT, N., HU, D. 2009. Impact of Contract Farming on Income: Linking Small Farmers, Packers, and Supermarkets in China. *World Development* Vol. 37, No. 11, pp. 1781-1790, USA.
- ÖZÇATALBAŞ, O., GÜRGEN, Y. 1992. Aşağı Seyhan Sulama Proje Alanındaki Mısır Üreticilerinin Bilgi Edinme Kaynakları. *Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 7/2, 63-78, Adana.
- ÖZÇATALBAŞ, O. 1995. Üretici-Çevre İlişkisi ve Çevre Korumada Tarımsal Yayım. *Çiftçi ve Köy Dünyası*, 11/131-132, ss 18-20, Ankara.
- ÖZÇATALBAŞ, O., KUTLAR, İ. 2002. Antalya İli Elmalı ve Korkuteli İlçelerinde Tarıma Girdi Sağlayan Kuruluşların Faaliyetleri ve Yayım Açısından Değerlendirilmesi. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 89-100, Antalya.
- ÖZÇATALBAŞ, O., BRUMFIELD, R., ÖZKAN, B. 2004. The Agricultural Information System for Farmers in Turkey. *Information Development*, 20 (2), 97-105.

- ÖZÇATALBAŞ, O. 2005. The Level of Information and Communication Technology Using and Information Sources of Growers in Greenhouse Production in Antalya Province, Turkey. *EFITA/WCCA 2005*, 25-28 July 2005 Vila Real, Portugal.
- ÖZÇATALBAŞ, O., 2006. İnternet Aracılığı ile Tarımsal Yayım Uygulamaları ve Türkiye. *XI. Türkiye’de İnternet Konferansı Bildirileri*, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara.
- ÖZÇATALBAŞ, O., BUDAK, D., BOZ, İ., DEMİRYÜREK, K., BOYACI, M., KARATURHAN, B. 2010. Türkiye’de Tarımsal Eğitim ve Yayım İlişkisi. *Türkiye IX.Tarım Ekonomisi Kongresi*, 2.cilt,sayfa 588-596, 22-24 Eylül 2010 Şanlıurfa, s.588-596. Şanlıurfa.
- ÖZÇATALBAŞ, O. 2014. Current Status of Advisory and Extension Services for Organic Agriculture in Europe and Turkey. “Organic Agriculture Towards Sustainability” book edited by Vytautas Pilipavicius, ISBN 978-953-51-1340-9, Published: May 7, 2014 under CC BY 3.0 licence. DOI: 10.5772/58541.
- ÖZÇELİK, A., TURAN, A., TANRIVERMİŞ, H. 1999. Türkiye’de Tarımın Pazara Entegrasyonunda Sözleşmeli Tarım ve Bu Modelin Sürdürülebilir Kaynak Kullanımı İle Üretici Geliri Üzerine Etkileri. Proje Raporu, TEAE. Ankara.
- ÖZÇELİK, A., GÜNEŞ, E., ARTUKOĞLU, M. 2005. Türkiye’de Tarımsal Kredi: Sözleşmeli Tarım ve Üretici Örgütleri Üzerinden Kredi Uygulamaları. www.zmo.org.tr/resimler/ekler/157297d1a1ff043_ek.pdf?tipi=14 (Erişim Tarihi: 15.09.2016)
- REHBER, E. 2016. Sözleşmeli Tarım Teori ve Uygulama. *Ekin Yayınevi*, ISBN 978 605-327-295-3, Bursa.
- ROGERS, E. 1971. Diffusion Of Innovations Third Edition. *The Free Press*, ISBN 002-926650-5, The USA.
- SARKAR, M., RASHID, M., SARKER, M. 2011. Contract Farming In Tomato Seed Production In Rangpur District Of Bangladesh: A Financial Analysis. *Progress. Agric.* 22(1 & 2): 169 – 179, ISSN 1017-8139, Bangladesh.
- SEVGİCAN, A., TÜZEL, Y., GÜL, A., ELTEZ, R. 2000. Türkiye’de Sera Yetiştiriciliği. <http://docplayer.biz.tr/4903901-Turkiye-de-ortualti-yetistiriciligi-ayten-sevgican-1-yuksel-tuzel-1-ayse-gul-1-rasit-z-eltez-2.html> (Erişim Tarihi: 12.09.2016)
- SHEPHERD, A. 2013. An introduction to Contract Farming. *CTA, Technical Centre for Agricultural and Rural Cooperation (ACP-EU), ROPPA Business Forum*, Abidjan 29th October, 2013.

- TEOMAN, Ö., TARTICI, B. 2012. Türkiye Tarımında Sözleşmeli Üreticilik- Kapitalist Dönüşümde Bir Halka Olabilir Mi?. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 30, Sayı 2, sayfa no 163-184, Ankara.
- TRİPATHİ, R., SİNGH, R., SİNGH, S. 2005. Contract Farming in Potato Production: An Alternative for Managing Risk and Uncertainty. *Agricultural Economics Research Review*, Vol. 18 (Conference No.) 2005, pp 47-60.
- WAİNAİNA, P., OKELLO, J., NZUMA, J. 2012. Impact Of Contract Farming On Smallholder Poultry Farmers' Income In Kenya. *International Association of Agricultural Economists (IAAE) Triennial Conference*, 18-24 August, 2012, Foz do Iguçu, Brazil.
- WILL, M. 2015. Contract Farming Handbook. *Giz, Federal Ministry for Economic Cooperation and Development*. Berlin.
- YAMANE, T., 1967. Elementary Sampling Theory Prentice. *Englewood Cliffs*, NJ, USA.
- YAVUZ, G. 2010. Polatlı İlçesinde Üreticilerin Tarım Sigortası Yaptırmaya Karar Verme Sürecinde Etkili Olan Faktörlerin Analizi, *Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Doktora Tezi, Ankara.
- YILMAZ, M. 2015. Sütas Sürdürülebilirlik Raporu.
<https://www.sutas.com.tr/uploads/images/sutas-surdurulebilirlik-raporu.pdf>
(Erişim Tarihi: 13.09.2016)

ÖZGEÇMİŞ

Gülçin GÜRKAN, 1988 yılında Antalya'nın Alanya ilçesinde doğdum. İlk ve orta öğretimimi Gazi Mustafa Kemal İlköğretim okulunda, lise eğitimimi ise Karatay Lisesi (YDA)'de tamamladım. 2007 yılında Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesine başladım. 2012 yılında Tarım Ekonomisi alt programından birincilik ile mezun oldum. 2014 yılında aynı bölümde yüksek lisans eğitimine başladım ve eğitimime devam etmekteyim.